

A DÉRI MÚZEUM RÉGÉSZETI OSZTÁLYÁNAK ISMERETTERJESZTŐ
KÖZLEMÉNYEI.

9. FÜZET.

A PANYOLAI TISZÁRÓL VÉGIG A MAGYAR SZAMOSON

A VI. ÉS VII. PANYOLAI ÁSATÁS ÉS A SZAMOSMENTI
KUTATÓÚT ISMERTETÉSE.

XXII MŰLAPPAL ÉS 14 KÉPPSEL.

ÍRTA:

Dr. SÓREGI JÁNOS,
MÚZEUMIGAZGATÓ.

MITTEILUNGEN DER ARCH. ABT. DES DÉRI MUSEUMS.
HEFT. 9.

EINE KAHNFAHRT IN NORDOSTUNGARN
AN DER THEISS UND SZAMOS.

BESCHREIBUNG DER VI. U. VII.-TEN PANYOLAER AUSGRABUNGEN.

MIT XXII TAFELN UND 14 ABBILDUNGEN
VON MUSEUMSDIREKTOR

Dr. J. SÓREGI.

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN. 1938.

Ez a füzet különnyomat a Déri Múzeum 1937-es Évkönyvéből. — Debrecen város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalatának nyomása. — A kliséket a Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó Rt. cinkográfiai Intézete készítette. — A fényképek szerző felvételei, a szövegközti ábrák ifj. Kovács János és Sz. Mata János rajzai. — A különnyomat 300 példányban jelent meg. — Erschienen in 300 Exemplaren.

*A magyar ifjúságnak, hazáját szerető és a Természetért
rajongó művelt magyar testvéreinek*

*szeretettel ajánlja
a SZERZŐ.*

*„Édes hazánkat érdeklő sok dolgokról
Megyétek, valóban nevezetes.”
Szirmay, Szatmár vármegye.
Buda, 1809. I. rész, X. lap.*

Első rész.

Gondolatok indulás előtt.

Ifjú korom óta ébren él bennem a vágy a magyar föld és népe minél alaposabb megismerésére. Áldott emlékezetű édesatyám, mint pataki supplikáns diák, az 1860-as évek elején bejárta a félországot. Élményeit, kalandjait megaranyozta az idő és az ilyen emlékek elbeszélésében rejlő költői erő. Mióta lelkembe ittam azokat, azóta szünetnélküli sóvárgás hajszol az általam még nem látott folyók, síkságok, falvak és városok után. A régész ásójával, az ethnográfus figyelő szemével, a természetszerető ember lelkesedésével járom az országot, hogy vágyam mielőbb teljesülhessen!

Ifjúkorom eszményeit negyedszázad múlásával is ápolom s ezért soha egy percig nem irigyeltem azokat, akik örökösen a nagy világot járkák, akár szórakozásból, akár tudományos célkitűzésekkel, mert engem mindennél jobban érdekel: hazám és népe! Nem tudok rajongani azért a magyar emberért, aki nagy költséggel végighajózza valamely idegen ország folyamát, de a Tiszát csak a vasúti hidakról, vagy – mint révutas – imitt-amott látta és ismeri. . . Nekem írhat – magyar ember létedre – akárminő tudományos fejtegetést, akármilyen költői áradozást a Vezúv forró gőzt füstölgő torkáról, ha ugyanakkor fogalmad sincs arról, hogy idehaza a szabadkémények kormos süvege alatt hogy főz és mit főz vacsorára a magyar asszony munkából hazatérő övéinek?!

Szerintem nyakatekert, fonák lelkiállapot az, ha alföldi magyar létedre epedve szeretnéd látni Szicíliában, a kék jóni tenger partján az amerikai milliomosok taorminai villáit, de ugyanakkor a Tiszamente nyárfái között, rétvirágok tengere szélén díszelgő nádfedeles úri kastélyokról halvány fogalmad sincs! Én nem mosolygom le azt a magyar embert, akire a görög-római antik műveltségnek világszerte bámult romhalmazai nincsenek hatással, ellenben megilletődve álldogál egy híres-neves bedólt csárda előtt és minden sors előtt, mely magyar földből sarjadt.²

Az út, melyre felkészültünk és amelynek leírását adjuk, kutató-út, de se nem tisztán régészeti, se nem tisztán néprajzi vagy ezekhez hasonló. Inkább teljes és tökéletes megbecsülése önmagunknak minden vonatkozásban, éspedig a szent rög

biztosításáért, melyhez életünk és létünk tapad. Ezzel a magyar ifjúságnak akarunk útmutatóul szolgálni.

*

Téved, aki azt hiszi, hogy az őskorból csak *tárgyi emlékek* maradtak reánk. Hazánk őskoráról nemcsak annyit kell tudnunk, amennyit a földben rejlő őstelepek, sírmezők, rejtett kincsek őriztek meg számunkra! Nemcsak a tárgyaknak, a szellemi életnek is megvannak az ősforrásai, csak fel kell kutatnunk. Az élet folytonossága őrzi azokat a gondolatokat, melyek ma is olyanok, mint hosszú évezredekkel ezelőtt. Ezek az *ősgondolatok*, melyeket éppen úgy fel kell kutatnunk, mint a tárgyi emlékeket!

Az élet folytonossága őrzi azokat a *szokásokat*, melyek a természet rendje szerint ma sem lehetnek mások, mint az emberi művelődés kezdetén. Összokása minden élőlénynek van a létfenntartásért folytatott legegyszerűbb funkciók révén. Magunk és környezetünk életéből meríthetjük ki e pompás kincseket.

A természet állandó változhatatlan erői, törvényei őrzik azokat a *tájakat*, melyek lényegbeli változás nélkül ma is úgy ragyognak az Isten fényében, mint szellemi ébredésünk első korszakában. Mennyi *óstáj* van mindenfelé, csak legyen szemünk, ránevelt lelkünk azok meglátására és átérésére! Az *Óstáj* ak felkutatása, megörökítése a nemes feladatok egész özöniét tárja elénk, a tudomány, művészet és a nemzeti eszme javára!

A magam részéről mindig szűkkeblűnek éreztem azt a tudományos törekvést, mely azt hiszi, hogy kizárólagosan csak az érték, ami népi, ami egyszerű, ami *néprajz* vagy népművelés. Pedig fajtánk összességének csak egy része maga a nép, ha mindjárt a zöme is. Amennyiben a szövegszerkesztés a népre vonatkoztatva helyes, úgy elvitázhatatlan, hogy van nemcsak néprajz, hanem van *úrrajz* és van *főúrrajz* is, csak e két utóbbit is, mint tudományt meg kell teremteni az anyag és szellem szoros összefüggése jegyében!

Második rész.

A panyolai tölgy faépítmény az újabb ásatások megvilágításában.

Az elmondottak jegyében kezdjük utazásunk leírását Panyolával. Ezt a Szamos jobbpartján fekvő ősi magyar községet választottam kiindulópontul, mikor szamosmenti kutatóutam tervét véglegesen kidolgoztam. Panyola kb. 9 km.-re fekszik a Szamos torkolatától visszafelé.³ A Szamosköz

keskeny szögébe szorult határa É. felé a Tiszára támaszkodik, sőt egy helyen, szabályozási átmetszés következtében, a Tisza jobbpartjára is átnyúlik. Ez a szivalakú hurok, melyből valamikor a tutajosok csak nagysokára tudtak kivergődni, jóformán

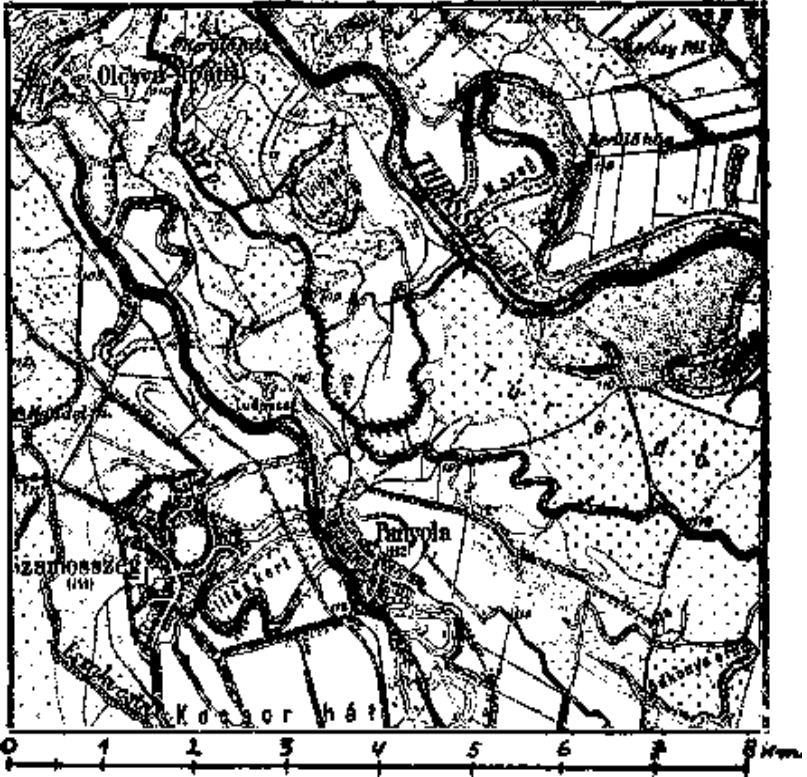

Fig. 1. kép.

Panyola (Szatmár vm.) és környéke, az 1: 75.000-es térkép után. A Tisza még baloldali védgát nélkül és az ősi Túr-erdő is látható. A panyolai tölgyfaépítmény lelőhelye a Tisza balpartján x-tel jelölve.

oda térve vissza, ahol bekanyarodtak, a 75,000-es katonai térképen Nagy Szeg megnevezéssel látható. (Fig. 1. kép.) Ez árnyas, diófás Tizsakert⁴ megközelítése végett az érdekelt panyolai gazdák a Tiszán révjáratot tartanak fenn, melynek közvetlen közelében, a balparton van a már közismert panyolai tölgyfaépítmény lelőhelye. 1937-ig összesen hét szakasatást végeztem itt el, kutató-életem legszebb napjait töltve. 1935-ben volt a VI. ásatás. 1936-ban, rajtam kívülálló okokból, a kutatást nem folytathattam s 1937-ben volt a VII. ásatás.

Ez a sorozatos kutatás érthetővé teszi, hogy most is ide vágytam először, hogy innen terveztem, az elindulást a Szamos torkolatáig s onnan felfelé a Szamoson, a határszéli Csengerig. Oda-vissza kb. 150 km. víziút.

Mielőtt azonban ennek a gyönyörű kutatóútnak az ismeretetésébe kezdenék, foglalkozom a panyolai tölgyfaépitmény legújabb leleteivel, a VI. és VII. ásatás eredményeivel, bár az előbbi 1935-ben, utóbbi pedig a szamosmenti út után néhány héttel történt.

A panyolai tölgyfaépitményről eddig többrendbeli kisebb nagyobb dolgozatom jelent meg.⁵ Az 1935-ös VI. ásatás eredményét az erről az évről szóló múzeumi Évkönyvben csak röviden érintettem (76. lap).

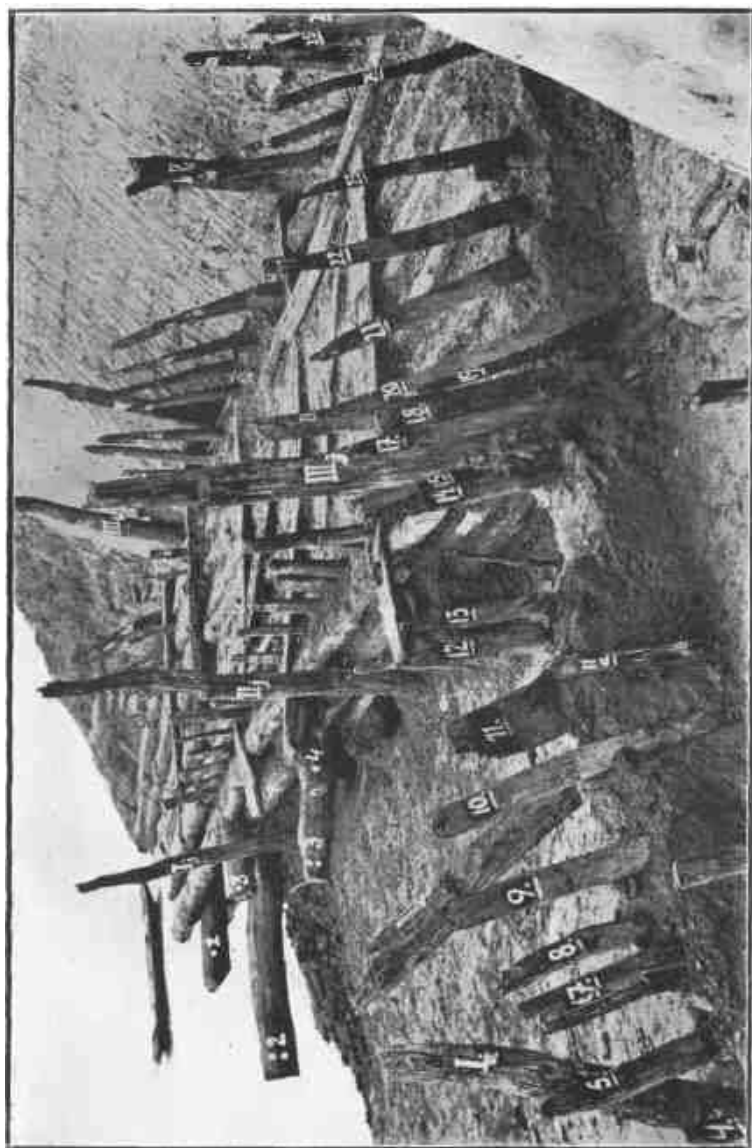
Mind a VI., mind az 1937. évi VII. ásatás eredményeit összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy ez építmenyről alkotott legutóbbi feltevésünkön semmit sem kell változtatni. Most is csak azt mondhatom – ama mindenkori fenntartással, mely szerint esetleges későbbi leletek, napfényre kerülő új részletek nézetemet megváltoztathatják –, hogy a panyolai tölgyfaépitmény, ez a Tisza segítségével az Alföld testéből kioperált rejtély nem egyéb, mint egy fából és földből alkotott alföldi erősség (palánk) mocsaras talajon, ártérbe épült változatának megmaradt romja, amint ezt „Előtanulmányok stb.”, című, jelen dolgozat 5. sz. jegyzetében idézett füzetemben részletesen elmondtam és bizonyítottam.

Hogy ez a romhalmaz miképpen került 6 m. mélyre a mai felszín alá, erről az igen érdekes, szintén alföldi rejtélyről dr. Scherf Emil m. kir. főgeológus, helyszíni munkatársam fog egyszer beszámolni. Egyelőre ő is várja a fejleményeket.

Az bizonyos, hogy aki eddig a panyolai tölgyfaépitmény problémájával foglalkozott, első pillanatban nem azt látta benne, ami eddig a legelfogadhatóbb és a legtöbb érveléssel, bizonyítékkal alátámasztható: a faerősséget, hanem az általunk is felemlegetett különféle elméletek valamelyikét (úttest, partvédelem, malomgát stb.). Szakemberek, vízimén ökök eleinte malomgátra gondolnak, de csak addig, míg a sövényrekeszek közé döngölt egykori agyagfalat tartó nagy talapzat szerkezetének keresztmetszetét meg nem látják, azért az építmenyre vonatkozó két legfontosabb ábrát jelen dolgozatomban újra leközlöm. (Taf. I. tábla és Fig. 2. kép.)⁶

Míg az első négy ásatással a kettős töltött palánk nagy talapzatának és a hozzá csatlakozó egyszeres palánknak feltárását és felszedését végeztük el, addig az V. ásatástól kezdve a feltárási munkálatok a védőfalakon belüli, tehát a védett és lakott terület egy kis részét hozták napfényre.

Az V. ásatás a nagy fatalapzat belső oldalán 2 m. széles sávot tárt fel. Itt mutatkoztak először a település, a lakóhelyek

A panyofoldi palánkcsűr ÉNy-i sarka a III. feltárás után. A kettős tolltűpalaírók megmaradt találpontjának s elől az egyszerűs pallók korosorának legszemléletesebb fényképe. A találpont keresztmetszete a **2.** képen (9. lap).

1. A panyolai Zsaró-kert a Tisza balpartján, a gulácsi túrtói palajról nézve. A palánkvár romjai az itteni szakadó partból kerülnek napfényre az árvizek rombolásai és szakadásatok útján.

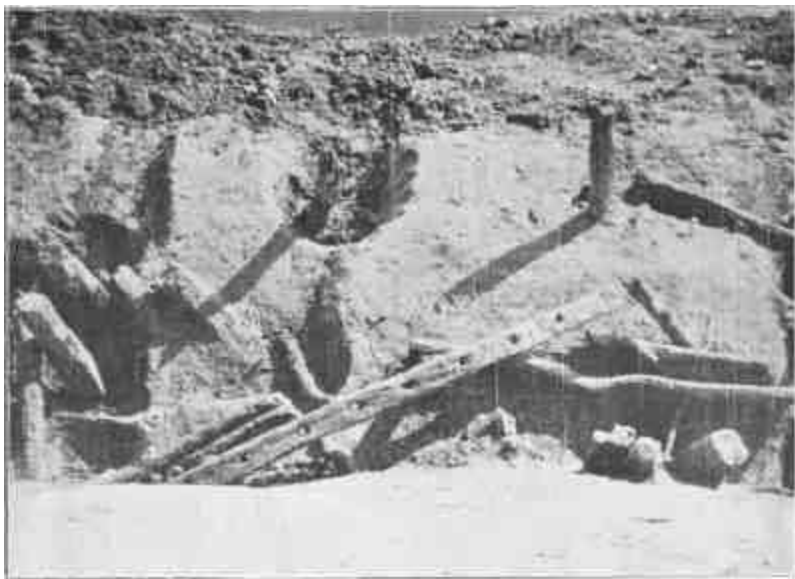
2. A Zsaró-kert árvízrombolta Tiszapartja a VI. ásítás megkezdésekor. Munkásaim a ledőlt fákat, bokrokat eltávolítják, hogy a 7 m. magas partot ferdén lenyeshessék.

1. A VI. panyolai ásatással feltárt alacsony cölöpök DK felől nézve. Ezek a három első ásatással feltárt és felszedett palánkon belüli cölöpépítmények romjai.

2. A VI. feltárás egyik cölöpsoportja. Elöl a 12. sz. cölöpön nyugvó, lyukoros talpgerenda, oldalt dőlve. Hasonlók a későbbi ásatásokból is kerültek elő. Bizonyára sövényfaíú cölöpősházak talpgerendái voltak.

1. A VI. panyolai ásatással feltárt épület-alkatrészek a 7 m. magas partról, felülről nézve. Jól látszik a talpgerenda lyuksora.

2. Sátortanyám a túrtói palajon, a parti fűzes tövében, a VI. ásatáskor, 1935-ben. Az asztaltól balra féleresz, előtte köcsögfa, id. Szóke Sándor süllőhalász és megette szak s száradó horogzsinórok.

cölöpmaradványai (12 drb 60–120 cm. magas cölöp), rőzsefonadékkal keveredett szarufák, szaruülők, egy 4% m. hosszú tölgyfalétra félága, megmunkált ágas, lyuksoros talpgerenda stb. Az egész romhalmaz mintegy 18 m. hosszúságban.⁷ Ezek a leletek a kételkedőt is kezdték meggyőzni arról, hogy ezen a helyen a további kutatás minden fáradságot és áldozatot

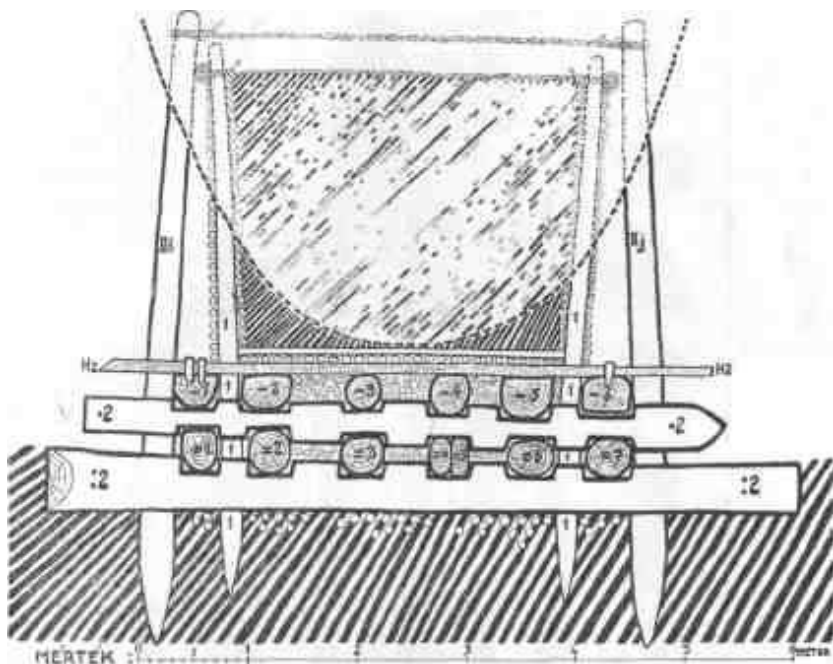

Fig. 2. kép.

A panyolai kettős töltött palánk és talpazatának keresztmetszete. A rekonstrukció világosan feltünteti a döngölt agyagfal és a mesterialien összeácsolt tartó talpazat szerkezetét. A pontozott vonalon felüli rész elpusztult, az alsó épen megmaradt. Szerző eredeti felvétele.

megérdemel. Különösen lelkesítőleg hatottak azok az egyre határozottabban kidomborítható nézetek, megállapítások, melyek szerint nagy valószínűséggel középkori magyar építménnyel állunk szemben. Már a IV. ásatáskor előkerült két edénytöredék a törmelékből, de ezek annyira jelentéktelen darabkák voltak, hogy azokra több oknál fogva építeni nem lehetett. De az egész faalkotmány alkotórészeinek megmunkálása, azok összeácsolása és a VI., 1935 évi ásatás eredményei mégis csak arra mutatnak, hogy a panyolai építmény keletkezésének idejét a magyar középkorban vagy legalább is ahhoz nagyon közel kel] keresnünk.

Magam rajongva szeretem az őskort, lelkesedni tudok minden cserép- vagy kőtárgyért, de ha arról van szó, hogy spját fajtám múltjára deríthetek szerény mécsvilágot, kétszeres lelkesülés tölt el.⁸ És ez így van rendjén!

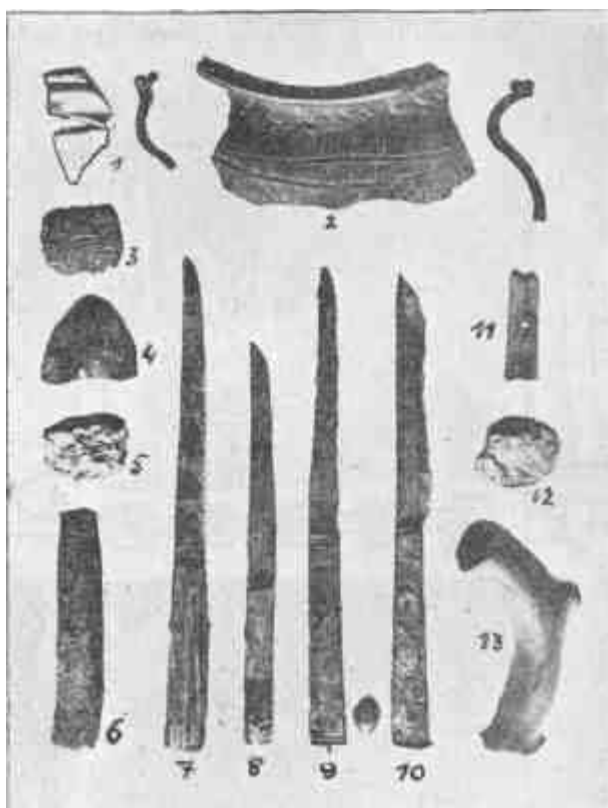

Fig. 3. kép.

Leletek a panyolai palánk romjaiból. 1–4: középkori cserepek (XIII–XIV. sz.) az V. és VI. ásatásból; 5 és 12: jászpál- és riolit-kavicsok a VII. ásatásból; 7–10: úri nyeles kések vaspengéivel (XV–XVI. sz.) a VI. ásatásból; 11: késnyél töredék vasból a VI. ásatásból és ugyanonnan származik a 13. sz. alatti agyagkorsó csecses füle a XVIII. századból, mely a lelethez keveredhetett. (A cserepeket Höllriegl József főigazgató, a kavicsokat Hoffer András dr. egyet. rk. tanár határozta meg.) A késekhez hasonlók vannak a Nemz. Múzeum tört. osztályában. Az összes tárgyak kb. V. nagyságban.

A VI. panyolai ásatás 1935 augusztus 26-tól szeptember 1-ig tartott. Miit minden alkalommal, ezúttal is po tos naplót vezettem, sok fényképfelvételt készítettem, lejegyezve, megörökítve mindent, ami szépet, érdekeset hallottam és láttam.⁹

Az ilyen naplók valamikor becses forrásművei lesznek a magyar föld és népe életének.¹⁰

A lelőhely hosszában munkásaimmal a partot lenyesettem s ezáltal az eddig feltárt, pontosan felmért, lerajzolt és fényképezett területhez új részleteket hoztunk napvilágra. A lyuk-sorral ellátott, cölöpökön nyugvó talpgerenda újabb része került elő. A kitűnően hegyezett tölgyfacölöpöknek egész sorát (17 drb) találtam ismét. Kettőnek a felső vége égéstől volt elszenesedve. Egy mellé gyámolkarót vertek s a kettő közé még egy harmadik erősítő kis karót, melyet a panyolai ember „i7d/c”-nak nevez. Az egyszeres palánk cölöpjei folytatódtak. Az uszadékfákkal, rözsetörmelékkel vegyes romhalmazból, a felszín alatt 6 és fél méter mélyen, a cölöpök tövével 4 drb cserép, egy köpüs vastárgy, 4 drb nyeleskés és egy vesszőből font haltartó kerültek ki. Utóbbi fűzgallyból készült. Laposra nyomott formáját óvatos kibontás után lerajzolhattam. Hossza 150, szélessége 60 cm. volt. Különben teljesen elkorhadt. (Fig. 3–4. kép.) A feltárt összes faanyagot szokás szerint felszedtettem, csak a parttőben levőket hagytam meg, melyekhez a legközelebbi ásatáskor igazodunk.

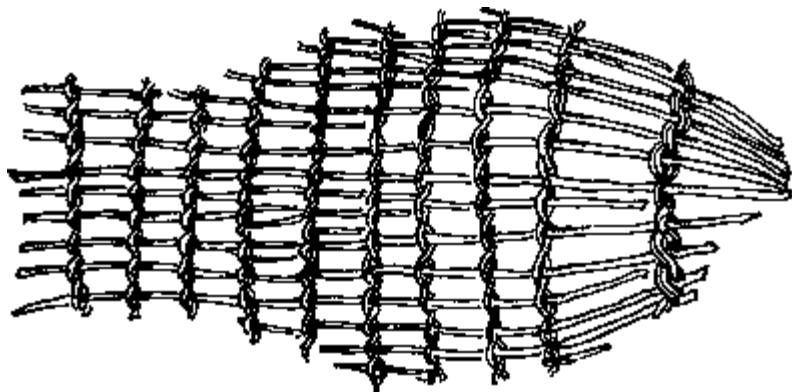

Fig. 4. kép.

Haltartó maradványa a VI. panyolai ásatásból. 6 és ½ m. mélyen a felszín alatt, a cölöpös romok mellett, agyagba ellapulva feküdt. Levegőre jutva porrá mállott. Középkori magyar halászeszköz. H. 150, legn. sz. 60 cm. Szerző eredeti rajza után.

A VII. panyolai ásatás hivatali elődöm váratlan elhalálása miatt két év múlva, 1937 augusztus 24–31-ig folyt le. A gulácsi oldalon, a túrtői palaj (= lapály) víz alatt volt akkor s azért a Zsarókert szilvafái alatt, a balparton ütöttem sátort. Különben a nyílt sík palajt, mint tanyázó helyet, jobban szeretem az erdőnél. Ősztönösen érzi az ember, hogy a síkon szét lehet tekinteni, minden közeledőt jókor észre lehet venni, míg az erdőben bujkálni nem szokásunk.¹¹

Mivel a Tisza a VI. ásatással lenyesezt partot tovább nem tördelte, legfeljebb a fagyókerekkel átszött felső réteg alatt öblösen kivájta, a VII. ásatás is csak keskeny sávval járult a belső települt rész feltárásához. 30 m. hosszúságban 4 m. széles terület került kibontásra. Az egyszeres palánk négy új faragott tölgyfakaróval haladt tovább egyenes irányban. Ezen belül egy alacsonyabb régebbi palánksor mutatkozott. Lehet, hogy ennek elpusztulásával készítették mellette a másik újabbat és erősebbet. A már többször emlegetett nagy, lyuksoros talpgerenda egy hatalmas fatörzs alá nyúlt, mely kettétörte. A talpgerenda alól pedig egy létra félága került elő. Ezekon felül 14 új cölöp, négyélűre faragott hegygel; rözsesorító husáng horgas cövekekkel lefogva; ismeretlen rendeltetésű nagy horgas, faragott és lyuksorral ellátott eszköz jöttek napfényre. Utóbbi háromféle változatban. (Taf. III-IV. tábla.) Összesen 34 drb megmunkált fa. Valamennyiről pontos méretet vettem s a jellegzetes darabokat fényképezés után a panyolai református lelkész udvarára szállíttattam. 2 drb kő is került ki a romok közül. Az egyik Hoffer András dr. meghatározása szerint *jáspopál*, a másik *riolit*. Mindkettő a beiegszászi hegységből származhat, mint legközelebbi termőhelyről.

Augusztus 31-ére az összes alkatrészeket felszedettem, csupán azok maradtak in situ, melyek a parttőben a legközelebbi áradásoktól és partomlásoktól védve nem pusztulhatnak el.¹²

Mindenre kiterjedő, az ásatásokon felül főleg néprajzi és zoológiai vonatkozású naplóm és fényképfelvételeim szépen gyarapították azt a tudományos anyagot, melyet a Déri Múzeum „Panyola” címen gyűjt és őriz. Munka vagy étkezés közben, különösen az esti tüzek fényénél eddig gyorsírással lejegyzett megfigyeléseim, leírásain, élményeim, a magyar nép életére, lelki világára, nyelvére vonatkozó adatim vastag köteteket tesznek ki.¹³

E helyen sem mulaszthatom el megemlíteni, hogy panyolai ásatásaimat Péchy Szabolcs főispán és dr. Streicher Andor alispán urak ínségmunkások rendelkezésrebocsátásával támogatják. Megtisztelő és megértő figyelmökért mindenkor hálával gondolok reájuk. Az alispán úr augusztus 28-án a VII. ásatást meg is látogatta. Úgyszintén köszönetté) tartozom Somogyi Zsigmond nábrádi körjegyző úrnak mindig készséges segítségéért s különösen Szarka Boldizsár panyolai református lelkész úrnak, ki kedves családjával együtt atyai szeretettel és gondoskodással halmoz el tiszaparti sátorozásaim idején. Bár a szabad természet ölen hónapokig tudnék egyedül éledgélmi, az emberi lélek jósága és őszintesége mégis jóleső meleget áraszt a magányban, mint ahogy a csillagok fénye barátságossá teszi az éjszakát. A lélek szeretetével egyenlő értékű a hűség. Ebben is részem van a Tisza partján. A páratlan süllőhalász, öreg Szőke Sándor

éjjel-nappal gondomat viseli annyi ragaszkodással, amennyit csak egy tiszaháti ember szívében tudnak a szabad tűz mellett együttesen eltöltött gyönyörű esték megérlelni a kenyéradóval szemben.¹⁴

Harmadik rész.

A panyolai Tiszától a Szamos torkolatáig

A jándi Tiszapart titokzatos csatornája.

Panyolai ásatásaimhoz nem egyszer úgy utaztam, hogy Vásárosnaménytől csónakon eveztünk fel a Tiszán a panyolai révig. Felfelé a folyón halászmódra szoktunk utazni. Ez azt jelenti, hogy ahol kell, evezünk, ahol lehet, taszítjuk a csónakot, homokos palajokon pedig az egyik kiszáll a partra és hosszú vékony kötéllel húzza a hajót, míg a másik a kormányt tartja. Ez utóbbi gyorsabb és különösen sok ülés és evezés után igen kellemes előrehaladás. Általában felfelé utazni a folyón lassú, fáradságos szórakozás, de kutató embernek mégis megfelelő, mert van ideje szemlélődni, a Természet szépségeiben gyönyörködni, a flórát, faunát megfigyelni és egész lényével felolvadni a fényben ragyogó elemek világában...

Egy ilyen felejthetetlen víziúton gondoltam először arra, hogy a Szamos medrét átkutatom egyszer torkolatától Csengerig, tehát a mai határig. Ugyanakkor visszafelejövet meglátogatom a partmenti összes falukat. Tervemet pontosan kidolgoztam, előkészítettem és 1937július második felében meg is valósítottam.

Ennek a víziútnak első része volt a panyolai tölgyfaépítménytől a Szamos torkolatáig, melyet Szőke Sándor gulácsi kishalással, az ő csónakán július 15-én tettünk meg.¹⁵

Lefelé a vizén megy a csónak mint a karikacsapás, azért csak d. u. 3 órakor indultunk. Addig élveztük a gulácsi „*úrtői palaj*” forró homokját, melynél kellemesebb fürdőhelyet a világ egyetlen pontja sem tudna nekem nyújtani. Ha az ember hanyatt fekszik rajta, nézve az eget, a hazai madárfauna egyik legszínesebb faja, a *gyurgyalag* (*Merops apiaster*) ível felette hangos kiáltozással. Nevezik *méhész madárnak* vagy *török fecskének* is éppen élénk színezése miatt. A Tiszaháton nagyobb csapatokban észlelhetők. Ha az üdítő fürdés után felülünk a palajjal szemben levő 7 m. magas szakadó part szélére, jóformán szélcsendben is halljuk odaátrol a parti nyárfák beszélgetését. A palajon túl a nyárfák füzekkel váltakoznak. Az egész erdőfal egy remegő csillogás a fűzfák ezüstjétől és a lombárnyékok kékes öbleitől tagoltan. Csak a víz folyása, ömlése néma. A parti fák olajzöld tükörképe elolvadni látszik benne, mely megfesti a vizet. Az ilyen partrészleteket nevezem őstájaknak. Látásuk kiapadhatatlan forrása a lelki felüdülésnek, az igazi magános gyönyörködésnek...

Eloldott csónakunk teljes felszerelésével (sátor, alul-felül bádoggal borított festett faláda, ásó és halászati szerszámok, élelem stb.) lassan siklott el a panyolai révkunyhó előtt, mely mint a hegyvidéki turistaház, messze látszik a révfeljáró szirtfokáról. Piros Gábor benne a révész, aki talán az egész Szamosköz legjobb humorú magyarja. Bámulatraméltó szellemességgel mulattatja mindig munkásaimat, élményeinek és ötletes kiszólásának kifogyhatatlan bőségét öntve derék magyar lelkéből.¹⁶ Napraforgó góréból épült, kéménytelen, tűzhelyes kunyhóját meglátogattam. A szabadtűzhely füstje egyúttal légy- és szúnyogűző. Kaparóháló és két varsa jelezte a hal iránt való érdeklődését is. Vájjon ki tilthatná meg egy révésznek, tutaj osnak a halhoz való jogát azon a vizén, melyen él?!

Továbbhaladó csónakunkat az öreg révész áldása kísérte. Nagy darugém alakja a partfokon úgy hatott, mint valami vén táltos! Partifecskék és gyurgyalagok csapkodtak magasan felette, amint hadonázva kiabált utánunk.

Távcsöveimmel a partot figyeltem állandóan s gyönyörködtem a szebbnél szebb és örökké változó tiszai tájakban. Szőke mester a csónakot mindenütt a mély víz sodrán engedte, hogy szinte sebesebben suhantunk, mint szerettem volna. Minden bokornál megmondta, hogy mikor és milyen halat fogott ott, úgyszintén figyelmeztetett minden vidranyomra és vidratanyára. Beszélgetésünkbe örökösen beleszóltak a sárgarigók és a vadgerlicék. Az apáti révjárás paláján egy magános vadlibát zavartunk fel, a Túr torkolatánál pedig egy alvó horgászt ébresztettünk fel a víz szélén, kiről Szőke, a híres süllőhalász igen becsmérőleg nyilatkozott. Egyetlen betekintés a Túr torkolatába a buja őserdőt juttatta eszünkbe.

A jándi partok alatt kettőzött figyelemmel szoktunk elvonulni. Nem csak azért, mert a balparton sötét szálerdők merednek ezeresztendős hangulatot varázsolva a tájba, hanem azért is, mert ezen a szakaszon őszállatsontok szoktak előkerülni ugyanúgy, mint Tiszavid, Tiszaörvény és Szolnok közelében.

Sohasem felejttem el azt az emlékezetes napot, 1932 július 16-át, melyen az első panyolai ásatás befejezése után leveldi Kozma György akkori vásárosnaményi főszolgabíró társaságában csónakon hazafelé tértünk s ezen a helyen Jánd község derék előljárósága egy jégkorszaki *óriás szarvas* (*Cervus giganteus*) hatalmas lapátos agancsát adta át ünnepélyesen a Déri Múzeumnak. Kár, hogy e jelenetet senki nem fényképezte le, merthiszen az ilyesmi nem mindennapi látvány. 1933-ban egy mammut alsó állkapcsot találtak itt, melyet Kozma György főispán a Déri Múzeumnak ajándékozott. (Fig. 5. kép.)

Hanem a jándi Tiszapart még másról is nevezetes. Felhívták a figyelmemet egy földalatti, fával bélelt csatornanyílásra,

mely a mai felszín alatt 5 m. mélyen, a szakadt part falában volt látható. Miután elől kibontottam, jól lehetett látni, hogy a 70 cm. széles, 100 cm. magas nyílás faragott tölgyfadeszkákkal van bélelve s belülről keretszerű gerendázat feszíti. A nyílás továbbhatolt a föld alatt. Alját nyálkás iszap takarta. Rendeltesét illetőleg csak feltevésekre szorítkozhatunk. Lehetett valamely halastó vagy fürdő lefolyó csatornája, esetleg titkos

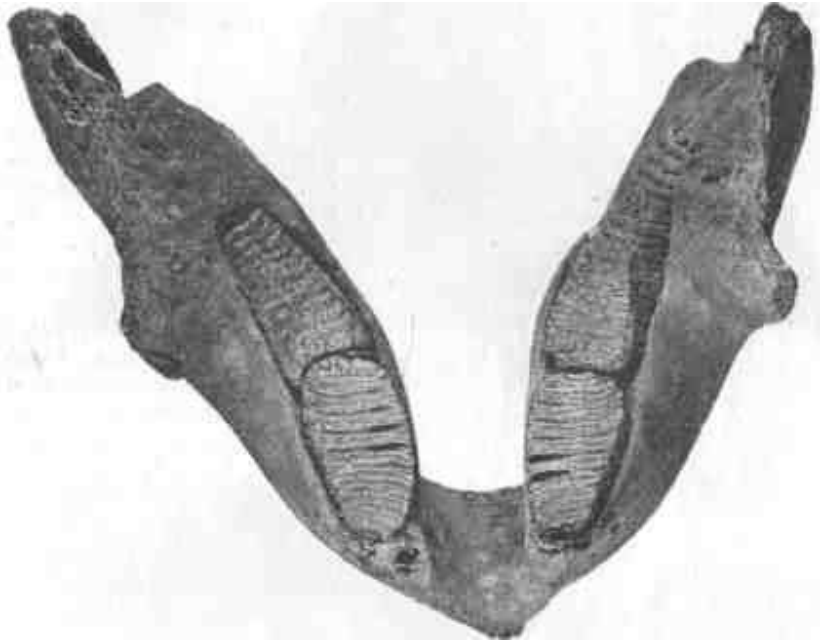

Fig. 5. kép.

Mammut alsó állkapcsa. A lecsontult végek egymástól való távolsága 47 cm. Lh. Jánd, Tiszameder. Bereg vm. L. Kozma György főispán ajándéka.

alagút stb. Ki tudna őseink rejtelmes életében egy tekintetre világosan látni?! Ajánlottam az előljáróságnak, hogy az alját szénvonószerű szerszámmal tisztíttassák ki és valami cigánygyereket engedjenek bele. Ameddig így behatolhat, ott felülről egy aknával ássanak le és tisztítással haladjanak ismét tovább. így lehetne felderíteni hosszát és talán rendeltetését is. (Fig. 6. kép.)¹⁷

A Szamos torkolata felé közeledve a balparti palajról 30-40 drb *szürkegém*, közöttük *bakcsó* is, szállott fel előlünk az apáti füzesek felé. A közelben gémtelepnek kell lenni. Változatosság kedvéért gyalogoltam egy kicsit a palaj szélén, a ho-

mok finom szőnyegén s meg-megállva testem minden pórusában éreztem a víz illatát és a napfény áldását. . . Ilyenkor vannak az embernek olyan pillanatai, amikor érzékszervei az agyműködés kikapcsolásával élvezik az életet és hasonlatosak vagyunk az élő növényhez! Az álomnélküli alvás is valami növényyszerű ősállapot ismétlésének látszik. Élünk, de nincs róla tudomásunk, ellenben erőink megújulnak a pihenés alatt. De az áldásos pihenésnek ennél magasztosabb s az emberhez illőbb fokozata az, mikor itt a Természet ölen gondtalan, gyönyörű életünket ébren élvezhetjük!...

Fig. 6. kép.

Földalatti, tölgyfával bélelt csatorna a jándi Tisza szakadt partjában. A rejtélyes alkotmány 1 m. magas, 70 cm. széles. Szerző eredeti rajza

A mély csendben valaki nagyot sikoltott.

Én a parton kerestem a hangadót, de Szőke kezével ernyőt csinált szeme felé s a magasba nézett. – Éhes a sas! – alapította meg és felmutatott.

Pompás látvány volt! Nagy magasságban, lassú ütemű szárnycsapásokkal úszott fejük felett keresztül a *békászó sas* (Aquila naevia). Időnként éles, egytagú rikoltása mint valami vészjel hasított bele a szunnyadó tájba. Kiabáló szokása miatt nevezi népünk „*lármas sas*”-nak is.

Öt órakor érkeztünk a Szamos torkolatához, utazásunk azon állomására, hová az expedíció összes résztvevőit találkozásra hívtam. Már előző nap, július 14-én csónakon ideérkeztek Tatárfalváról Csiszár Árpád, Csiszár László, Király Mózes debreceni egyetemi hallgatók, Balogh András porcsalmi földbirtokos és kisegítő munkásnak Farkas Máté angyalosi szabómester.

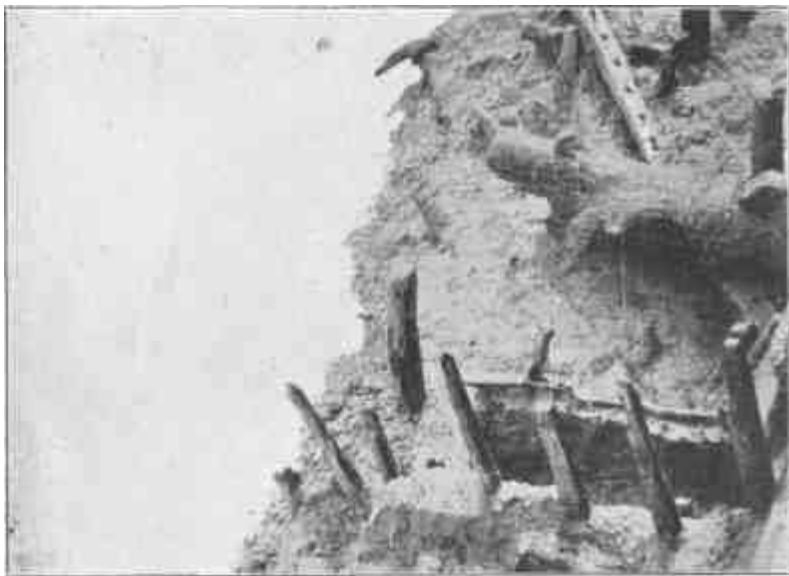
Ahol két folyó egyesül, az a hely az embernek mindig találkozó területe lehetett. A folyó a szárazon vándorlónak is irányt és mindenkori egyoldali védelmet nyújtott. A torkolatnál az érkezőknek egymásra kellett találniuk. Gyülekezési pontul nem választhattunk mi sem természetesebb, alkalmasabb és pompásabb helyet a Szamos torkolatánál. A Tisza itt szabályos könyökbe törik, melynek belső hajlásában, a tájat messze uraló *gergelyi fok* örökösen zúgó nyárfákkal üdvözli az

1. Tizsakerti táj a gulácsi túrtói palaj megett. A leggyönyörűbb ligetek, gyümölcsösök jóformán ismeretlenül díszlenek a Tisza és Szamos mentén. Fák, virágok és éneklőmadarak paradicsomkertjei.

2. A VII. panyolai ásátás földmunkálata 1937-ben. A 6–7 m. vastag agyagos földréteget, mely a palánkvár romjait fedí, a munkások ásás közben a Tiszába hányják.

1. . A VII panyolai ásattással feltárt épület-alkatrészek és az északi egy-
zeres palánk úi karósora, felülről fényképezve. Fent a VI. ásattással
kibontott lyuksoros talpgerenda folytatása

2. A VII. ásattással előkerült, rejtélyes rendeltetésű, lyuksoros nagy
Lorgasfák tölgyfából. A nagyobbik nem látszó vége hegyesre faragva.
L rom feltárt faalkatrészeit felmérések után minden ásattáskor felszedjük,
különben a legközelebbi áradás elvinné.

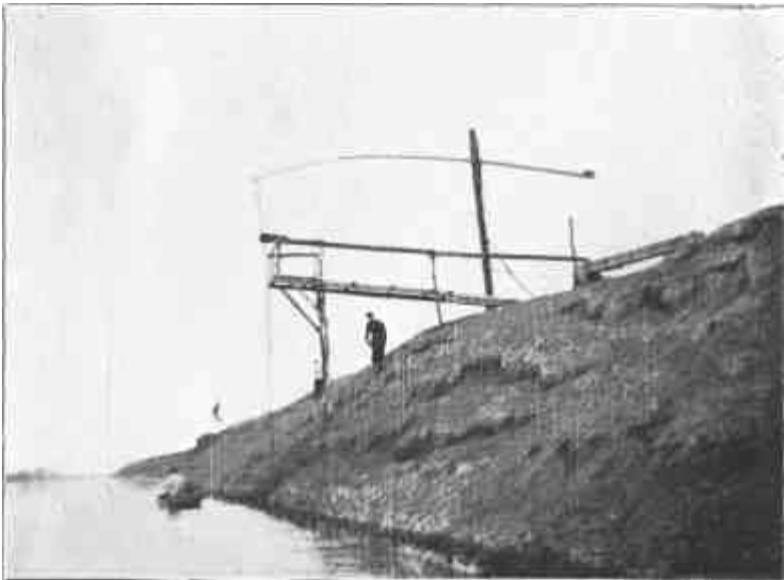
1. Kis Gedus mezőcsősz kunyhója a panyolai határon, a Túr partján. Korábban közismert vadász volt, kinek tilosban is űzött élményeit esti tüzek mellett lejegyezgettem. Meghalt 1938-ban.

2. Halászkunyhó állandó váza a szamosszegi palajon. Az ott tanyázó halászok sátorpony\ át terítenek reá, falombot hordanak az aljára és hideg éjszakákon vagy rossz időben azon alusznak.

1. Villámsújtott hatalmas nyárfa a panyolai parton. A zöldlombok domborulata között úgy hatott, mint valami ősvilági pogány emlék. Elöl makkegészséges, barnáraégett panyolai fiúcskák.

2. Folyóvizet merő gép a matolcsi Szamos-parton állvánnyal, csatornával és vályúval, melyből a falusi csorda iszik. A meredek parton nincs alkalmas itatóhely.

érkező Szamost. Ez kissé DK felől éppen a Tiszahajlás csúcsába jöve mélyen betekintést enged kebelébe annak, aki a gergelyi fokra hág. Erről a helyről szemlélve a tájat, felejthetetlen kép tárul elénk minden irányból, az az őslátványosság, melyen az eltűnő évszázadok semmit sem változtatnak. . .

A gergelyi fokon ütöttek sátort az én útítársaim is, akik érkezésemkor valahol a Túron kalandoztak. A fok paláján budapesti vendégek fürdöztek, akik többre becsülik a Tiszapartot a világ minden más fürdőhelyénél s én azt hittem, hogy a zászlóval díszített sátor az ő tanyájuk, ezért lent a víz szélen, a homokon telepedtem meg. Már állott a sátorom, amikor az én derék munkatársaim kirándulásukról visszajöttek. Valamennyien edzett, vízhez szokott, fáradtságot nem ismerő lelkes, derék fiúk, akik a Szamos partján születtek, a szabómester kivételével Debrecenben diákoskodnak és most önzetlen ügybuzgalommal vállalkoznak a kemény munkára: felfelé a Szamoson!

Célunk ugyanis az, hogy csónakon felhatolunk egészen Csengerig s ez alatt átvizsgáljuk mind a két partot, annak közvetlen környékét, nincsenek-e benne, illetve rajta pusztulásra ítélt régészeti lelőhelyek, telepek, sírok, lakógödrök? A lelőhelyeket térképen berajzoljuk, megvitatjuk s e mellett mindenre kiterjesztjük figyelmünket, ami hazánk e gyönyörű táján nemcsak régészeti, hanem néprajzi, zoológiai, botanikai és általában művelődéstörténeti szempontból feljegyzésre érdemes, egy percig sem engedve szemünk elől e dolgozat elején említett elveinket.

Mire a találkozás és a jó idő feletti örömben az első közös vacsorához hozzákészültünk, leszállott az este. A hold féiképpel sárgállott, egész alacsonyan a vitkai partok felett, hanyatlóban saját tükörképét csalogatva maga felé a vízből. .. Ez ősjátékkal egyidejűleg az ég csillagsátora alatt csak úgy zengett nyárfáink esti éneke, felfelé törő harsogással, mialatt a medrek mélyén félelmetes csendben egyesült a víztömegele ereje... Énekmondónak, csendnek, erőnek, annak a danb éjszakának, melyet az általunk érzékelhető táj felett a mi világunknak mondhattunk, verő szíve csillogó tábortűzünk volt a gergelyi fokon!. « .

Negyedik rész.

Felfelé a Szamoson.

1. A Szamos torkolatától Matoksig.

Annak a kb. 60 km. útnak a megtevésére, mely a Szamos torkolatától Csengerig terjed, három napot szántam. Naponta tehát 20 km.-t kellett előrehaladni a két hajós, 7 tagból álló tudományos expedíciónak. Ez maga nem nagy teljesítmény

annak, aki csak utazik, sportol, egyéb gondja nincs, de mi megfigyeléseket, próbaásatásokat, fényképezést stb. vettünk számításba feladatunkhoz híven.

Július 16-ára virradó éjjel nem sokat aludtunk. Magam a sátor fenéklapján, a puszta homokon, a víz szélén feküdtem s ezért minden távoli hang a fülembé jutott. Már sötét hajnalban hallottam a távoli cséplőgépek nyeldeklő bugását, mely bizonyára betölti ilyenkor az egész Alföldet. Zsong a határ mindenfelé, mint a gyűjtő méh, zengve a munka áldását-jutalmát...! Mire az üdítő hajnal kicsalt a sátorból, a gergelyi füzesekben is felébredtek a sárgarigók és olyan füttyversenyt rendeztek az első napsugarak tiszteletére, amelyet eddig még sohasem hallottam! Ha a sárgarigók ebben az országban királyt választottak maguk közül, annak bizonyára a gergelyi fok nyárfái között van a palotája és minden népsége. Az udvari költő talán akkor mutatta be először megzenésített nap-himnuszát! A szemben lévő part tövében egy szürke gém olyan mozdulatlanul hallgatta, mintha földbészúrt ezüstlándzsa lett volna...!

A természet hihetetlenül gazdag és változatos poézisét ki tudja meddig élvezték volna, azonban közeledett az indulás órája. Teafőzés, sátorbontás, berakodás és hamarosan vízre löktük az első csónakot. A hosszú rúdra szerelt kis nemzeti zászló csak úgy csattogott a szélben, amikor a derék fiatalok evezésbe fogtak. Jójáratú csónakjuk pár perc alatt átszelte a Tiszát s akkor indult a második hajó, a Szőke Sándoré, melybe rajta kívül ketten ültünk, a vezérkar: Csizsár Árpád és én.

Mikor a Szamos torkába beveztünk – mert hiszen mondanom sem kell, hogy a vezérkar is segített a hajtásban –, mélyen átéreztem a magyar föld és a magyar nép tanulmányozása története ez érdekes fejezetének kezdő pillanatát: felfelé a Szamoson! Szinte kételkedve tettem fel magamnak a kérdést: hát lesz olyan magyareMBER a világon, akit nem csak az érdekel, hogy mit lát a kutató az „Ormokon felfelé”, hogy F. W. Up de Graff mit tapasztalt „felfelé az Amazonaszon”, a Pongo de Manseriche-en vagy a Santiago folyón? Vájjon van abban is ráció, ha valaki nem Brazília természeti népei közé hatol, hanem idehaza az apró kis szamosparti falukban látogatja meg saját fajtáját?! Vájjon lesz-e ilyen útnak, leírásnak annyi vonzóereje csak századrésznyi is, amennyi pl. az alaszakai aranyéhes csöcse-lék annyiszor leírt pusztulásának?!

Megnyugtattam magamat. A magyar ifjúság nevelése ma már olyan, különösen a nyári cserkészáborozások révén, hogy elsősorban az érdeklő, ami a miénk és aminek megtartásáért és megbecsüléséért élünk és küzdünk!

Utunkat igen kedvező időben, a boldogság hangulatával, kipihent erővel és tervszerint végeztük. Távcső, fényképezőgép

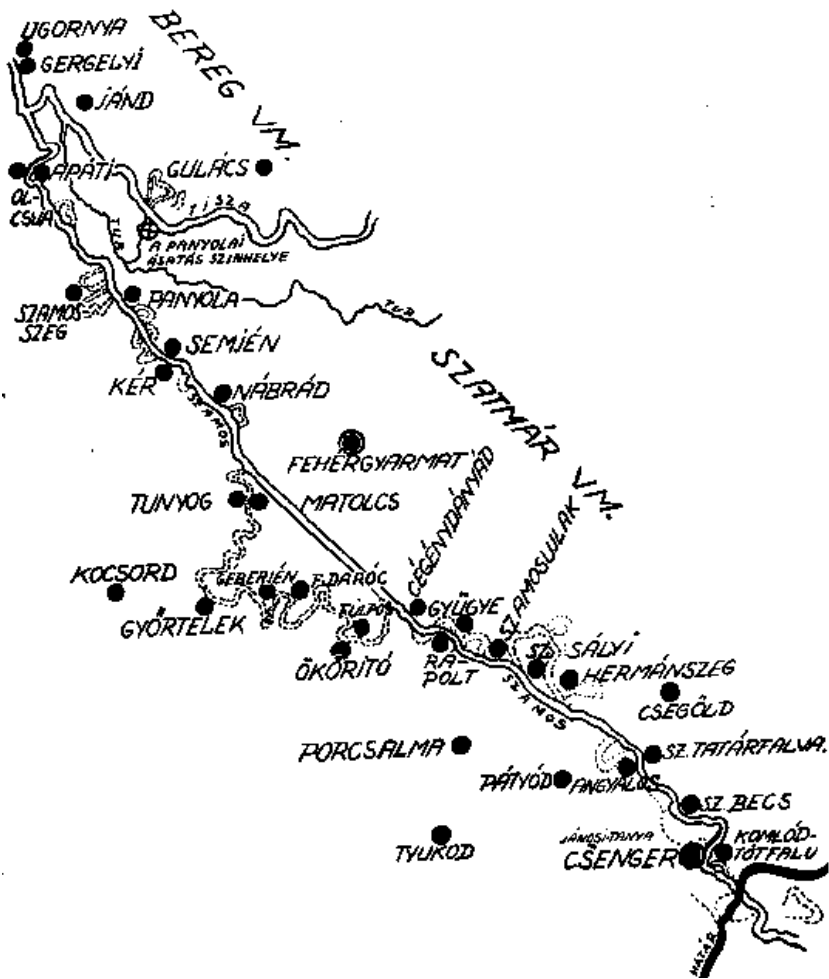

Fig. 7. kép.
A magyar Szamos falvaival torkolatától a trianoni határig.

s napló minden pillanatban kezemügyében voltak. Az első hajó kötelessége volt mindig a legmegfelelőbb vizén haladni, hogy célszerű erő kifejtéssel a leggyorsabban mehessünk előre. Mindig a lassabb folyáson evezünk, sekélyebb vizén taszítás-sal, palajokon a csónak vontatásával gyorsítottuk az utat. Az első hajó legénységének egyik terhes feladata volt az élelem-szerzés is. Zsírozóval, kenyérrel, fűszerrel stb. el voltunk látva, de hét örökösen mozgó ember kellő élelmezéséhez naponta egy kis halpaprikás igen jól vágott. Derék munkatársaim már lejövetelemtől kiszemelték azokat az alkalmas partokat, hol kétközhálóval – a halászbérlő engedélyével – végigkutatják a vizet. Minden nap fogtak annyit, hogy délben, vagy este kitűnő halpaprikás illatozott a bográcsban. Kétközhálónál gyakran előfordult, hogy a belülmenő „elkottyant”, azaz víz alá merült, azért erre a szerepre sugár természetével, acél izmaival a hatalmas Csiszár László volt a legvállalkozóbb. A kifogott harcsaporontyok megvizsgálása alapján, Szőke bácsi nagy halismerő szakvéleményét meghallgatva, leszögeztük, hogy a Szamosban a harcsa sokkal világosabb színű, mint a Tiszában, mert a Szamos vize zavarosabb, iszappal tele s így a napfény nem éri úgy a halakat, mint a tisztavízű Tiszában. Ezért a tiszai harcsa barna-feketés. A bográcsban már nem volt köz-tük különbség!

Fürkészsze a partokat, több helyen a lágy iszapban vidra-nyomokat figyeltünk meg. A vízből kikapaszzkodó állat víz szélén halad tovább és zsákmánya elfogyasztása után ismét a folyóba merül. Vidratanyát Kisar és Vásárosnamény között, a Tisza meredek partjában három helyen láttam, nyomát mind a Tiszán, mind a Szamoson több helyen. Néha előfordul, hogy varsába búvik a halász nagy öröme,¹⁸ melyben, mire kivergődne, megfűl. Cgylátszik, a Felsőtisza és a Szamos hazánk legvidrásabb területe.

Apáti felé közeledve, egy beöblösödő szakadt part előtt hatalmas örvénylő „forgót” láttunk. Sárga habfejek keringtek rajta. Az örvénylő víz ereje talán még a csónakot is megtáncol-tatta volna. Szőke észrevette, hogy a forgóba egy harcsahorog volt kivetve. Az ilyen mély vizet szereti a harcsa. Orvhalászok „meszes gránátot” szoktak bedobni. Ez abból áll, hogy egy üvegbe oltatlan meszet tesznek. Hirtelen vizet öntenek rá, bedugják és a vízbe vetik. A felrobbant üveg a halat megöli.

Minél beljebb hatoltunk, annál szebb és szebb tájak tárultak elénk. Gyönyörű partszegő füzesek tükröztek lépten-nyomon a zöld színek minden árnyalatával. A magyar ember meg-különbözteti őket. Ismeri a kecske-, kender-, parázs- és veres-fűzt.

A meredek partok alatt magánosan leső szürke gémekeket zavartunk meg. Elég közelre bevárnak. Bizonyára azt hiszik,

hogy halászok vagyunk. Mi is találkoztunk hazatérő ugornyai halászokkal.

Ahol a parton szürkegémek álldogálnak, meszes ürülékük fehér foltjai hirdetik ottlétüket. . . Szőke engedélyt kért, hogy ezeket a fehér foltokat átkutathassa. Kiderült, hogy az öreg halász rákszemet keresett azokban. Ugyanis ha valakinek valami piszok megy a szemébe, rákszemet tesznek bele, amely csak annyi, mint egy fél köles. Ez a rákszem körülfutkos a szemgolyón és amikor a piszkot kikergeti a szemből, magától kiesik. Szőke szerint az az igazi és jó rákszem, amelyik gémfösből való. Jeney Pál porcsalmi gyógyszerész patikájában mesterséges rákszemet árult ugyan még néhány év előtt is, de naiv vevőinek bebeszélte, hogy azok igaziak, mert gémfösből valók.¹⁹ Kérdés, hogy mi is az a rákszem és hogy kerül a gém gyomrába?

Reggelinket az apáti révben költöttük el, csónakainkban maradva. Innen Panyoláig két helyen kisebb gyurgyalagtelepet s egy helyen nagyobb partifecske-telepet láttam. Itt figyeltem meg, hogy a parti fecske fészekodúit mezei verebek bitorolják. A panyolai partok meredekjén sok *pokolfű* terem. A nép mint gyógyfüvet ismeri.

D. e. 11 órakor elértük jobbról a szamosszegi, balról a panyolai nagy palajt, mely közvetlen a falu alatt van a réven alól. A palajra nyúló kertségek egyikében, Király János telkén hatalmas villámsújtott fát fényképeztem. Égre meredő, hegyesre szaggatott csonka törzse látványnak is félelmetes volt, szomorú sorsát és az égháborúk erejét hirdelve az arrajárokknak. Micsoda szörnyű kisülés lehetett az, mely egy ilyen fát derékban kettétört és szilánkokra hasogatott!? A Szamosról nézve felé, a zöld lombok domborulata között úgy hatott, mint valami ősvilági pogány emlék...

A szamosszegi lapos parton halászkunyhó vázát fényképeztem. Ott tanyázó halászok sátorponyvát terítenek reá és kész a sátorkunyhó. Távozáskor a hajlított fűzsuhángokból készült fekvő félhengeralakú váz a helyén marad.

Felül a réven, parti bokrok között nyárson sült szalonnat ebédeltünk, melyre a panyolai Hangya Szövetkezet nem mindennapi tokaji borát fogyasztottuk. Távozva a parttól Kér-Semjén felé, még nótára is gyűjtöttak a fiúk.

Míg Kér alatt, a palajon kétközzel próbálkoztak útitársaim, én beszélgettem a Jánk faluból származó Suta Mihály kondással, kinek nyája a parti homokban elnyúlva éppen déli pihenőn volt. Ismeretes, hogy olyan édesdeden és teljes odaadással nem tud egy állat sem napozni, mint a disznó. Ha fürdés után kiveti hasát az áldott napsugárnak, szinte laposra elterül a teste és olyan mozdulatlanul élvezzi a semmittevést, hogy talán csak egy moccanás választja el szervezete működését az életté-

lenségtől... Folyópart delelő csürhével legjellegzetesebb tájaink egyike! Kár, hogy a nyáj őrző nem osztozhatik nyája boldogságában. Serdülő fiának, ki jobbkeze volna, erősen dagadt az egyik térde. Valami „meghasadt benne”. Kórházba vitte, de nem vették fel (?). Suta, Kér falu kondása, 152 drb jószágot őriz. Bére 18 mázsa búza, 40 pengő készpénz, 40 kiló szalonna, minden jószág után 1 liter főzelék. Van egy kis „kapatás” is, ami azt jelenti, hogyha valaki 2–3 malacot kihajt, darabjáért 10 fillért fizet. Állítólag macskabőr dohányzacskója a derék pásztornak tegnap még nyávogott. Lehetséges, mert a lenyúzott bőrt mésszel és hamuval gyorsan szőrtelenítik, megszáritják s már is lehet használni.

Kér és Semjén között csónakjárás van. Egészségtől pirosuló, szép magyar leány a révész, vagy a leánya, aki úgy átpenderítette azt a hajót a túlpartra, mint akármelyik férfi révész vagy halász. Fent, a kéri parton kis házacská fehérlik a toronytalan templomhoz közel. Biztosan az a révház. Öreg fűzfák egészen betakarják lombjukkal. Jól teszik!

Még szívesen időztünk volna a kéri palajon, de estére Matolcsot kellett elérnünk. A libapásztor gyermekek, malac-kapató kisfiúk búcsúztatták az expedíciót, amikor elindultunk. Egy-egy bús pillantás illette a révész házat is az expedíció részéről... Úgy látszik, a távozás mindenkit lehangolt, azokat is, akik mentek, azokat is, akik maradtak. Csak a sertésnyáj hevert tovább is mozdulatlanul a forró homokban. De ezt az indolens magatartást is jóvátette az utolsó pillanatban egy megemelt kanászkalap...

Mivel a Kérszemjéni kétközölés csak két harcsafiút adott a konyhára, az első hajó vidám és fáradhatatlan ifjai a nábrádi partok alatt is próbálkoztak. Nábrád csinos templomtornya magasszálú erdőből jelzi faluját a víziutasnak. A sötétzöld háttér előtt a palajon fehérülő libanyájak egyéni sajátosságot kölcsönöznek a tájnak. Túl a falun nagyobb partifecske-telep lyuksorai látszottak a meredek partban. Ha az ember hallja a vízfelett repkedő, fehérhasú madárkák lágy virtyogását és nézi a telepöket, azt hiszi, hogy maga a Természet dalolgat jókedvében abból a partra írott kottából. . .

A víz szélén több vidranyomot és egy helyen vidralyukat is láttunk. Szőke feltételezi, hogy a Tiszáról vonultak ide, mert ott elszaporodtak. Hat órákor pillantottuk meg a matolcsi vashidat. Ahol az Ecsedi-láp keleti csatornája a Szamosba torkollik és e nevezetes eseményt egy hatalmas nyárfa égre domborodó teste hirdeti, kikötöttünk. A csónakokat behajtottuk a csatornába s magunk annak a partján ütöttünk sátort. Alkonyat előtt megnéztem a gátbiztosi lakás mellett a csatorna-zsilipet, az Ószamos elkötött medrét, mert azon a ponton voltunk, hol a matolcs-cégényi nagy átvágás kezdődik. E folyó-

szabályozási művelettel hét községet fosztottak meg az élő Szamostól. Érdeklődésemre a Holtszamos Matolcs és Cégénydányád között nem volt mindenütt hajózható s így le kellett mondanom arról, hogy a távolabbbfekvő ószamosparti községeket ezúttal felkeressem.²⁰

Esti időtöltésünk vendégeink társaságában, szabadtűznél készült halpaprikás mellett igen kellemes volt.

Általában ha szabadtűz körül ülök, étkezem, mindig érzem a 80–100 ezer éves ősi állapotot, az emberi civilizáció legelső megnyilvánulási módjának önkéntelen megismétlődését. Esti tűz körül élni annyi, mint ősembernek lenni! Esti tűzbe nézni annyi, mint pogánynak lenni a szó legtisztább értelmében f Esti tűz mellett eltűnődni, holdba, csillagseregbe bámulni annyi, mint ismételtetni a hit legelső gyermeki szavait...

Bizonyára a mi közelségünk volt az oka, hogy a gátbiztosi lakás öblöshangú kutyái úgy vonítottak egész éjjel, akár az ősfarkasok. Illett a hangulathoz a hűséges őrzésnek ez az állati megnyilatkozása, mert élni és félni az őskorban egyet jelentett...

2. A cégénydányádi cölöpök rejtélye.

Július 17-ére virradó hajnalon, kissé borús ég alatt, elhagytuk nagy-nyárfás tanyánkat. Mint valami titkos rejtekhelyről siklott ki csónakunk a csatornára boruló fűzlombok alól. Az Újszamos náddal benőtt partja mentén eveztünk előre. Érdekes a parti nád 15-20 méter hosszú tarackgyökere, amint a vízfolyásban tovaftut és minden araszra függőlegesen álló hegyes levéllándzsát szöktet. A parti nád tarackgyökere sokszor széles palajon keresztülfut a víz után. Ugyanúgy tesz, mint a szomjas ember: lejön a meredek partról, keresztül megy a palajon és iszik. Csak mindenki a maga módján.

Errefelé gyakrabban láttunk vízimadarakat. Halászcserék, bakcsók élénkítették az Új számos fátlan partjait. Áthaladva a matolcsi híd alatt, egészen Cégénydányádig végigláttunk az egyenes medren. Kékes gyenge ködfátyol takarta a távoli füzesek domborulatát. Ott már újra az Ószamosban leszünk! Szinte vágytunk felé! Itt a mezőket, gyümölcsösöket jellemző gébicsek, cinkék őszi kiabálását halljuk, ott ismét a vadgalambok és sárgarigók hazájában leszünk!! Ha az egész világon kipusztulna ez a két madárfaj, a Szamos füzeséből bizonyára újra lehetne telepíteni!

A matolcsi parti legelőnek a jószág számára nincs lejárója. Ezért a partélre épített gémesszerkezettel a folyóból merik a vizet a fenti vályúba.

A Szamos meredek partjában a tözeges fekete réteg, mint egy fekete csík húzódik végig, amely jelenség az ártéri terület

felépülésére vet világot. A torkolattól kezdve felfelé a partok alacsonyosodása is észrevehető. Szinte különös, hogy eddig régészeti lelőhelyek nem mutatkoztak a partokban. Annál több a párlyukas gyurgyalag-telep és kb. 2 km.-re a matolcsi hídtól többezerlyukas partifecske-telepet láttunk.

Fig. 8. kép.

Leletek a cégénydányádi Szamos medréből. 1–7 őskori cserepek; 8–13 rómaikori-; 14–27 középkori edényperemek és keresztmetszetei; 28 kályhacsempe töredék; 29 belül mázas cserép; 30 vaskés és 31 vaslándzsa. Valamennyi kb. $\frac{1}{3}$ nagyság.

Nyolc órakerkeztünk a cégénydányádi révbe. Egy 6 év körüli rongyos kis magyar állott a lejáró meredekjén. Ruhájában hat macska sem fogott volna egy egeret. Mikor ráemeltem a fényképezőgépet, megijedt és keserves sírásba kezdett. Úglátszik, ethnográfusnak való emberanyag lakik errefelé!

1. Kolesel Kende György úrú kastélya Cégénydányvidon, a Szamos partján.

2. Nádfedeles, tornácsos, földmőlő magyar ház Cégénydányvidon.

1. Cölöpmaradványok a cégénydányádi Szamos-mederben, a balparti agyagpadon, melyet sekély víz borít. A fűzesen át felénk mosolygó falusi torony festői tájképet nyújt.

2. Cölöpök lecsontult hegyei a cégénydányádi Szamos-mederben, az agyagpad száraz részén. A medret átfogó régi malomgát megmaradt szerény tanúi lehetnek.

1. A Szamos tájképe Olcsvaapáti és Panyola között. Ezek a magyar Alföld legköltőibb tájai. Teljes szépségüket, mindkétparti tükrözésüket a víziutasnak tárják fel legigazabban.

2. Festői Szamospart Panyola és Kérsején között. Sok helyen a megművelt földek partszélre szorítják a magános fűcsoportokat. Jízek gyakran fantasztikus alakokat vetítenek az alkonyati égre.
E képen is elől tűzokfej, utána támadó medve látszik.

1. A rápolyi palajon delel a falusi csorda. A tarka színfoltok mozdulatlan csendjének tartamát egy-egy szabályosan ismétlődő kolomp-ütés méri, mint a ketyegő óra a letűnt időt.

2, Az előljáró zászlós-hajó Tatárfalva alá érkezik. Rajta a sugártermetű Csiszár László egyet, hallgató, mint egyösszigonyos és Porkoláb Endre kurátor.

Reggelinket Kölesei Kende György báró pompás kastélyával szemben, a balparton fogyasztottuk el. Örömmel időztem ezen a helyen, mert 1932-ben Kende báró meghívására és vendégeként igen érdekes kutatásokat végeztem itt a Szamos medrében.

Ugyanis szemben a kastéllyal, a Szamos baloldalán hosszú, lapályszerű agyagpad állott ki a vízből, mely a folyó sodrát a kastély felé terelte. Az agyagpadon tölgyfacölöpök hegyes, lecsonkult végei sorakoztak egy vonalban. E cölöpsor keresztbe fogta át a folyót, helyesebben a meder száraz részét és felül rajta rendetlen összevisszaságban a kisebb-nagyobb levert cölöpök és karók alacsony csonkjainak egész serege látszott.

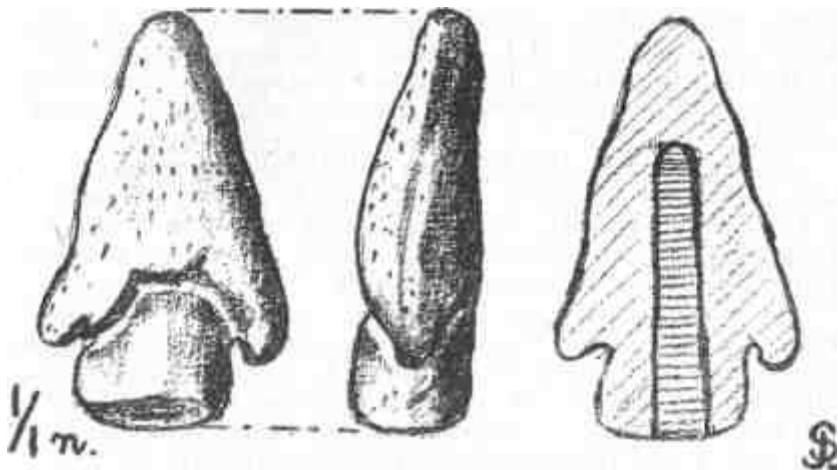

Fig. 9. kép.

Nyílhegy csontból előlről, oldalról és hosszszelvényben. Lh. Cégénydányád, Szamos meder, kölesei Kende György báró ajándéka. $\frac{1}{4}$ n.

Első pillanatban azt hittem, hogy megtaláltuk az első magyarországi igazi, őskori cölöpépítmény maradványait, melynek kultúrrétegét elhordta a víz sodra, azért a csonkok közt csak ritkán elszórt ős-, római-, majd népvándorláskori, sőt legnagyobb számban középkori cserepeket lehetett összekeveredve találni. Ugyanitt Kende báró egy csontnyílhegyet is lelt a cölöpök között, melynek hossza 53 mm. Ezeken felül 2 vaslándzsahegy, vaskés, sok állati csont egészíti ki gyűjtésünket. (Fig. 8–9. kép.) Hogy mindezek, a korban különböző tárgyak egymás mellett egy nívón feküdtek, ez a folyóvíz munkájának tudható be. Nem lehet megállapítani ilyen lelőhelyen, hogy mit hozott a víz, mi fekszik in situ és mit sodort már el?! Bizonyos, hogy a legbiztosabb korhatározó, a cölöp építményeket mindig jellemző törmelékes kultúrréteg, az a bizonyos konyha-

hulladékkal, törött edényekkel, eszközökkel és szerszámokkal telt szemétdomb itt az agyagpadban nem volt meg. Ez kétségessé tette a cölöpös lelőhely őskori voltát. Hogy azonban teljes felkészültséggel foglaljunk állást a korhatározást illetően, még abban az évben a bécsi Naturhistorisches Museum régészeti osztályának hatalmas szakkönyvtárában több mint egy héti tanulmányoztam az őskori cölöpépítmények szakirodalmát. Ez a bűvárkodás még óvatosabbá tett, de negatív eredményével is alapul szolgált a további következtetésekhez. Végül is a IV. panyolai ásatás eredményének feldolgozása, illetve azok az előtanulmányok vezettek helyes nyomra, melyeket a panyolai tölgyfaépítmény problémájának felderítéséhez végeztem. Ekkor foglalkoztam a magyar vízimalmokkal, főleg pedig a fenékgátas malmokkal és a régi magyar rekesztőhalászattal. A szakirodalom áttekintése után kiderült, hogy magán a Szamoson 1770 körül, legtöbbször okszerűtlen leduzzasztást alkalmazva, összesen 130 gátasmalom volt, melyek a vidéket elmozsarították.

A malomgátak tulajdoképen kettős töltött palánkok voltak, melyeknek hegyezett tölgyfacölöppeit, karóit, két sorban a folyómeder fenekébe, karóverő bakkkal verték le. A két párhuzamos karósort vesszővel egymáshoz fonták és a közét gallyal, ganéjjal, hanttal megtöltötték.

A malomgátakat az 1820 körül, majd a szabadságharc után nagyobb erővel megindult vízszabályozási munkálatok miatt hatóságilag romboltatták szét. A cölöpöket, ha tudták, kihúzogatták, ha nem bírtak vele, lecsontkítva a folyó fenekében hagyták.²¹ Nagy valószínűség szerint a cégénydányádi cölöpök egy ilyen elpusztított gátasmalom emlékét őrizték a Szamos medrében. Szirmay, Szatmár vármegye c. munkája II. rész 222. lapján említi is, hogy a dányádiaknak „malmok „helyben vagyon . így csak másodsorban gondolunk arra, hogy lehetett itt egy ősi *cége* is, tehát a folyót keresztül rekesztő halászatnak egyik ismert formája, melyhez szintén sok cölöp és karó volt szükséges. Sőt meglehetne vizsgálni, nincs-e valami összefüggés *Cégény*, azaz a falu neve és *cége* között?²²

Kende báró, mivel a Szamos a jobbpartot kezdte szaggatni, a baloldali agyagpadot, melyen a cölöpök voltak, 1934 körül elkotortatta. Ezáltal a víz sódra egyenes irányt vett. Az agyagpad lekotrásakor újabb leletek nem igen fordultak elő, mert ilyenekről értesítést nem kaptam. Most, hogy mind a gyönyörű park ősi fáit, mind egy napi kutatásom színhelyét vizsontlathattam, boldogan idéztem fel emlékezetemben kutató életemnek e nem mindennapi eseményét.

Bevallom, akkor az első megpillantás után kísértésbe estem. Miért sem adtam volna, ha egy praehistorikus lelőhelynek bizonyul a cégénydányádi Szamos-meder! Híre járt volna

messze a határon túl is! Azonban a kísértet eloszlott. Eltűntek a cölöpök is minden nyom nélkül. Sima folyóvíz hirdeti hangtalanul az elmúlás feltartóztatatlan hatalmát. . . fényképeink pedig egy letűnt magyar világ utolsó ellesett foszlányait í

A cégénydányádi hatalmas palajon, fürdőző ismerősök társaságában gyalogosan sétáltam végig. Csónakainkat a pala] alsó végén hagytuk, mert Csiszár Laci az angyalosi szabómesterrel végig kétközölte a palajt. Ugyanis kétközzele halászni csak vízfolyás után lehet, tehát felülről lefelé és így a két hajóval nem zavarhattuk meg a vizet. A derék fiúk igen nagy buzgalommal láttak neki a halászatnak, mert elárulták, hogy Rápolton olyan vendégség-féle lesz a Szamosparton és illő, hogy legyen mit aprítani a bográcsba! Csiszár Árpád, lelkes munkatársam, ennek a kis változatosságnak az értelmi szerzője, ami azt jelentette, hogy mindenkinek ki kell tenni magáért. Ezek hallattára az öreg Szőke türkizkék szemével laposakat pislantott és vesztegelve csónakában, boldogan rácsiholt.

Szőke Sándor nagypipás, de mióta ismerem, gyufát sosem láttam nála, mert ő mindig csihol. Saját varrású kis bőrtasakban van a kova és a tapló, szíjon lóg az acél. Szőke a taplókészítés szakembere. Szerinte tapló terem sokféle fán: diófán, nyárfán, szilfán, tölgyfán, bükkfán és fűzfán is, utóbbin azonban csak „véltve”. Nem mindenik tapló jó! Van olyan, amelyik megvan „rüffedve”, sugarasan megrepedezve: ez a „réh”. (Lásd: Czuczor-Fogarasi, Magyar nyelv szótárában: *rev* = keményfa rothadásnak indult része. Rev a fában. A fa revéből csinált tapló. Bükkfatapló a bükknek gyúlékony reve.) Ez nem jó tapló. Diófán, bükkfán, nyárfán, szilfán a tapló rendesen sima, ez a jó tapló! A leszedett taplót kiszáritás után tőkere teszik és balta fokával laposra verik. Ekkor elhasadozik, de széjjel mégsem megy, csak az, amelyik nagyon vén. Ezért jó a fiatal tapló. Az ellapított taplót rendesen fahamuba takarva, vasfazékba teszik, vizet öntenek rá és kb. két órahosszáig erősen rotyogó vízben főzik. Hogy a tapló könnyű voltánál fogva fővés közben fel ne szálljon, valami vas vagy kődarabot tesznek reá. Az elfővő vizet „fejelni” kell állandóan, hogy bőven legyen. Ha valaki reggel főzi ki a taplót, másnap reggelig levében hagyja. Akkor deszkára teszik, újra kiszáritják és baltával újból megtörik, azután kézzel megszagatják. Ezzel csiholásra kész a tapló. Gazdája ann³it szakít belőle, amennyire szüksége van. (Lásd Viski Károly leírását a Néprajzi Értesítő 1932. évf.-ban: Tapló, acél, tűzgyújtás, 84. 1.) Ezek az adatok az övét kiegészítik.

Kovát a beregi ember a tarpai Kishegyből szerez, melyben kőbánya van. Egyszer egy olyan nagy gumót találtak kőbuktatáskor, hogy boldog-boldogtalannak jutott belőle. Vámbéry beszéli el Vándorlásaim és élményeim Persiában c. művében

(200. lap), hogy ott a görögdinnye héj ját megszáritják és akkor megfőzik. Forró levébe vászondarabot áztatnak, mely a dinnye foszfortartalmát felveszi és megszáradva, tapló gyanánt szolgál csiholáshoz.

Mivel csiholóvasat már a népvándorláskori sírokban is szoktuk találni, lehetséges, hogy a taplókészítésnek ez a leg-egyszerűbb módja, melyet elmondottunk, másfélezer éve lényegében semmit nem változott. Bizonyos, hogy az őskori érc-olvasztás és öntés feltalálása után az öntőformákból kikerülő fémtárgyak kalapácsolásakor kipattant szikra hívta fel az ősemler figyelmét arra, hogy azt gyúlékony anyagba felfogva, tüzet lehet vele szítani, bár tudjuk, hogy két kőtárgy össze-ütése is tud szikrát szöktetni.

Míg útitársaim a nagy palajt végighalászták, fürdésre is jutott időnk, amely szórakozásnak különben lépten-nyomon rabjai voltunk. Öltözetünk megengedte, hogy bármikor lubic-kozhattunk a hús hullámokban s azután rábíztuk magunkat a ruhaszáritó csillagra.²³

3. A rápolti vízimalom.

Az utolsó hajómalom a magyar Szamoson.

Cégénydányád igen barátságos templomtornyának búcsút intve evezünk a szomszédos Rápoltt felé. Ismét a Szamos ősi medrében voltunk. Talán a folyó is jobban érzi magát az ő igazi ágyában, melyet maga vájt magának. Barátságosabb! Változatos kanyargásaival, a parti tájak csodálatos szépségű részleteivel gyönyörködtet. Mozgó-színházakban ezekkel a tájakkal kellene szórakoztatni a városok minden, csak nem magyar ízlésű, zagyva szellemben nevelt publikumát. Repülőgépről és hajóról kellene a magyar folyók minden szakaszát egybefüggően filmre venni, hogy a kultúra nagy befolyását szem előtt tartva, legalább a mai állapotot megörökítenők. Soha életemben nem fogom pl. elfelejteni azt a csodálatos szép tájat, mely Rápoltt felé közeledve tárult szemünk elé!

Jobbkezünk felől a part hosszában öreg nyárfák és fűzek állottak összebújva, mint a juhok. Kékes-zölden, mozdulatlan megadással túrték a júliusi nap hevét. Mintha az Isten jókedvében vagy szánakozásból nagy sárga gyékényt terített volna alájuk, amely gyékénynek kilátszott egy darabja: a rápolti nagy palaj. . . Ennek felső végén delett a falusi csorda. Az állatok, mint valami festett gyermekjátékok, meg sem moccantak a gyékényen. Hiába kerestem legalább az emberi telep hirdetőjét, a falusi tornyot: a parti fák közül még az sem látszott ki. . . Csupán néhány perces időközökben kettőt-hármat ütött a csorda kolompja, mint egyetlen jeladása a tájon a szunnyadó

életnek! . . . De mégsem! . . . Túl a csorda-itatón a távolban alacsony házacská ült a folyón, egy helyben a parti vizén. Útitársaim megmondották, hogy az az utolsó vízimalom a magyar Szamoson! . . .

Általában folyón utazónak egészen sajátos érzései vannak, egészen egyedülálló, sajátos élményekben, táj-szemléletben van része; egy egészen különleges világot él át, mely minden mástól különbözik. Aki a Hortobágyot járja, köröskörül a messzeségbe vész a tekintete. Érti az ember, hogy azon a szörnyű kerek földön, melynek központjában áll, elenyésző semmiség. Aki hegyes vidéken magas csúcsokról tekint szét, lenyűgözi lelkét a föld egykori belső erőinek vajúdását hirdető felszíni egyenetlenség, a tömegek domborodása és süllyedése. De aki alföldi folyó medrében csónakon úszik, 4-6 méter mélyen a környező felszín alatt, az egy zöld csipkével szegett óriási mély sebben jár, melynek peremén túl érzéki észlelései nincsenek, nem is lehetnek. . . Mintha az egész világ ez a hosszú seb volna, melynek zöldeskék vére az ég aljából szivárog ki és valahol a véghetetlen messzeségben az ég aljába ömlik vissza. Mit is gondolhat rajta az utas?! Felolvad egész lényében az örökkévalóságba! . . .

Úgy déltájon a vízimalom mellett kötöttünk ki. Útitársaim közül Király Mózes már korábban kivált, hogy híradással legyen jövetelünkről Tatárfalván. Kerékpáron tért haza. Balogh András barátom pedig innen igyekezett ugyanoda négy napja nem látott mennyasszonyához, Gyügyére rendelt kocsiján. Ez a falu Rápolttal szemben a Szamos jobbpartján fekszik.

Élelmiszerkészletünk úgy kívánta, hogy gyülekező vendégeink kellő ellátására a gyügyei palajt is végighalásszuk. Míg a fáradhatatlan Csiszár-fiúk ebben foglalatostkodtak, jómagam megtekintettem a vízimalmot.

A rápolti vízimalom valóban utolsó példánya a magyar Szamoson a *hajó* vagy *tombácos malomnak*, ahogy a régi magyar nyelv kezdetlegesebb formáját nevezte.

Nem is olyan régen, csak a rápolti határon hat vízimalom örölt. Szőke szerint a Tiszán, Tivadar, Kisar és Gulács községek határában ezelőtt 40 esztendővel több mint 10 tombácos malom volt.²⁴ Ma már egyetlen egy sincs.

A rápolti vízimalom Habarics József és Erdélyi Ferenc tulajdona. Habaricsnak, ki malmát megmutogatta, még a nagyapja is vízimolnár volt Tatárfalván, majd Csengerben, apja pedig Rápolton. Érti is a mesterségét. Érdeklődésemre megnevezte működő malmának minden alkatrészét és elmagyarázta azok szerkezetét, rendeltetését, kezelését. Jó kedve is volt hozzá, mert egy kis áradás növelte a víz erejét. Ezért mondják:

„*Bort iszik a vízi molnár, ha van vize!*
Bort iszik a szárazmolnár, ha nincs vize!”²⁵

Ugyanez a molnár szájából így hangzik:

„*Ha vizem van, bort iszok,*
Ha nincs vizem, vizet iszok!”

Mind a vízimalmokra, mind a vízimolnárokra egyaránt illik a jelmondat:

Szárazon születtem,
A vízre jutottam. . .
Ez nékem a temető helyem!”

E melankolikus idézet hangulatával bújtam én is a környék utolsó, lehet mondani: sírja szélén álló vízimalmának minden zegét-zugát. Felmentem a *kőpadra a garathoz*, lent a *malomalj* orrában még a *gangos-fát* is megtapogattam. Olyan boldog voltam, hogy ennek a nagyszerű ősi gépezetnek minden porcikáját láthattam! Bár Frecskay János: „Molnármesterség” c. füzetében (Mesterségek szótára, 32. szám) részletesen leírja a vízimalom szerkezetét, sok szempontból mégis célszerűnek tartom elmondani azt, amit hallottam és ami Frecskainál nem olvasható. Egész kötetet tudnék írni erről a vízimalomról, de ezen a helyen csak vázlatosan foglalkozhatom vele. Három főrészből áll: 1. a *malomház*-ből, mely kompszerű, de vízfolyással szemben élbefutó hajótestben fekszik; 2. a *garand-hajóból* és 3. a kettő közé helyezett *nagy vizes kerékből*. A garand-hajó olyan, mint a *malomalj*, csak keskeny, bárkaszerű építmény. Orrában belől gangos fa és testében négy helyen bankuly. A garand-hajón fekszik, illetve ez tartja a nagy vizeskerék tengelyének külső végét. Egyenesen ez is a rendeltetése.

A nagy vizeskerék előtt, tehát vízfolyással szemben a malomház és a garand-hajó között van a *tiltósár* a *tiltó*-val, mely az előbbiről két láncon lóg. A tiltóval zsilipszerűen a vízfolyást szabályozzák, a nagy keréktől a vizet elzárják, miáltal a malom megáll. A tiltó felcsavarásával a malom megindul. A tiltósárat, melynek forgatásával a láncos tiltót le és fel lehet engedni, a malomházból kezelik.

A malomház és a garandhajó között három palló van. Az elsőhöz a tiltó három kantárfája láncsal van erősítve, a középső a rendes *kijáró palló* a víz felé és van még a nagy kerék háta-megett is egy palló, hogy az körüljárható legyen.

A nagy *vizes kerék* áll három koszorúból, három helyen négy *kereszlág*-ből és minden közben három *küllő*-ből. A víz

hajtóerejét 16 szál *lapocka-deszka* fogja fel, melyek 6 méter hosszúak és 12 collosak. A nagy kerék szilárd gerince a nagy *gerendely*, mely tölgyfából készül, behatol a malomházba és ott forgatja a nagy fogas *száraz kereket*.

A malomházban a gerendelynek vastagabbik vége nyúlik. Mind itt, mind kívül tölgyfavánkos-ban forog a testéből kinyúló csapon. A nagy száraz keréknek négy *keresztága* és 72 foga van. Utóbbiak lehetnek orgona-, som-, gyertyán- vagy akácfából.

A nagy száraz kerék belső oldallapjára erősített fogaival forgatja a *dob*-ot, mely tölgyfa és 16 *pálca* van benne. A dob mellett van a *kis száraz kerék* 52 foggal. Ez forgatja az *orsó*-t, melynek vas tengelye függőleges s a két vége acél. Alsó vége *acél persely*-ben forog, felső vége pedig *keresztvasban* áll s ennek segítségével forgatja a felső követ, fent a kőpadon, a burokban vagy kávéban.

Igen elmés szerkezet a kő felett a *garat* a *jelző kolomp*-pal és a *rugós rázófa*-val és *lefolyó cső*-vel felszerelt *tejke*, melynek működését látni kell.

Ha a garatba öntött búza már fogytán van, az a falapockával felszerelt zsinór, mely a garatból kinyúlva, egy kis kolompot lógat, a búza súlya alól felszabadul és a kolompot a forgó köre ejti. Csengetésre a molnár felmegy és megállítja a követ, mert üres a garat. A garat alatt a szabályozható *tejkét* a *rázófa* pecegeti. Ha jó a víz, bővebben, ha lassú a víz, vékonyan engedi a tejke a köre a szemet. A forgó követ hegyével erő rázófa pecenése az a vízimalomban, ami az órában a ketyegés. A rázófa hangja a vízimalom hallható szívverése. Ha gyenge a víz, a nagy vizes kerék lassan forog, hasonlóképpen a kő is és így lassú a szívverése is. A molnárok szerint ilyenkor ezt mondja a rázófa:

„Egy szem kevés, kettő sok! Egy szem kevés, kettő sok!...”

Jó víz mellett óránként 1 mázsát, kicsi víznél egy napig is őröl 1 vékát. Egy véka 32 liter, mely után a vám egy *köpece*, azaz 3 liter.

A rápolti vízimalomban muzsalyi kő jár. A kopott malomkövet Habarics-mester minden két hétben egyszer *megvágja*. Ez úgy történik, hogy a garatot a malomház orra felé két gerendán eltolják. A kő kávját ráteszik a garatra és a szabaddá vált követ két ember felállítja. Ekkor a mester a „*csákánnyal*” megvágja a követ, de simára, nem „*rémelyezi ki*”, mert a muzsalyi kő akkor *grízt* őrölne.

Megvágás után az alsó követ *lesepri* és *lecirkalmazza*. A *cirkalmat* az orsó tengelyére helyezi. A cirkálom végébe „*taluszarat*” dug. Akkor az orsót kézzel megforgatja és figylei hogy az újonnan megvágott kő felszíne vízszintes-e, egyenletesen éri-e el a toll hegye vagy sem. Mert ha valahol nem éri, ott a

kő mélyebb lett a kelleténél. Mikor mindezzel elkészül, ráengedi a felső követ és a mester „*levontatja*”. Ennek az a célja, hogy a hegyes, éles részek lehorzsolódjanak, mert ha úgy maradna, akkor is grízes lisztet örölné.

Különben Habarics-molnár finom lisztet is tud készíteni, van neki szitáló készüléke, melyen felül 20-as drótszita, alul pedig 6-os selyemszita van. A korpás lisztet ezeken engedi át.

A malomalj, melyen a malomház fekszik, erős és igen gondosan készült alkotmány. Fűrészelt, 5 collos tölgyfadeszkából van *összeeszkábálva*. Orrát belülről gangosfa tartja össze. Ebből indul hátrafelé középen a *padimentum-gerenda* s ott, ahol a *kőpad* nyomakodik reá felülről, van a „*küpadtalp*”.

A vastag tölgyfadeszkák érintkezési síkjánál vízbeszivárgás ellen a fát „*kiszelyépelik*”. Ez a *zselyép* vagy *vigyor*. Az élek ferde lefaragásával V-alakú vájat képződik. Ezt *fakéreggel*, *mohával* és *lépvesszővel* töltik ki és akkor reáverik az eszkábát, melynek sora amazokat leszorítja, az egymáson fekvő deszkákat összefogja.

Megemlítem még, hogy a parthoz kötött malomházat a „*nyomója*” tartja ki a parttól, egy erős gerenda, hogy a malom szilárdan és a mély vizén álljon. Ha kicsi a víz, a molnár két deszkát helyez a malomház és a part közé, hogy a vizet a part felől is a nagy kerék felé szorítsa.

Télire a malom jégzajlások miatt nem maradhat a nyílt vizén. A meredek partban kellő nagyságú öblöt vágnak neki, hova késő hideg ősszel bevontatják. Ezt a telelő helyet záfon-nak nevezik.

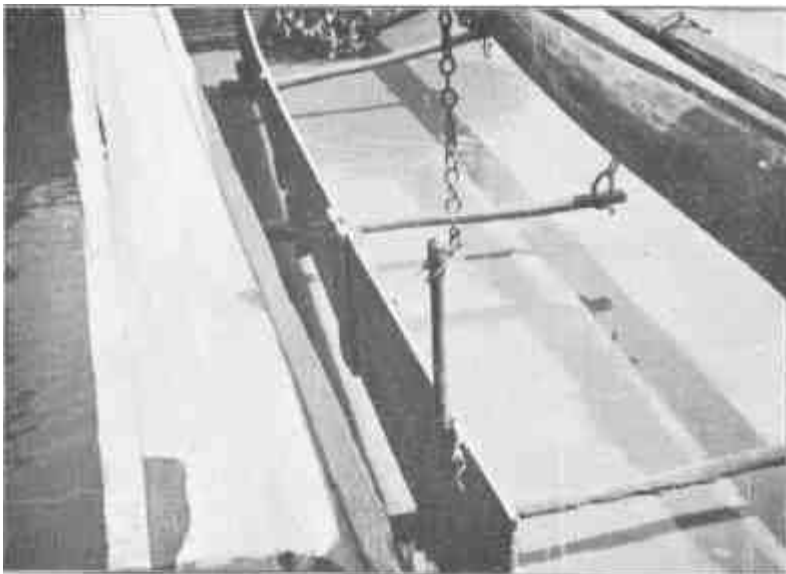
Nem vehetek búcsút a rápolti vízimalomtól a nélkül, hogy fel ne említsem Póti Sándor tatárfalvi ember esetét, aki egyszer nem eléggé vigyázott itt és a víz sodra csónakával együtt a nagy vizeskerék alá ragadta. Póti felboruláskor elkapta a nagy kerék koszorúját. De hiába volt egy nagy guba rajta és hiába kiáltott nagyot, a nagy kerék sem a terhet, sem a szót nem respektálta, hanem Pótit könyörtelenül levitte a víz alá és a másik oldalon felhozta. Az első bemártás még csak ment volna valahogy, de a nagy kerék forgott tovább és prüszkölő utasát újra alámerítette, amikor Pótiban már kevesebb szusz maradván, nyelni is kénytelen volt, ami nem tréfa dolog. Póti megijedt és amikor újra a helyzet magaslatára emelkedett, elordította magát: segítség emberek! Mivel a nagy kerék igen okos szerkezei ugyan, de mégsem ember, nem állott meg erre sem s ezért Póti állítólag egy óra hosszáig forgott élet és halál között, mikor észrevették és a malmot leállították. Sokan azt mondják, hogyha „keresztyének”-et kiabált volna, hamarább meghallják, de Ilbarics ezt a bölcselkedést nem írta alá. . . Minden azon múltott szerinte, hogy a tiltó-szárat lefordítja-e

1. Az utolsó hajómalom a magyar Szamoson, a rápolti part alatt. A bejáráthoz karos palló vezet, azontúl a nyomó fa s az ajtóban Habarics József vízimolnár. A malomház másik oldalán van a nagy vizes kerék.

2. A rápolti hajómalom nagy vizes kerekének középső és külső koszorúja, a nagy gerendelyből kinyúló keresztág-küllő és lapockadeszka alkatrészekkel. Utóbbiak veszik át a folyóvíz hajtó erejét.

1. A rápolti vízimalom tiltója, mellyel a vizet elzárják. Jól látszik a három kantár, a tekerhető tiltósárhoz vezető tartólánc egyike és balra a középső palló.

2. A rápolti vízimalom tiltósára (középen), mely a tiltót két láncon tartja, (A tiltó nem látszik). Ennek (külső) kantárját az első palló tartja. A tiltósártól balra a középső palló. Hátul a grand-hajó.

1. A tatárfalvai híres, színes téglából épített középkori templom keleti vége. XV. század. Elöl id. Csiszár Árpád református lelkész, mellette Gyurka fia és barátja.

11. Tatárfalvai utcarészlet. Kanfaros, nádfedeles, az utca felől is tornácos szatmári típusu házakkal, akácfákkal.

1. A hermánszegi harangtorony. Ezek az ősi, meleg és barátságos hangulatot adó faépítmények lassan eltűnedeznek a falusi utcákról.

2. Az alföldi magyar ló utolsó elkorcsosodott maradványai a szamoszályi révfejáró előtt. Ősi háziállatunkat a ménék kiirtásával pusztulásra ítélték.

valaki vagy se?! Továbbá az is lényegbevágó volt, hogy a megállás pillanatában Póti a víz felett legyen.. .

Amíg a malom megtekintése tartott, odafenn a parton a környékből kedves vendégsereg gyűlt össze. Szép szatmári leányok és jókedvű fiúk rándultak ki ide, hogy velünk együtt néhány kellemes órát tölthessenek. A Csiszár-fíúk két bogrács halpaprikással kedveskedtek vendégeinknek, akik meg a szokásos hazai jókkal tették változatossá a gyepen terített – asztalt.²⁶

Expedíciónk eltávozott tagjainak pótlására Gyügye felől érkeztek *Porkoláb Endre* tatárfalvi kurátor és a legkisebb Csiszár-fiú, a 10 éves Gyurka. 10 kilométert gyalogoltak Tatárfalvától idáig, ami már maga bizonyítéka ügyünk iránti lelkesedésüknek.

Bár Kurátor uramnak csak „három ige = 9 szál bajusza” volt, buzgóságra és kitartásra nézve bármelyikünkkel vetekedett s legtöbbször a kedvencünké vált Gyurka-fiú is kitett egy emberszámot.

4. Újabb kőkorszaki lelőhelyek Szamosújlak és Szamossályi között.

5-6000 éves emberi lakások maradványai.

Délután 5 órakor oldottuk el csónakunkat a vízimalom lejárójánál. Talán parton hagyott vendégeink kendőlobogtatásától kaptunk hátba egy kis szelet?! Bár vitorlánk n?m volt, jó széllel mégis könnyebben eveztünk, avagy a pompásan sikerült, nem közönséges lakmározás hatása látszott az erők kifejtésén?! Új barátaink buzgalma se maradjon említés nélkül! De az igazság mégis csak abban áll, hogy éppen azoknak, akiktől megváltunk, meg kellett mutatnunk az evezésben való kitűnő és verhetetlen tudásunkat. Csak úgy repült a két hajó, egyik a másik nyomába! Nemzeti lobogónk olyan feszesen pattogott legelői, hogy majd kettétörte rúdját. Akkor éreztem át mintegy ösztönszerűen utunk jelentőségének csattanóját: nincs magasztosabb feladat, mint a mi háromszínű zászlónk alatt bejárni, felkutatni, megismerni és megismertetni drága hazánk földjét és népét!! Bárcsak a feladat magasztosságát minden magyar ifjú lelkében körülölelné az elmélyülő, nemes, tisztacsengésű természetszeretet!!

Itt a Szamos partján egymást érik a falvak. Alig hagytuk el a gyügyei partokat, máris feltűntek Szamosújlak nagy diófái. Ez a sűrű település szokatlan a debreceni embernek, mert a debreceni ember, ha a Nagytemplomtól elindul Nyugat felé keresztül a hortobágyi pusztán, 74 kilométerre találja az első

falut a Tisza mentén. És ha megnézzük Debrecen környezetének középkori települési térképét, ötven elpusztult egyházas és egyháztalan magyar falu helyét látjuk rajta feltüntetve. Török-tatár dúlások, dögvész, a táj elmocsarosodása valamennyit elpusztították. Ezért a pusztta egy másik magyar szóval kifejezve: temető s ezért ezt a magyar szót: *pusztta*, nem lehet semmiféle nyelvre lefordítani. Az angol, német, olasz, francia mind egyformán pusztának nevezi.

Újlak alatt” a legutóbbi áradások partrombolásai miatt hatalmas diófák pusztultak el. A parti birtokosok mindig arra gondolnak, hogy hátha még egy őszön megmaradnának, teremnének és legtöbbször elszámítják magokat.

A törő partban sehol semmi nyomát nem találtam prae-historikus leletnek. Azonban alig hagytuk el Újlakot, a falutól DK-re, az Újszamos fokánál a balparton, feltűnt az első lelőhely. Mindezt, mind az alább ismertetett szamosparti lelőhelyeket Csizsár Árpád találta meg először.

Az a kevert föld, mely az őskori sírokat, lakógödröket, vagy bárminemű célra ásott mélyedéseket kitölti, eltérő színű attól a háborítatlan földtől, mely körülveszi. Ha a folyó szakadt, meredek partja véletlenül egy ilyen sírnak, putrilakásnak vagy agyagbányának a függőleges szelvényét mutatja, ez a szelvény már messziről szembeötlik sötétebb színével. Ha pedig közelről szemre vesszük, látjuk, hogy a nagyobbak tele vannak cseréppel, csontszilánkkal, égett röggel, pernyés, veres csikokkal, szóval szeméttel, a kisebbekből pedig embercsont fehérlik ki

Azok a törmelékekkel kitöltött gödrök a mai felszín alatt vidékek szerint 1–4 m. mélyen vannak. Ha a szelvény hosszúság, négyszögletes, vagy szabálytalanul elnyúló, 2–8 m. szélességben, a gödör rendszerint putrilakás maradványa; ha pedig az alakja méhkashoz hasonlít, melynek alapátmérője átlag 1.50-2.50, ritkán 3 m., akkor agyagbányával állunk szemben.²⁷ Az embercsontos kisebb gödrök a sírok. Ezek tölteléke rendszerint tiszta kevert föld és mind kereszt, mind hosszanti szelvényök szögletes. Ha több van együtt: temető.

A gödrökben lévő töltelékeket kultúrrétegnek nevezzük. Ha ilyen kultúrréteg a szakadt partban, vidékenként a felszín alatt különféle mélységben és vastagságban hosszban nyúlik, akkor ősteleppel van dolgunk. Pl. Heves megyében a tiszaporoszlói őstelep, a Tisza jobbpartján, 160 m. hosszú és átlag 1 m. magas kultúrréteget mutatott 1928 körül.

A szamosújlaki 1. számú lelőhelyünk függőleges szelvénye a felszín alatt 350 cm. mélyen 200 cm. széles, balról 80 cm., középen 90 cm. magas, jobbról lekerekített szabálytalan idomot mutatott (Fig. 10. kép). Hogy a gödör szelvényét pontosan fel lehessen mérni, azon a helyen a partot lenyesettem. Friss

nyesésben a vonalak jobban mutatkoznak. A lenyesett felszínből durva anyagú, rosszul égetett, díszítés nélküli neolithikus cserepek kerültek ki. Néhány vékony cserép vörös iszappázzal fedett. A hamuval, pernyével kevert földben egy égetett agyagkúptöredéket is találtunk. Mindez próbavallatás volt csupán. A tervbevett rendszeres feltárás ép leleteket is szolgáltathat, amint az ilyen tűzhelyes lakógödrök kibontásánál nem ritkaság.

A próbaásatásban az expedíció minden tagja résztvett és az eredmény az egész társaságot felvillanyozta. A leleteket számozott, külön kis vászonzsákba tettem jól bevált ásatási szokás szerint. Ilyenekbe a csomagolás gyors, biztos, továbbá eső, víz nem árt neki. Vigyázni kell, hogy a zsákra kötött bádogszám és a Naplójegyzet száma egyezzen.²⁸

Lassan ránkesteledett. Szálláshely után kellett nézni. Élősátorként kínálkozott a lelőhely közelében egy pompás fehérnyárfa (*Populus alba*), mely úgy állott ott egyedül, jóformán a partszélen, mint valami gubás ember a réten. Csónakainkat kiláncolva, a nyárfá alá tele-

Fig. 10. kép.
Újabb kőkori lakógödör kereszt-
szelvénye a szamosújlaki határban,
a Szamos meredek partján. 1-ső
számú lelőhely.

pedtünk valamennyien. A sátorba derékaljnak, párnának lombot szedtünk, esti fűzünkre száraz gallyat mezegeleltünk. Ezt a munkát gyenge holdfény tette lehetővé, különben ki mert volna sötétben a meredek parton botorkálni?! Mikor tűzünk fellobogott az óriási lombkupola alatt, nyársra húztuk a vacsorát és házigazdánk buzdító példájára sokáig elbeszélgettünk mi is. Ő bizonyára diskurált a Szamossal, távoli kollégáival, az Estével, a Holddal, csillagokkal, mi pedig a Boldogsággal ...

Július 18-án hajnalban vasárnapra virradtunk. Arra ébredtem fel, hogy a kis táborat beborító nagy nyárfá erősen suhogott s valahol a legfelső emeleten, mit sem gyanítva, egy vadgalamb turbékol. Mivel egész testemmel jóformán a földön feküdtem, mind a két hangforrás rezgéseit a fá és a föld közvetítése foly-

tán is egész lényemmel átvettem és éreztem. Szinte azt hittem, hogy magam is a két hang forrásává váltam. Sajátságos érzés volt! Vasárnap reggel!

Kétszárnyú ébresztőóránkat az öreg Szőke zavarta el, mert hűvös volt a hajnal és korán tüzet rakott. Mire rendbe szedtük magunkat, meleg tea párolgott kinek-kinek a csuprában.

5 órakor indultunk a régészeti lelőhelyek felkutatására. Csiszár Árpád már tudta, merre kell őket keresni.

Fig. 11. Kép.

Neolitikus festett (1–3), díszített (4, 8), füles (7), bütykös cserepek (5), talpcsöves edény töredékek keresztmetszetei (9, 16), kova (11) és obszidián szilánkok (10, 12–14) a szamosparti 1–5 sz. lakógödörből.

A folyó jobbpartján, a szamosályi révtől számítva lefelé kb. 150 méterre, 3 m. mélyen a felszín alatt 5 m. hosszú, 120 cm. magas 2. sz. lakógödör hosszanti szelvényét találtuk. Ezt is lenyestük, megvallattuk ugyanúgy, mint az előbbit. Ebben is újabb kőkori edény cserepeket, faltapaszröget és ezúttal díszített edénytöredékeket is találtunk. Nagyon megörültem egy festett cserépnek és egy körömmel mélyített edénydarabnak. Ezekre felül füles és peremes cserepeket, továbbá széndarabokat gyűjtöttünk. (Fig. 11. kép.) Újabb kőkori festett edényeinket kétféle technikai eljárással díszítették. A *bükki* kultúrában az edényt égetés előtt festették és pedig általában világosabb színű alpra sötét színnel festették a díszítő motívumokat, vagy

pedig sötéttel alapoztak és világosabb ráfestéssel a díszítés közeit festették be, azaz kihagyással az alapszín lett a díszítő elem.

A *tiszai* kultúrában az edényeket kiégetés után festették be alapozás nélkül. Ezért az ilyen edények festett díszei elpusztulnak, az első tisztításnál eltűnnek. Egy darabig a festett helyek élénkebb színe mutatja a motívumok formáját a kialakult felszín mellett.

A 2. sz. lakógödörtől felfelé 20 m.-re egy 150 cm. széles 3. sz. kiségedő szelvénye mutatkozott. Ebből is az előbbihez hasonló cserepek, faszéndarabok és kavics kerültek ki. Szemben vele a balparton feketés foltokból hasonló cserepeket szedtünk ki.

Ugyancsak a balparton, a sályi révtől kb. 100 m.-re lefelé megvizsgáltam a 4. sz. lakógödör kb. 2 m. hosszú szelvényét. Ebből kova- és obszidiandarabkákat, őrlőkö és edény talpcsöves töredékét, úgyszintén faszéndarabokat szereztünk. (Fig. 11. kép.) Talpcsöves edényeink a neolithikus *bükki- és tiszai kultúrákat* (Kr. e. IV. és III. évezred), továbbá a *rézkori* kultúrát (Kr. e. 2500–3000) jellemzik.

Kitűnő összefoglalását adja e koroknak Tompa Ferenc dr.: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936 c. műve, amely Hillebrand Jenő dr.: Der Stand der Erforschung der älteren Steinzeit in Ungarn c. dolgozatával együtt az egész magyarhoni őskori kultúráról tájékoztat. Megjelent a Német Régészeti Intézet római-germán bizottságának kiadásában, Berlinben, 1937-ben (24., 25. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1934–35). Legújabb angolnyelvű munka Gordon Childe, The Danube in prehistory. Oxford 1929.

Az 5. sz. lakógödört szintén a balparton, 30 m.-re a sályi révtől lefelé találtuk. Ennek körvonalai nem voltak világosan kivehetők. Az előbbiekkal egyező cserepek, csontok és obszidián forgács jutalmazták fáradságunkat.

Ezek a gödrök is neolithikus eredetűek. Bár a Szamos egyenletes partvonulata itt nem túlságosan veszélyezteti az említett lelőhelyeket, mégis célszerű, hogy az áradások ne sokáig nyaldossák a felületét. Az bizonyos, hogy feltárásuk partgyengítéssel jár, azért az illetékes Vízsabályozó Társulat engedélye nélkül hozzáfogni nem szabad. Az öt lakógödör ásását tervbe vettem.

5. Szamossályitól Csengerig.

A szamossályi révnél pihenőt tartottunk és reggeliztünk. A próbaásatások elvégzése után erre szükségünk is volt, mert a csontkeményre száradt, a nap hevétől forróra sült, csaknem függőleges partokon igen fárasztó volt ásóval dolgozni. A göd-

rök szelvényeihez előbb kis lépcsőket kellett a falba vájni és minden cserepet külön kipiszkálni, mert különben a mély vízbe hullottak volna. Ehhez járult még az is, hogy mezítelen lábainkat alulról törték, felülről pedig állandóan bombázták a leomló éles rögök.

A sályi réven áthaladó magyarok nagy álmétkodással bámulták és találgatták működésünket. A víz felszínén tisztán és érthetően a fülembe jutott ilyen megjegyzés:

– Hallod-é, ezek biztosan az Attila sírját keresik, vagy kincs után szaglászhatnak...!²⁹

A szamoszályiak a lábas jószágot nem szokták a kompon hordani, hanem a lejárón behajtják a vízbe és az szépen átúszik a túlsó oldalra. A régi magyarságnál ez általános szokás volt és íme a Szamos mentén ma is megtaláljuk a jószág átkelésének ezt az ősi módját.³⁰ Ilyen vidéken a szarvasmarha sem olyan gyámoltalan, mint gondolnánk. Nem régen történt pl. hogy Tatárfalvárói áthajtottak egy tehenet Sályiba, a bikához. De a tehen megijedt s hazafelé szökve, a magas, meredek partról leugrott a Szamosba. Átúszott, a másik oldalon felkapaszkodott és hazament.

A sályi palajon útitársaim buzgón halásztak. Mi magunk az öreg Szökével, mint ilyenkor szokásunk volt, csónakunkban szórtlanul és mozdulatlanul néztük a vizet. Sokszor elgondoltam már, hogy az ilyen merev szemlélődés, egy irányba való bámulás, eltűnődés, az örökös helyváltoztatás eseményei között mégis csak valami öröklött, őseinktől átvett természet bennünk. Valahogy olyan jól éreztük magunkat: helyről-helyre vándorolni és közben nagyokat szemlélődni!³¹

Az eredményes halászat után meglepően szép nádas partok között eveztünk tovább. Rajongva szeretett szülőföldem, a náderdős Bodrogeköt jutott az eszembe, hol annyiszor hallgattam a nádas csodálatos zenéjét! Minden nádszál külön egy-egy ősi ázsiai rajz és minden náderdő egy őspogány melódia!³² Ilyesfélék jártak az eszembe, amikor megszólalt a szamoszályi templom harangja. Vasárnapi istentiszteletre húzták. Víz felett a harangszó szokatlanul tisztán és élesen csendül, különösen szélcsendes nyári napon, mikor a felszálló pára, mint igen jó hangközvetítő, a meder felett marad lebegve.

Az a tiszta érchang, a jólismert falusi vasárnapok napfényes üdesége annyira átszűrődött lelkemen, hogy előbbi pogányos hangulatom dacára bizony csak elkezdtem dúdolni magamban a közismert éneket: Mint a szép híves patakra...

Már jó előre haladtunk, de a harangok hívó szavát még mindig hallottuk. Cinke csicsérgés is vegyült belé és úgy tűnt fel, hogy egy varjúcsapat is a harangszóra kerengett felfelé szemfényvesztő magasságba. Idelent a Szamosban egy *csegöldi* legény úsztatta a lovát körbe járva úgy és olyan helyen, hogy

a kör belső felét úszva, a külsőt gázolva tették meg pej lovacskaí. Ő maga a nyergesen ült. A vasárnap reggeli lófürösztésnek a Tisza mentén is ez a rendes módja. A csikó a nyergesen belül szokta próbálgatni a tempót.

A csegöldi legény lovaival volt elfoglalva, talán felénk sem nézett, de vele szemben a balparton egy *pátyódi* kis magyar teheneket itatott es éppen hogy meg nem csudált bennünket, annyira bámult. Ő tehette nemcsak azért, mert vasárnap volt, hanem azért is, mert a tehen, ha jól megszívta magát folyóvízzel, legfeljebb lábfürdőt vesz utána, de azt azután türelemmel és kitartással s így nem kell rá vigyázni.

Tatárjaivá felé közeledve, Csiszár Árpád és Gyurka megneveztek nekem minden határrészt; még két palaj, még egy palaj és otthon vagyunk! számították nagy lelkesedéssel. Azok a nagy nyárfák ott, az már a falu!

Tatárfalváról nem látszott a vízre semmi, de az angyalosi kis torony, mint egy bájos leányzó, kukucskált felénk a bokrokon át.

Zászlós hajónk ezúttal kétközölések miatt hátramaradt. Csak egyedül futottunk be a déli órában a tatárfalvi kikötőbe. Félórával utánunk megérkezett Csiszár Laci is. Szikár nagy alakjával úgy állott a közeledő hajó orrában, mint valami ősvilági szigonyos, aki most döfte keresztül a rettenetes *zomokigígyó* nyakát...³³

Id. Csiszár Árpád tiszteletes uram, Tatárfalvának református lelkésze, csónakomban fogyasztott szerény ebédemhez igen ízletes falatokat hozott ki kedves leányaival együtt. Derék fiai bizonyára nagy pusztítást végeztek a konyhán, beszabadulva a terített asztalhoz. Ezúttal azonban pihenésre még nem gondolhattunk.

Délután 1 órakor eveztünk tovább, mindenütt vizsgálva a partokat. A kitűnő jó időhöz illő kedvünk volt. Barnára égtünk, mint a cigányok. *Szamosbecs* alatt elhaladva, teljes gőzzel vágunk neki annak a nagy kanyarnak, melyet a Szamos Csenger alatt tesz. A mederben egyre több a kavics, ellaposodik a víz. A parton vidranyom, jégmadár, gyurgyalag-telep. Az egyetlen sziget, mellyel találkoztunk, festői tájképet nyújtott. Varjak tömege kavargott felette.

A kanyarban sokat gyalogoltunk vízben, iszapban, hogy a sekély vízben vontatással jobban haladhassunk. Mikor a kanyarodó NyK-i irányú könyökéből egyszerre DNy-ra fordultunk, megpillantottuk utunk végcélját, a csengeri vashidat!

Hajóinkat nemsokára közvetlen a hídnál kötöttük ki. Együtt voltunk valamennyien boldogan, egészségben, léleken-testben megedződve! Percnyi pontossággal elértük azt, amit akartunk s ezzel utunk első felét, a hosszabbikat szerencsével be is fejeztük! Hála Istennek! mondtuk ezt az annyit

emlegetett két magyar szót és szívünk megtelt annak a magasztos tudatnak igen kellemes érzetével, mely számunkra drága hazánk egyik gyönyörű folyószakaszának alapos megismerését jelentette!

Ötödik rész.

Visszatérésünk. A szamosparti falvak.

1. Csengertől Tatárfalváig.

Kidolgozott tervünk az volt, hogy a Szamos két partjának átkutatása után visszatérőben látogatjuk meg a parti falvakat. Ugyanis vízfolyás irányában a leereszkedés nem jár semmi fáradsággal. Simán, nesztelenül és ami fő, gyorsan úszik a hajó lefelé, azért utunk második felére, amikor fizikai munkát nem kell többé végezni, hagytuk a falvak megtekintését.

Utannak erre a második részére előkészültem. Szatmár vármegye közismert, Borovszky Samu szerkesztésében megjelent monográfiájából még Debrecenben kiírtam minden falunak a történeti adatait, jellegzetességeit, hogy a megfelelő cédulákat elolvasva, mindig tudjam, hol járok és mit kell megnézni és mi az, amit a régiek figyelmen kívül hagytak.

Valóban szerencsés Szatmár vármegye, hogy már 1809-ből is olyan részletes magyarnyelvű leírása van „a költésben”, s vers szerzésben koszorús” Szirmay Antal tollából, amely munka megbecsülhetetlen tárháza az egykori természeti viszonyok, az egykori magyar élet mindenféle vonatkozású adatainak. Ennek a terjedelmes műnek a budai kir. magy. Universitas finommetszetű betűivel kitöltött sárga lapjait ma is sokszor olvasgatom. Úgy vagyok vele, mint egy nagy múzeummal. Akárhányszor nézem végig, mindig találok benne valami újat, érdekeset.³⁴

A Szamosba hordanék vizet, ha olyan dolgokkal hozakodnék itt elő, melyek már közismeretesek. A különféle népszerű monográfiák és szakkönyvek mindenkinek rendelkezésére állnak és amint nekem gyönyörűséget okozott az olvasottakról személyesen is meggyőződni, úgy ezt az élvezetet bárki megszerezheti. Az újabb kutatások eredményeiről, saját észrevételeimről azonban röviden szabad legyen beszámolnom.

*

A csengeri hídnál kikötve, fanyalognak öltözködtünk fel, mert az áldott napfényhez, friss levegőhöz szokott testünk szinte borzadt a ruhától, melyet reáráncigáltunk. Ilyenkor az ember testének minden pontján érzi a felesleges takarót, gyűlöli az álszemérmes kultúrát és szeretne inkább elmenekülni az emberek közül.

Csenger utcáit járva, tudtam, hogy a megye egyik legősibb községében vagyok. Falunak már nem falu, városnak még nem város, jó magyar kifejezéssel tehát: mezőváros. Szinte csodálkozik az ember, hogy 700 esztendő alatt nagy vásárai és forgalmas révje dacára ez a nemesi fészek nem fejlődött ki azzá, amivé lehetőségei engedhették volna. Mióta határszéli község, régebbi arculata gyorsan változik. Gatyás embereket láttam még az utcán, de számukat jóval felülmúlta a kereskedelem híveinek a serege. Úri kastélyainak, kincses templomának³⁵ és szatmári típusú paraszt házainak megnézése után ellátogatam Szuhányi főszolgabíróhoz.

Ha *Csenger* ősi kastélyát védő egykori palánkból egyetlen darab megmaradt volna, legalább két lépés hosszúságban, ma kincset érne. A községtől Ny-ra eső csengerjánosi pusztán a templomalap és a faluhely feltárását előjegyzésbe vettük. Tíz nap alatt napi 10 ínségmunkással az ásatást elvégezhetjük.³⁶

Csenger a Szamosról tekintve igen jellegzetes magyar táj! Milyen szép lehetett ez a vidék a vármegye régi híd jávai és a vízen ülő tombácós malmainak egész sorával?! Szinte lehetetlen, hogy annyi nemesi ház közül valamelyik ne őrizne képes ábrázolást róla! Ha jó Szirmay Antal a múlt század elején megbízott volna egy vándor képíró, hogy műve számára rajzolgassa le a szatmári községeket, az ethnografusok ma szobrot emelnének neki.

A vashídon átsétáltunk *Komlód-Tátfaluba*. Ifjú barátaim szerint szép leányairól híres, ami örvendetes jelenség. Van egy zsákutcája is. De hol vannak már azok a halászok, akik az *Erge* vízében ősi módon ősi szerszámokkal foglalatoskodtak?!

A csengeri híd alól csónakainkat útnak indítottuk azzal a meghagyással, hogy *Szamosbecs* alatt várjanak reánk. Magam a Csiszár-fűkkal gyalog sétáltam át Szamosbecsre, hogy egy kicsit a határon is szétnézzünk. Hatalmas gyümölcsös mellett elhaladva egy-kettőre elértük ezt a kis parti falut, amelyet a Szamos mindig el akart nyelni, haragudott reá, holott becsben tarthatta volna, mert állítólag nincs benne se cigány, se zsidó, se korcsma. Azt hiszem, nehéz volna csonka hazánkban párját keresni, különösen a határszélekhez közel!

Ha a Szamos nem is, megbecsülte a vármegye ezt a folyó-üldözte szép magyar falucskát, mert 1828-ban új medert ásott a sárkánytermészetű Szamosnak. Kár, hogy ősi templomát többszöri renoválással kiforgatták eredeti állapotából. Idillikus, csendes utcáján darutollas legényt, koloncos kaput, jellegzetes tornácós házakat figyeltem meg. A községi legelőn keresztül hagytuk el a falut s a parton hajóra szálltunk.

Hogy idejében érkezünk Tatárfalvára, a két csónakon egyenletesen elosztottuk az erőket s versenyt eveztünk. Nagy gyorsasággal siklottunk lefelé. Percek alatt tettük meg a kilo-

métereiket. Hol az egyik, hol a másik tört előre. Majd magára engedték a csónakot: vigye a víz, ahogy tetszik neki. Ha az ember ilyenkor nem nézi a partot, azt sem tudja, halad-e vagy áll. Ha előre nézünk, valami titokzatos erő vonzását érezzük. Mintha a tenger szívóereje idáig hatolna és az vinne alkuvás nélkül. . .

A nap éppen *Angyalos* megett szállt le. Ez a nevezetes falu a balparton fekszik, szemben Tatárfalvával. Az alkonyati színes égájlra rárajzolódott a falu körvonala a templomtoronnyal s olyan volt, mint valami csodálatos álomkép, mely önmagában gyönyörködött a Szamos tükrében. .. Egy ilyen alkonyati színes tájnak a nagy arányai, a mélyre tükröző lágy színek csak annak bontakoznak ki, aki a folyó vizén alacsonyan közeledik a tájhoz. Sok világhírű tájat láttam már életemben, de én ezt az angyalosi alkonyatot soha nem fogom elfelejteni.

Id. Csiszár Árpád református lelkész kedves barátom vendégszerető házában töltöttem az estét. De nem tudtam teljes egészében szakítani megszokott életemmel. Hálásra nem fogadtam el a felajánlott szobát, hanem egy öreg almafa alatt ütöttünk sátorot. A jőpéldát követték a házigazda fiai is, mert a fáradt testet semmi nem üdíti úgy fel, mint a szabad levegő. Azután a sátorozásnak is van valami ősi varázsa, melytől nem lehet szabadulni!

Július 19-ének reggeli óráit Tatárfalvának szenteltem. Ezt a falut elsősorban is figyelmébe ajánlom annak a magyar anthropologusnak, aki nem a sírokból kiszedett koponyákat, hanem az élő fejeket szokta méregetni. Még ha csak a földesura volt eredeti tatár ennek a falunak, akkor sem egy személyt jelent ez a tény akár a letelepedés, akár a leszármazás szempontjából. Mert a földesúr nem egyedül ment oda és nem csak családjában folytatódott.

A falu gyöngyszeme és nevezetessége középkori temploma, melynek képét a vármegyei monográfia is érdemesnek tartotta közölni. Külön harangtornyával, színes tégláival és egész környezetével a legszebb falusi tájat szolgáltatja.⁸⁷

A templom külső falán, köröskörül a téglákban karcolások, vájatok láthatók. Hagyomány szerint a tatárok karddal vagdosták a templomot, mikor be akartak hatolni. Azonban a tatár, mint kitűnő katona, mindig tudta, mire való a kard és mivel kell egy templomot szétrombolni, ha arra került a sor. Kőben, vasban biztosan nem csorbította ki éles pengéjét. Én azt hiszem, hogy a kőben szükölködő falusi lakosság, a századok hosszú során, hegyes szerszámaikat (ár, tű, lyukasztó stb.) a kemény téglák vájataiban, mint passzív csiszolóban élesítette s talán az iskolás gyermekek is segítettek újabban a vájatok mélyítésén.

A faluban a házak előtt virágos kertek. Mikor akad már egy botanikus-ethnografusunk, aki összegyűjtse és feldolgozza a falusi *keresek* jellegzetes virágait, berendezését?! A kétoldalról oszlopos tornáccal ellátott házaknál igen ősi öreg *hombárok* láttam.

A falu belterületén, a Veres-kertben ősi Szamosmeder partján Porkoláb Endre, Katz Jenő, Porkoláb Dániel, ifj. Porkoláb Endre és Mester Gyula telkén Kr. u. II–III. századból származó különböző minőségű rómaikori korongolt edények töredékeit és palaszürke vastagabb, igen kemény cserepeket gyűjtöttem. Gyakori felszíni mutatkozásuk nagyobb telepre mutat. Ép edényeket is találtak már azon a helyen. A telep temetőjét kellene felkutatni, melynek tudományos jelentőségét nem szükséges hangsúlyozni. Közvetlen a templom mellett húzott kutatóárokka középkeri sírt kerestünk kevés eredménnyel.

2. Kirándulás az Ecsedi-láp ősi községeibe.

A mai napot, július 19-ét, igen kellemes és tanulságos kirándulásra fordítottuk. Balogh András porcsalmi földbirtokos, kedves barátom úri fogatát egész napra rendelkezésemre bocsátotta s Tatárfalvárói a sályi réven át felkerestük *Porcsalma* és *Tyúkod* községeket, visszafelé jövet pedig *Rápoltot*.

Régi vágyam teljesült be ezen a napon, bár tudtam jóelőre, hogy semmit nem fogok látni abból a sajátságos, általam rajongva szeretett lápi világból, melyről annyit olvastam, hallottam, néprajzi-, vadászati-, zoológiai- és történelmi művekből annyi jegyzetet készítettem. Mindig irigyeltem Lovassy Sándort, a magyar ornithologusok nesztorát, aki ifjú éveiben még látta az ősi Ecsedi-lápot és tanulmányozta annak életét, növényzetét, madárvilágát. A Magyar Tudományos Akadémia 1931-ben adta ki mintaszerű tanulmányát „Az Ecsedi-láp és madárvilága fennállása utolsó évtizedében” címen.³⁸¹

Délelőtt 10 órakor indultunk a parókia udvaráról. Balogh András maga hajtotta lovait, Csiszár Árpád és Laci elkísértek. Szamossályi felé vettük utunkat.

Balfelől a régi Szamos-meder (halvány) teszi a síkföldi tájat változatossá. Ma már ezt is az eke járja. *Hermánszeg* a holt Szamos-parton települési formájával régi szenvedéseket árul el. Utcájának egyik házsorát elnyelte egykor a Szamos. Folyóparti falu sorsa. *Szamossályin* is végigkocsiztunk. Típusos házak, tekintélyes szép templom körül. Valamikor valósággal az árvizek torkában állott, mely még a templomát is elsodorta. Míg a sályi révben várakoztunk, egy szekérben két középtermetű, feltűnő hosszúsörényű pej ló vont a magára figyelmemet. Érdeklődésemre megtudtam, hogy az a régi fajtájú magyar ló maradványa. Az öregek szerint igen erős, szívós, vastagnyakú volt, a

homlokán csillag. Sörénye néha a térdéig leért. A sályi ember fogatát lefényképeztem.³⁹

A sályi révén átkelve, balfelől rőzsével és földdel feltöltött utat láttam a hidasjárat mellett. Ha nagyon alacsony a vízállás, a mederbe nyúló töltés végéhez köt ki a hidas, mivel a part alá nem jöhet.

Ez a zajtalan rövid víziút olyan megnyugtató az idegekre. A sima úzás embert, állatot elálmosít, bár a két csiga nagyot csörrent olykor a drótkötélen. Annál kellemesebb a sík mezőn kocsizni és még soha nem látott tájakban gyönyörködni.

Porcsalma széles nagy utcája közepén áll az öreg templom, mint az ékkő a gyűrűben. Jobbmódú falusi házak kúriákkal vegyesen szegélyezik az utcát. Az ősi házak egyike a terjedelmes Balogh-kúria is, hol megtelepedtünk és igen kedves vendégszeretemben részesültünk. Itt ismerkedtem meg Jeney Pál gyógyszerésszel, aki maga is árult „rákszem”-et, de az „*lapis conclavi*”, tehát gyárilag készült rákszem volt.

A vevőnek azonban azt mondta, hogy a Szamospartról való, abból a bizonyos gém-ürülékből. Jeney szerint a rákon vedléskor apró meszes göböcskék képződnek s ilyenkor nincs páncélja, a gém le tudja nyelni. Ez volna a rákszem megfejtése.

Porcsalmán megtekintettem a templomot és a tornyából megszemléltem a tájat minden irányban. Tudtam, hogy lehetlenség, mégis kerestem legalább egy tenyérnyi helyet, legalább egy nádszálat, egy kanál vizet, mely emlékeztetett volna arra, hogy itt volt valamikor Magyarország legnagyobb lápja... Legalább egy eltévedt vadkacsa repült volna felém! Mindebből semmit sem láttam! Tudtam, hogy olyan ez az én elkésett vizitem, mint mikor az ember egy rég elfelejtett, jeltelen sírhelyet keres fel. Tudjuk, hogy ki fekszik benne, de emlékét nem hirdeti már semmi sem... Sárga napraforgó-kalapokkal pitykézett kukoricatáblák csillogtak a délutáni fényben!

A fekete szurokföld bő áldással jutalmazza a szorgalmas népet, mely megértette az idők változását, legfeljebb a cigánység feledi nehezen a haldús világot. Szemem láttára indultak csikászni *Szekeresre*. Avagy abban mutatkozik egy letűnt világ emléke, hogy Porcsalmán a *halottkém* magát hivatalosan is „*halottgém*”-nek mondja és írja. Úgy látszik, a kettő között nem tesz különbséget a lápi ember. Igaza is van, merthiszen a *gém* azt teszi, amit a *kém*: mindkettő óvatos, figyel és les!

A Balogh-kúria udvarán megnéztem az elpusztult szárazmalom helyét. A megmaradt malomházat fáskamarának használják. A Déri Múzeum részére kaptam egy kaszafenőkötokot bikatókból. Ezt a lápikaszás maga elé kötötte, mint a kötőt. Sok víz fért belé. Már régen a padláson hányódott.

Porcsalmáról a bürgezdi-pusztán keresztül kocsiztunk *Tyúkodra*. Ezt a nevet minden magyar ember ismeri amaz el-

keseredett hangú, 1672-ből származó kuruc tábori dalból, melynek első sora „Tyukody pajtás”-t tartja az igazi legénynek. Némelyik magyar városról, faluról három-négy kötetes monográfiát írtak a tudósok. Míg ezeket ott lepi a por a könyvtárak polcain s a harmadik vármegyében talán a nevét se ismeri a nép a feldolgozott helynek, addig egyetlen szívhezszóló dal milliók szívébe befészkel magát és ismertté teszi az egész nemzet előtt azt a nádasok közé rejtőzött kis falut, melyből egy derék vitéz támadt!

Én is, hogy a bürgezdi-pusztán közeledtem Tyukod felé, nem az Ecsedi-lápról írott tudományos művekre gondoltam, hanem ama híres tábori dalt *zomboráltam* magamban, hogy Méliusz Péter találó szavával éljek.⁴⁰

Az erősen porzó utcákat bejártuk. Hétköznap dacára darutollas barna legényeket láttam. A háztípusokat az ethnografusok jól ismerik. A házsorok előtti mély árkolások jelzik a település alacsony szintjét, a meggyült őszi vizek nehéz lefolyását. Hosszú hónapok munkájával lehetne a falu egykori életére vonatkozó

adatokat, emlékeket összegyűjteni, amint azt fiatal ethnografusaink teszik is. Te-kintélyes, szép temploma környezetével igen jellegzetes

Porcsalma. falusi táj. Minden udvar egy kis gyűjtőterület. Ki tudja, mi mindent lehetne még összegyűjteni padlásokon, ólakban, kamarák zugaiban?! Szerintem egy ilyen faluban minden udvart és minden családot le kellene fényképezni és a község-háza összes régi iratait múzeumba kellene szállítani.

A községi főjegyző meglátogatása után elhagytuk Tyukodot. Jó lovaink megsejtvén a hazatérést, csak úgy repitettek bennünket keresztül a határon, melyen már nem is kerestem a múlt emlékeit. Szinte el sem hiszem, amit 130 esztendővel ezelőtt Szirmay írt: „A tavakon hattyúk, vadludak, szárcsák, teknős-békák, vidrák, fej érés, kalánas, Tsergő rézéknek sokféle nemei, bűvárok, gödények, gémek, gólyák, haltsikok...” (id. mű I. R. 27 1.) Pedig ez mind így volt!

A késő délutáni órákat *Rápolton* töltöttük, hova Porcsalmán keresztül kocsiztunk. Meglepett a nagy téres utca, mely legalább

is 5000 lakost sejtetett velem, holott egészen kis falu. A világtól, forgalomtól félreesve, idillikus nyaralóhely. Kalmár Dániel tiszteletes kedves barátom el is volt látva vendégekkel. Azt mondják, hogy egykor város volt Rápolc és fa templomát elvitte a Szamos. Mostani templomát bizonyára rendbehozták ottjártam óta.

A falu megnézésekor Keresztesi István gazda csűrében régi szórómalmot szemléltünk meg. Meg is szereztem a Déri Múzeum részére. Elszállításához Kalmár tiszteletes segítségét kértem. Ezt a házilag készült szóró- vagy dübörgőmalmot kiszorította a gyári készítmény. A régi magyar mezőgazdálkodásnak egy kihalófélben levő elmés eszköze.

Rápoltról a sályi réven keresztül tértünk vissza Tatárfalvára, Csiszár Árpád lelkész, igen tisztelt barátom vendégszerető házához.

3. Lefelé a Szamoson Angyalostól Matolcsig.

Július 20-ára virradva, búcsút vettem a Csiszár-családtól. Felszedtük a sátorfát, berakodtunk a csónakba és most már ketten folytattuk az utat hazafelé. A hű öreg Szőke tegnap nagyot pihent az almafa alatt, a pap kertjében, mert ő sátorőrzőnek maradt Tatárfalván. Unta is a sok várakozást, mert annál többet ér a mozgás!

Indulás előtt Csiszár Lacival átkeltünk még *Angyalosba*. Asszonyok mostak a Szamos-parton. A ruhát zsákba kötve saroglyán viszik le a vízhez.

Angyalos igen barátságos kis falu. Galgóczy Árpád körtornácós kastélya és a Domahídy-kastély valóságos látványosságok. Megtekintettem az ősi család kriptáját, mely felé dombot hordattak és azon áll a síremlék. Elgondolása ugyanaz, mint az őskori és népvándorlaskori mesterséges sírhalmoké, melyek százával vannak a magyar Alföldön. Túl a kriptán a cigánytelepet is megnéztem. Az angyalosi cigányok „magyar vallású” híres muzsikusok.

Kalauzoló barátom figyelmeztetésére a Domahídy-kastély udvarán pompás, platánokkal ékes parkján átmenve felkerestük és megmásztuk az ú. n. Domahídy-hegyet. Nagy meglepetéssel láttam, hogy ez egy 8-10 m. magas, mély árokkal körülvett hordott halom, valóságos földvár, melyben téglákkal kirakott hatalmas pincék vannak. A hegy tetejére serpentin út vezet, az árkot, melyen felvonóhid volt valamikor, a Szamos látta el vízzel. Ez a mesterséges halom pincéivel – a hagyomány szerint – a középkori rablólovag világban készült. A földesúr állítólag élelem ellenében hordatta össze a halmot. Bizonyos tehát, hogy nem sírhalom volt, amely körülmény az őskori mes-

térséges halmok problémájáról készülő régészeti dolgozatomhoz, mint kései adat, felhasználható. A halmot körülvevő fákat újabban vágták ki. E halom megismerését igen becses eredménynek tartom. A Domahidy-család levéltárában bizonyára igen értékes adatok rejlenek a halmot illetően.

Búcsútvéve az expedíció legedzettebb és legkitartóbb tagjától is, 147 körül vízre löktük csónakunkat. Magunkra maradv a zajtalan vizén, éreztük a hazatérő ember boldogságát. Egy tekintet az angyalosi kis toronyra, egy Tatárfalva gyümölcsös-fáira s rábíztuk magunkat a folyóvízre.

Az első palajon fürödtünk, reggeliztünk, napfénynek, üde levegőnek átengedtük testünket és mert a környéken egyetlen élőlényt sem láttunk, lelkünk is megfürdött a magányosság tiszta örömében!

A sályi réven túl újra átnéztem a régészeti lelőhelyeket és legközelebb *Szamosújlak* alatt kötöttünk ki. Itt felkerestem Bakó Péter tiszteletes urat, az én pataki diáktestvéremet, aki nagy örömmel mutogatta meg mintaszerűen karbantartott régi templomát, egyházának kegyszereit és kedves régi faluját. Templomának igen díszes szószékét nem fogom elfelejteni.

Az újlaki szakadó partok alól *Gyügyéig* ereszkedtünk le. Örült a lelkem, amikor újra láttam balról a rápolti vízimalmot. Lassan forgott a nagy vizeskerék. A rázófa biztosan mondta: egy szem kevés, kettő sok!

Gyügyére besétálva, a lelkészi lakban elkértem a templom kulcsát és alaposan átnéztem a mennyezet festett ábrázolásait. A négyszögű mezőkbe osztott fatáblákra halakat, haltestű embereket, szőlőfürtöket, fákat, virágokat, 'emberarcú napot és holdat, leveles díszítéseket stb. pingált a jámbor mester. Sokáig kellett mereszteni a nyakamat, akár a vatikáni Sixtus-kápolnában, míg az összes képeket végig néztem. Úgylátszik az ilyen református templomokban a falakról eltiltott képek a mennyezetre vándoroltak fel. Egyes táblákat félig pusztulóban láttam. Valamennyit külön-külön le kellene fényképezni s legalább így megmenteni a jövő számára! Sajnálom, hogy Sarkady Károly tiszteletes úrral nem volt alkalmam találkozni.

Gyügyéről elindulva *Czégénydányádot* mellőztem, mivel 1932-ben már alaposan megnéztem. Mindig emlékezetes lesz előttem az a nap, melyet Kölesei Kende György báró úr vendégeként, az ő társaságában és hatalmas kastélyában töltöttem. Parkjának ősi díszfái mint komor örök állanak a kastély megett és a Szamosról nézve markáns vonalú tájat mutatnak.

Az Új számos egyenes vonalán elért bennünket a dél. Kb. 2 km.-re a matolcsi hídtól evésre tanyáztunk le. A délelőtti nagy hőségre vihar támadt, mely megzavarta ebédünket. Mióta elindultunk, ez volt az első kellemetlen idő. Gyorsan összepakoltunk, csónakba szálltunk és a hátunkba fújó szél segítségével

vízre bocsátkoztunk. Az esőből semmi sem lett, a dörgő fellegek más irányt vettek, mire a matolcsi hídnál kikötöttünk.

4. A matolcsi szárazmalom.

A szamosparti falvak között, amelyeket meglátogattam, Csenger után Matolcs következik, ha a művelődéstörténeti szempontokat nézzük. Egykori éltető erét, a Szamost, melyen jövedelmező révje, partján erős palánkvára és abban kifejlett kézműipara volt, elvágták, illetve a háta mögé vezették. Kissé lehangelő a táj, ha látja az ember a parton a régi révjárás el-árvult korcsmaházát és az álló vizet *Tunyog* és *Matolcs* között. Az volt az érzésem, hogy két szomjas ember kétfelől neki hasalt az eleven folyónak s egyszer csak azon vették észre, hogy megállott a víz és most tűnődve néznek egymásra. Ha a térképet nézzük, az Ószamos tekervényes vonala Matolcs és Cégénydányád között olyan az Új számoshoz képest, mint az elpattant húr a kifeszített mellett.

Az Ószamos ornitológiai és botanikai jelentőségét e helyen is hangsúlyozom, festőművészek pedig egyenesen megbecsülhetetlen vidék. A kanyargó holt meder a szebbnél-szebb tájképek egész sorozatával gyönyörködteti a természet rajongóját, amint azt más alkalommal tapasztaltam. Rövid távolságon hét falu szívja itt a Szamos megapadt emlőit a 8 km.-es nagy átvágás folytán, azért van hol meghúzódni is.

Matolcs és Tunyog községek nevét mind a néprajzi tudomány, mind a művelt közönség előtt ismertté tette benedekfalvi *Luby Magrit* 1935-ben megjelent új utakon járó, olvasmányának is igen élvezetes könyve: „*A parasztiélet rendje. Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár vármegyében.*” Ez a kiváló munka bizonyosságot akar tenni azon felfogás mellett, hogy nem elég csak a tudósoknak ismerni a magyar népet, hanem ismerje meg a művelt nagyközönség is. Ez utóbbi cél elérésére pedig Luby Margit módszere alkalmasabb és nem a száraz tudományé. Sőt a tudomány amazzal használni tudja, de a tudósok számára írott műveket a nagyközönség nem olvassa. Bár minden magyar községnek akadna Luby hoz hasonló monográfusa.

Tunyog és Matolcs széles utcáit bejárva korábbi jegyzetemet a valóságban, a helyszínen kontroláltam. Lássuk igaz-e az, amit e két faluról összeírtak? Soha nem látott tájakat jó ismerősként köszönteni igen épületes szórakozás. Jártom-keltem után végül is megállapodtam a *matolcsi szárazmalomban*.

Közvetlen az Ószamos partján van, a régi révkorcsmaház közelében. Az ember azt hinné, hogy a szárazmalmok csak vízszegény vidéken terjedtek el, így pl. Debrecenben, Hajdúböször-

1. Halászmódra, vontatással halad expedíciánk Tatárfalvától Csenger felé. Elöl a zászlós hajó. A parton a második ember csolnakomat húzza, melyről a felvételt készítettem.

2. Az angyalosi hegy látképe. A Domahidy-család árokkal körülvelt, téglapincékkel ellátott középkori mesterséges földvára. A magyarhoni rablólovag-világ igen becses és érdekes földépítménye. Elöl Csizsár László útitársam.

1. A szamosújfalvi református templom utcafelőli része a harangtoronnyal. Elöl Bakó Péter lelkész, ki templomát mintaszerűen tartja rendben.

2. Szamosújfalvi öreg parasztház. Ezek a mi zaklatott, kevéssé őszinte városi étellel és kultúrával terhelt, csendre s nyugalomra vágyó lelkünknek gyakori eszményképei.

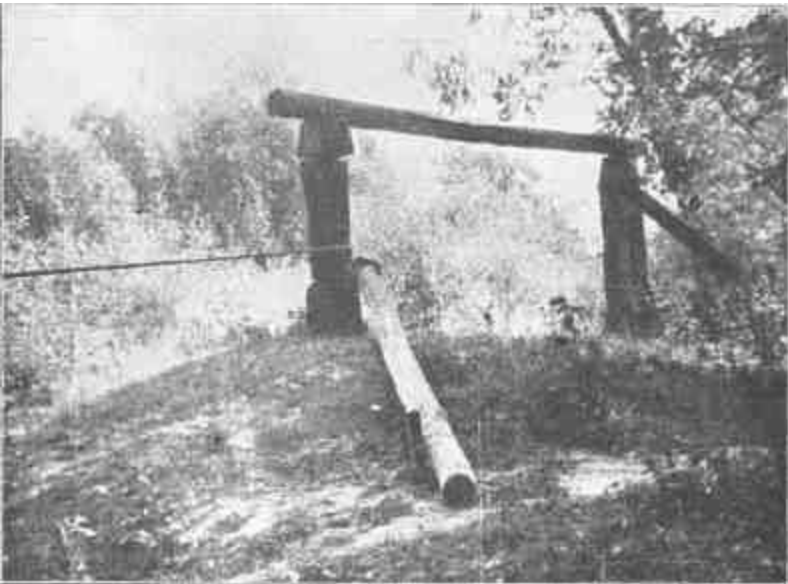
1. A matolcsi szárazmalom a Hótszamos partján. Ennek a vidéknek ez az utolsó működő, jó állapotú szárazmalma. Ma már az alföldön ritkaságszámba mennek. Elöl Szabó József szárazmolnár.

2. Szegény ember háza Kérben, a Szamos-töltés tövében, mely az utca helyén vonul. A szemben levő házsort elhordta a Szamos. Hasonló sors gyakori a folyómenti falvak életében.

1. Sátortanyám visszatérőben a panyolai Szamosparton. A lesúlyedt partdarabon álló fák gyönyörű hangulatú éjjeli szállást és páratlanul szép tájképet szolgáltattak. Holdvilágnál, esti tűz mellett felejthetetlen élmény volt!

2. Az olcsvaapáti Szamosrév ősi szerkezetű tekerőfája, mely a hidas drótkötélét tartja. A három részre tagolt első oszlop középső része a *dob*, mely a felülről belenyúló függőleges tengely körül acsapófaserűen ráerősített tekerőszárral körbe forgatható. Kezelése nehéz. Hajózható folyón ma már nem engedélyezik.

menyben, Kecskeméten stb. és íme pár lépésre a Szamos vizétől is építettek szárazmalmot. Szülőfalumban, a bodrogi Gigándon az 1890-es években még öt-hat szárazmalmot láttam működni, de vízimalom a Tiszán már egy sem volt. Panyolán az egyház szárazmalma a Szamos partján csak nemrégén tűnt el, ellenben vízimalmok a Szamoson sokkal korábban megszűntek. Én azt hiszem, hogy a szárazmalmok folyómenti községekben főleg akkor terjedtek el, mikor a vízimalmokat mind a gátas-, mind a tombácos- vagy hajósmalmokat a folyók szabályozási munkálataival kapcsolatban hatóságilag kezdték pusztítani. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a szárazmalom télen-nyárban örölhetett, míg a vízimalmok télen nem voltak használatban s csak üggyel-bajjal voltak megmenthetők. Továbbá a szárazmalmokat a falu házsorai közé, szabad területekre építették. Mindezek az előnyök is hozzájárultak ahhoz, hogy a szárazmalmok folyóvizek mellett is kiszorítsák a vízimalmokat.

Tudtommal ezen a környéken Matolcson van az utolsó, teljesen ép és működő szárazmalom. Jelenleg a református egyház tulajdona s Szabó József benne a molnár.

Az öreg szárazmolnár szívesen megmutogatta malmának minden alkatrészét. Szerinte a malom 1845-ben el volt „nyúve”. Luby Margit idézett könyvében azt írja, hogy a malmot az 1700-as évek elején restaurálták s megemlíti még a malom ősi fazárját, fakulccsal.

A matolcsi szárazmalomban a náddal fedett *keringő* jobb és baloldalán egy-egy *malomház* van. Az egyik már nem működik, a másikban *kölest hántolnak* vagy *pászkalisztet* örnek a zsidóknak. A hántolóban *muzsaji kő* jár. A keringőben a *bálvány*, azaz a nagy fogaskerék függőleges tengelye és alatta a *medve*, melyben forog, teljesen ép. Fenn a csillagkötés tele volt pókhálással. Az a kétkarú emeltyűhöz hasonló, rántó-kötéssel ellátott szerkezet, melynek nyelve a nagy kerék félre vagy egyenesbe billentésénél felül a *járomnál* a csapból ki-, illetve a csapba beugrik s a szerint a bálványt rögzíti, vagy forogni engedi, szemem láttára működött. Ott láttam a nagy keréken a *macskát* is, mely húzó horog, két reáakasztott hámfával a lovak számára. A lovak be- és kifogásánál a keringőt természetesen félre billentik.

Mindkét malomházban megnéztem a *kőpadot*, mely hatalmas faragott tölgyfadeszkából volt összetákolva. Csak a működő malomházban volt *garat*, *tejke*, *rázófa* és *káva*, továbbá *orsó* a kőpad alatt.

A baloldali malomházban három *vámoshordót* láttam sajátos zárszerkezettel. Egy való búzának, melynek teteje sűrű lyukas; egy tengerinek, tetején három lyukkal, és egy köles-

nek, tetején négyszögletes lyukkal. A vámot a molnár az örlető szemeláttára szokta beönteni a vámshordóba.⁴¹

A matolcsi szárazmalom teljesen megfelelné egy szabadtéri múzeumba, de ha mostani helyén műemléknek nyilvánítanák, az volna a leghelyesebb. Másolatot bárhol lehetne róla készíttetni. A szétszedés, elszállítás és összeállítás költségén jóformán újat lehet csináltatni. A helyszínen az ilyen utolsó mohikánokat kellő kerítéssel és felügyelettel kellene ellátni s évi fenntartásukról gondoskodni. Az efféle feladatok elvégzését csakis az állam, vagy az illetékes múzeum állami támogatással vállalhatja. Eddig hiába hirdettük mindezeket!? Újabban Györffy István budapesti egyetemi tanár minden magyar érték lelkes hirdetője és tudós feldolgozója vette kezébe ezt az ügyet.

Amint távozóban a szamosparti kurta korcsma mellől még egy búcsúpillantást, vettem a matolcsi szárazmalomra, úgy elfogult a szívem, mert nyilvánvaló volt, hogy ezek a sátoralakú építmények, melyek a magyar falusi tájaknak páratlanul szép jellegzetességei voltak, jóformán eltűntek. Építkezési ősi formáink kénytelenek hitvány kacsáolakra szorítkozni, mert mindennek el kell pusztulni, aminek az új életformák között hasznohajtó szerepet adni nem tudunk.

5. Matolcstól a panyolai tölgyfaépítményig.

Az olcsvaapáti kompépitő telep.

A matolcsi vashidat hátunk megett hagyva hamarosan elértük az Ózamos medrét. A matolcs-cégénydányádi nagy átvágásnak valóban csatorna jellege van, míg az Ózamos minden kanyarodóban ősidők óta kiforrott és változatlanul álló gyönyörű tájképekkel szórakoztat. Újra benne voltunk a sárgarigók és vadgalambok hazájában. Hangos volt tőlük a part, mintha szerencsés visszatérésünket üdvözltek volna. A főnyes vízszéleken egyre többször találkoztunk *havasi partfutókkal* (*Tringa alpina*). Ezek a pacsirta nagyságú madarak szorgalmasan kutatták élelmüket s felrepülve előlünk, barátságos pirregő hangon tettek megjegyzéseket reánk. A vízszínen nagyot kanyarodva hátunk mögé, vagy a túlpartra szálltak. Egy iszapos parton öt darab *halászcser* (*Sterna hirundo*) egész közelre bevárt bennünket. Fejük búbján kis fekete sapkával, olyan bájosan csillogtak a fényben a hosszúszárnýú elegáns sirály-félék! Néha-néha távcsővel észrevettem a bokros partok szélén egy *bakcsót* (*Nycticorax griseus*) is. A magyar nép *vakvarjúnak*, a beregi ember *gálgémnek* is hívja. Felülről teljesen fedve, valósággal elrejtve a bokrok alatt magánosan leste a vacsorára valót. Behúzott nyakával a világért meg nem mocant volna! Hűvös rejtkehelyét szinte megirigyeltem.

Amint így szemlélődtem a simán úszó csónakon, a kékes-fehéren vibráló égből lágy „gyúr-gyúr” hangok hullottak alá a páratelt mederre. *Gyurgyalagok* (*Merops apiaster*) repültek magasan a Szamos felett. Az az érzésem volt, hogy a halvány kék ég hanggá, a meleg madárhang színné változott és egybeolvadva elomlottak a táj felett. . .

Nábrádon túl, *Kér* alatt kötöttünk ki. Panyolai ásatásaimra utazva Nábrádon, Semjénen gyakran keresztül szekereztem, ellenben a balparton fekvő Kér falut most tekintettem meg először. A falu közvetlenül a védgát másik oldalán húzódik meg templomával együtt. A folyóval párhuzamos utcának külső házsora a Szamosba vezet. Sok a vesszőfonás és a napraforgó góré. Még a tornácokat is napraforgó szárral kerítették körül.

Míg én a falut jártam, fényképeztem, csónakunkat körülvette a gyermekesereg. Milyen nagy esemény egy ilyen eldugott kis faluban egyetlen idegen is! Napokig fognak róla beszélni, hogy ásatási ládám alul-felül bádoggal volt beborítva, hogy egy kis masinával levettem őket, hogy a csengeri határon Attila királyt kerestem, stb. stb.

Közben a már emlegetett szép révész utasokat hozott át a túlsó partról. Egy mesterember-féle hozzám jött és kérdezte, nem-e tudok kutyaharapást gyógyítani! Első pillanatban álmélkodtam, de az öreg Szőke intett neki oldalról, hogy én nem olyan úr vagyok, mire tovább ment.

Szóra szót öltve Szőke Sándor – Panyola felé ereszkedve – elmondta, hogy neki 12 éves korában egy hamis kutya az arcába harapott. Kilenc lyuk maradt a képén. Szőke nagyanyja Kovács Péterné sz. Siket Zsuzsanna történetesen gulácsi bábaasszony volt, aki tudta a kutyaharapást gyógyítani. Ugyanis „*apró-szemű paszulyt*” keresztben kettévágott és minden sebhelybe egy-egy fél babszemet dugott. A hegedő, gyógyuló seb a vágott végével kifelé álló babszemet lassan kitolta s ezáltal a bábaasszony elérte célját: a sebek nem felül forrtak össze, hanem belülről kifelé nőttek be, így a sebhelyeknek gödre nem maradt.

Alig jegyeztem fel a modern sebészetnek ezt a népies formáját, mint egy rég nem látott jóbarát, feltűnt a panyolai torony. A kompnál kikötöttünk és én besétáltam Szarka Boldizsár református lelkész úrhoz, kedves barátomhoz, hogy személyesen jelentsem szerencsés visszaérkezésemet, s utunk eredményét. Az ő kedves családjának érdeklődése és szeretete mindig nyomon kíséri szatmári kutatásaimat s azért én mindig úgy térek hozzájuk, mint a szülei házhoz.

Bármennyire is élveztem a terített asztal áldásait, hű útitársamat nem sokáig hagytam magára. A réven aluli nagy palaj alsó szögletéhez eveztünk. Ott egy leszakadt part terrasán vertünk éjjelre sátort. Ez a partdarab olyan hatalmas tömegben süllyedt alá, hogy még a nyárfák is állva maradtak rajta.

félmagasan libegő hold egy ilyen nyárfán keresztül süített tanyánkra, a gally-árnyékok kusza szövésű hálóját terítve reánk. Túl a fákon a rendes vízszél májasán csillogott, mint valami ezüst csipke. Sátororr előtt gallytűz villogott.

Ha valaki megfestené híuen ezt az egész hangulatos képet, rajtam kívül mindenki túl-idealizált romantikus alkotásnak mondaná. Ezzel szemben állítom, hogy a legeszményibb holdvilágos tájképek, festmények, grafikák, melyeket eddig életemben láttam, csak megközelítő sejtései a Természet gyönyörű szépségeinek! A titokzatos finomságokat, a leheletszerű színárnyalatokat és a síkokban érzékelt hihetetlen távlatokat eddig a kínaiak és a japánok tudták a legjobban kifejezni.⁴³

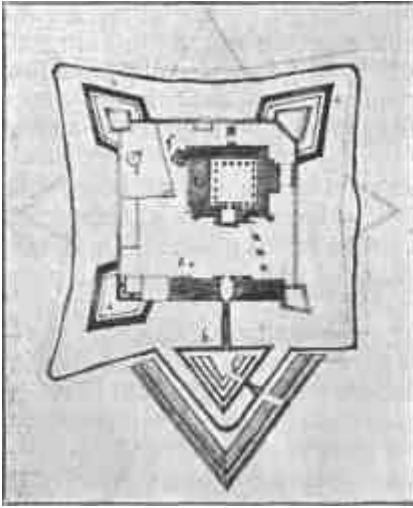

Fig. 13. kép.

Az olcsvaapáti XVIII. századi Károlyi várkastély alaprajza. Eredetijét megtalálták a bádai nagy-

Parti sátorozásunk és esti tűzünk úgylátszik gyanússá vált a túlparti gátörnek. Lehet, hogy sátoros cigányoknak gondolt bennünket, mert puskájával varjakra kezdett lövöldözni, durván zavarva a természet csöndjét. A patronok csak elfogytak, de kutyáinak vonítása ki nem fogyott pitymatig...

Július 21-én hajnalban egy parton ögyelgő fiú kíséretében besétáltam Szamoszszegre. A határon nagy diófák álldogáltak, kettesével, hármásával. Szűk utcán bűgő cséplőgépek zaja mellett mentünk be a faluba. Balkéz felől egy mezei út sorompóval volt elzárható. Kísérőm szerint jó gazdák tagjába vezet az az út s csak az mehet be rajta,

akinek kulcsa van hozzá. Öreg házakkal szegett széles utcán egy zsidó lenvászonért tarka ruhafélét árult. A cserekereskedés bizonyára jövedelmező neki ebben a hatalmas községben. Nagyságához méltó temploma és tornyos iskolája van. Kár, hogy az egykor forgalmas, révvél rendelkező népes község félreesik a mai forgalmi útvonalaktól. A községi előjárósággal néhány szót váltva, a falu ÉK-i részén három ágba nyúló nagy zsákutcát néztem meg.

Visszatérve a Szamoshoz, az ugornyai halászok két csónakkal éppen tanyát vetettek. Mikor az öreg Szökét a felpakolt csónakon észrevették, odaszóltak neki:

„Tán az asszony kiadta az utat, Sándor?”

Egy darabig a halászok után ereszkedtünk. Figyeltem és fényképeztem tanya vetéseiket, majd evezéshez láttunk és gyors menetben futottunk be az apáti révbe.

Néhány évvel ezelőtt a badeni nagyhercegek karlsruhei levéltárában magyar vonatkozású hadi okmányokat, közöttük az olcsvaapáti XVIII. századi Károlyi-várkastély erődítményeinek alaprajzát is megtalálták. Dr. Streicher Ándor mátészalkai alispán úr ennek egy másolatát példányát a Déri Múzeum

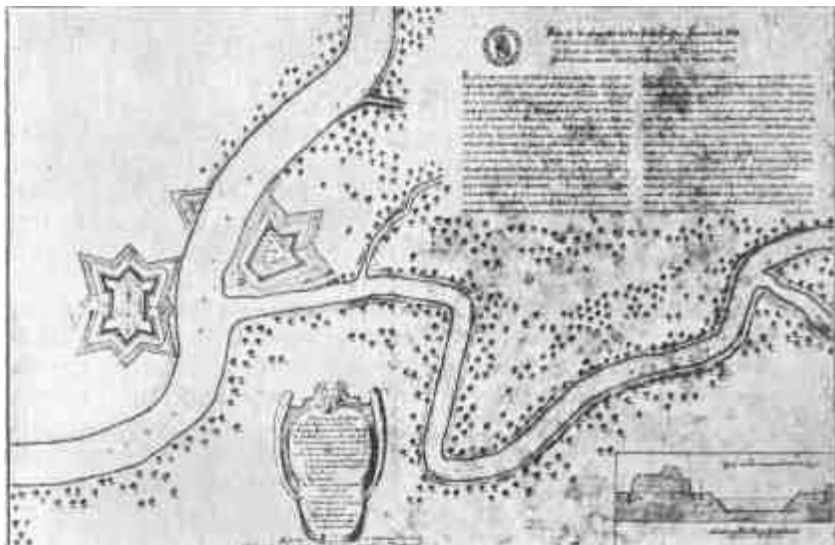

Fig. 14. kép.

A Szamos torkolatánál és a Tisza jobb partján a XVII. században tervbe vett erősségek alaprajza. Eredetijét a karlsruhei levéltárban találták meg. A kép jobb oldalán a Kraszna régi torkolata. A feliratot és magyar fordítását a Függelékben közlöm a 65–67 oldalakon.

részére is megküldte a Tiszahátot feltüntető II. József-kori térképfelvételek fényképes másolataival együtt. Ismeretes a történelemből, hogy a mai Apáti-falu egy XIII. században elpusztult apátság helyén alakult ki, az olcsvai erősített várkastélyt pedig már 1561-ben Ferdinánd katonái ostrommal foglalták el.⁴⁴ Ekkor kapta a falut a Székely-család, mely után két és fél századig (XIX. sz. közepéig) a Károlyiaké volt. Ugyancsak a karlsruhei levéltárban találtak egy másik térképet 1674-ből, melyen fel vannak tüntetve azok a tervbe vett erődítmények a Szamos torkolatánál és szemben a gergelyi-fokon, melyeket a Szamos- és a Tisza-folyók biztosítására akartak megépíteni, hadászati szempontból igen alkalmas helyeken. Ugyanis az

Ecsedi-láp lecsapolásáig a Kraszna Olcsvánál szakadta Szamosba s a Károlyi-féle palánk a Kraszna akkori torkolatánál volt. A Szirmay által idézett okmány (II. rész 100. lap) tévesen a Szamos és Tisza összefolyásánál említi.

Mindezek az adatok azt bizonyítják, hogy Olcsvaapáti igen kedvező és előnyös földrajzi fekvésénél fogva egykor fejlődésnek indult. Még a múlt század legelején maga Szirmay Antal is idézett munkájában hosszasan foglalkozik Olcsvaapátival. Három nyomásbeli mindenféle gabonát termő szántóföldeket, kétszer kaszálható rétet, jó legelőt, fát, makkoltató erdőt, gyümölcskerteket, halfogó helyeket s közeli malmot sorol fel. Szinte érthetetlen, hogy Olcsvapáti kisfalusi állapótából nem tudott kibontakozni?!

Mivel a Szamosközben a Tisza balparti védgátja 11 évvel ezelőtt készült, Olcsvaapátit ma is meglevő valóságos körtöltés védte az itt összetorult árvizek ellen. Sűrű is a települése. Utcái a legbájosabb falusi utcák. A falu ethnografusoknak kincsesbánya. Kár, hogy néhány évvel ezelőtt az olcsvai öreg fatornyot nem tudtuk megszerezni és Debrecenbe szállítani. A révben a csigakötelet régi szerkezetű tekerő tartja.

Olcsvaapátiak legérdekesebb látványossága *kompépítő telepe*. A Tisza vízrendszerét egészen Szolnokig ez a telep látja el hidakkal. Sőt Szolnokon alul, Nagyrévnek is itt készítettek egyet.

Kérésemre Kosa Ferenc, a telep jelenlegi tulajdonosa szíves volt hozzám kifáradni és műhelyére vonatkozó adatait rendelkezésemre bocsátani. A telep mindjárt a rév mellett, a Szamos jobbpartján fekszik. Igen fontos körülmény, hogy tisztán kézi erővel dolgozik, tehát a mesterség megtartotta az ősi formákat, eljárásokat és eszközöket. Az erdei tisztáson nincs is semmi különös látványosság. Anyagraktár, fűrészeléshez szükséges bélelt gödör, a komptartó cölöpök és a Szamos lejtős partján csúsztató készülék, egyszerű faragott deszkából, melyen a kész hidast vízre eresztik.

A telep akkor érdekes, ha éppen építenek. Ottjártamkor, sajnos, munkaszünet volt. Mindössze négy ember fűrészelt törzseket. Azonban ígéretet kaptam, hogy a legközelebbi kompépítésről értesítést kapok.

A telepet a tulajdonos nagyatyja, id. Kosa Ferenc alapította ezelőtt kb. 75 évvel. Mesterségét folytatta fia, Bertalan, aki 1907-ig Olcsvaapátiban, 1907-től pedig Szatmáron tartotta fenn az üzemet, egészen az oláh megszállásig. Ifj. Kosa Ferenc apáinak örökségét 1922-ben az olcsvaapáti tiszai rév közelében, a Túr torkolata mellett ismét életre keltette. Itt a kincstári rév mellett csak rövid ideig maradt, mert 1932 őszi máj helyére, a Szamos partra költözött.

1922 óta 1937 nyaráig 45 hidast, 8 kisebb-nagyobb uszályt és kb. 70 csónakot készített. Egy jól megépített hidas 12-25

1. Jósa Ferenc hidasépítő telepe Olcsvaapátiban, a Szamosparton, Szerszám- és anyagraktár. A telepen csónakok és uszályok is készülnek.

2. Gerendafűrészelés kézierővel az olcsvaapáti hidasépítő telepen. Felső-magyarországnak ez az egyetlen, szerte az országban ismert komp-
építő műhelye.

1. Vízhozta óriási nyárfatörzs a jándi Tiszaparton. Faszedő szegényemberek kedvező vízállással partszéltre vonszolták, hogy szétdarabolva kiszárítsák.

2. Id. Szóke Sándor gulácsi kis halász, a süllőfogás mestere, a Tisza szélén. Tiszamenti kutatásaimnál sátoztanyámnak és jó magának hűséges gondviselője.

évig tart és 4-5 ezer pengőbe kerül. Ezzel szemben a vaskomp, melyet örökösen festeni kell, csendesebben és mélyebben jár, 16,000 P-be kerül. Tímárnál 16½ m. hosszú fakomp jár.

A kompokhoz való válogatott tölgyfaanyagot Kisar, Gulács, Tarpa, Olcsvaapáti és Szamosszeg erdői szolgáltatják. Ha kipusztulnak a magyar bárdos erdők, akkor kézi erővel dolgozó telep nem állhat fenn.

Az anyagraktárban valóban óriási törzsekből fűrészelt alkatrészeket láttam. Állítólag Csongrád közelében van a legközelebbi kompépítő telep.

E mesterség leírását, mesterszavainak összegyűjtését csakis munkaközben lehet elvégezni. Megörökítése minden fáradságot megérdemel.

Fényképfelvételeinket és jegyzeteinket elkészítve, búcsút mondtunk az apáti révnek is. Délelőtt 11 órára érkeztünk a Szamos torkolatához. Szókének, a konok tiszai halásznak felvidult az arca. Ezelőtt 130 esztendővel már Szirmay Albert is érdemesnek tartotta kinyomatni, hogy amikor az egyesült Kraszna és Szamos vize a Tiszába folyik „félmérföldnyire is kitetszik folyásuk, a Szamos vize zavaros, a Tisza pedig tiszta lévén”. Mi kései utódok sem mondhatunk egyebet! Mi is láttuk a nagy különbséget az apáti foknál, hol megpihentünk. Szóke mester alig várta, hogy a szép zöldes színű, átlátszó Tisza vizből nagyot ihasson. A szeretetnek és megtisztelésnek ennél ősbibb megnyilvánulása el sem képzelhető. Ez éppen olyan, mint mikor a magyar anya imádott gyermekének azt mondja: eszlek meg! Egyelek meg! Szóke ezúttal tettel is megmutatta vonzalmát: megitta a vizet, a Tisza vizét, mely neki minden ezen a világon; élete, kenye, öröme, bánata... mindene... Egyiket-másikat magam is vállalom.

Halásmódra haladtunk felfelé a Tiszán. Az apáti parton kikerestük a legszebb helyet, hol szalonnát süttöttünk és fürdőztünk. A jándi partok alatt egy óriási nyárfatörzs feneklett ki a palajon. Kéregtelen testével úgy feküdt ott, mint valami megkövesedett őszállat.

Hiába, itt az ember mindent az ősvilágba valónak képzel, talán azért, mert úgy élünk, úgy vándoroltunk mi is helyről-helyre félmeztelenül, óvatosan, éberfigyelemmel, mint két őseber...

Gyermeki lélekkel örültünk, mikor megpillantottuk a panyolaiak tiszai révjét, a Zsarókert szilfáit és kikötve, a gulácsi „túrtói palaj” homokjának melegségét éreztük talpunk alatt.

A tölgyfaépítmény lelőhelye felett a meredek partszélen ütöttünk sátort. Mikor tűzhelyünk füstöt lökött és a leszálló estében az első csillángocskák embert jeleztek a tájnak, meghajtott fejjel mondtam hálát a Természet örök Urának kutató utunk szerencsés elvégzéséért. . .

Jegyzetek.

¹ Nádfedeles úrikastély látható a zempléni megyei Bodrogközön. Cigánd községtől É.-ra 3 km.-re, a Béla-tanyán, mely gróf Széchenyi-„Wolkenstein Ernő lakása volt. Nádfedeles a heves megyei Tiszaigaron a Széky-család kúriája. Utóbbi udvarán méhkasalakú, kiégetett gabona-
vermek ma is használatban vannak. Náddal fedett volt régebben a bakonszegi Nadányi-kastély. Mindezeknek és hasonlóknak tudományos feldolgozását még nem végezték el.

² A szembeállítás jelképes célzását minden magyar olvasó meg fogja érteni, mert végül is reá kell nevelnünk önmagunkat arra, hogy elsősorban az érték és az becses, ami miénk és ne dicsőítsük céltalanul, divatból azt, ami idegen!

³ Panyola határát a Szamos és a Tisza között még a Túr-folyó is szeli, rajta egy új és régebbi fahíd. A Tisza balpartján, a Szamosszögben 1928-ig nem volt védgát, azért a falu áradások ellen körgáttakkal védekezett, melyek ma is láthatók (Ragya-árka, Kismező-árka) a Szamos védgátjához csatlakozva. 1912-ben a Szamos árja behatolt a községbe s mint egy edényt, megtöltötte. A falusiak a gát átvágásával segítettek helyzetükön. A pusztító árvíz a paticsfalu házak élték túl. A padlásra menekült családok ilyenkor veszik hasznát annak a körülménynek, hogy a padlásfeljáró az utca felől van. Árvízkor onnan lehet figyelemmel kísérni az eseményeket, a híreket, mentési munkálatokat, a víz viselkedését. Ezzel magyarázom az utcafelőli padlfeljárót a tornáccal.

⁴ A holtágakkal és morotvakkal (halvány) övezett *tiszakertek, szög-ek*, melyek rendszerint révszokedő csöszök felügyelete alatt a falvak gyümölcsösei, tüzigallyat szolgáltató erdői, vasárnapi üdülőhelyei: az Alföld legkisebb, legszebb pontjai. Mivel ártéri területek, buja növényzetük, gazdag állatviláguk, pormentes levegőjük van. Sátorozni szerető tudósnak, művésznek, turistának, természet szerető nyaralónak, aki valódi pihenésre és csendre vágyik, a legkitűnőbb üdülőhelyek. Fürdésre, csónakázásra, horgászatra alkalmas folyó- és állóvizükkel előnyben vannak a hegyi tájakkal szemben. Mindezeknek a lehetőségeknek a kiaknázatlan volta önmagunk kevésrebecsülésében rejlik.

⁵ Külföldi, fővárosi és vidéki napilapokban és folyóiratokban megjelent kisebb-nagyobb közleményeket nem említve, felsoroljuk a következőket: Sőregi: Régészeti kutatások és ásások 1930-ban. Déri Múz. ismeretterj. közlem., 1. sz. – Jelentés 1931. évről, 25. oldal. Déri Múzeum kiadványai, XXVII. – Sőregi: A panyolai tölgyfaépítmény három rendbeh ásásának tört. Déri Múz. ismeretterj. közlem., 5. sz. – Sőregi: Előtanulmányok a panyolai tölgyfaépítményhez. Déri Múz. ismeretterj. közlem., 6. sz. – Sőregi: A panyolai V. ásás. Évkönyv 1934. évről. 63–67. oldal. Déri Múzeum kiadványai, XXX. – Sőregi: A panyolai VI. ásás. Évkönyv 1935. évről. 76. oldal. Déri Múzeum kiadványai, XXXI. – Sőregi: Kutatásaim a Szamos mentén és a panyolai Tiszaparton. A VII. ásás ismertetése. Klny. a „Szatmár és Bereg” c. lap 1937. évfolyamából.

⁶ Ezek a képek először megjelentek „Előtanulmányok etc.” c. id. füzetben, pontos szerkezeti felvételek alapján.

⁷ Az V. ásatás eredményét három képpel ismertetem a Déri Múzeum 1934-es Évkönyve 63–67. oldalain. Debrecen,, 1936. Városi Nyomda.

⁸ A magyar régészek a legújabb időkig olyan lelőhelyekkel, melyeknek kora a honfoglaláson túl nyúlott, alig törődtek. Az elpusztult középkori faluhelyekből is a templomalap és a környező sírok érdekelték bennünket, azontúl semmi. Ma már – igen helyesen – egyre nagyobb az érdeklődés a középkori és a török időkbeli elpusztult magyar falvak földben rejlő tárgyi emlékei iránt. Hogy mennyi érték, megbecsülhetetlen kultúrkincs rejlik a hajdani magyar falvak romjaiban, bizonyosság reá dr. Szabó Kálmán kecskeméti múzeumigazgató igen becses dolgozata: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Budapest; 1938. A Magyar Nemz. Múzeum Művelődéstörténeti kiadványai, III.

⁹ Megörökítésre tartom érdemesnek, hogy ebben az esztendőben Panyolán igen nagy szilvatermés volt. Aug. 26-án Szarka Boldizsár református lelkész kíséretében a Túr partján berendezett lekvárfőző telepet megtekintettem, s arról több fényképet készítettem. Nagy kosarakban, szekérrel szállítják ide a „nem tudom szilvát”, melyet rúddal vernek le a fájáról. Lemászálják és nagy deszkatartályokba öntik. A szilvát kádakban a Tútból merített vízzel mossák meg és akkor katlanba rakják. Mikor félig megfő, megfelelő lyukakkal ellátott pléh-fenekű edényekbe öntik, melyben kavarással kimagolják. A magtalanított szilvahúst az üstök egész sorában öregre főzik és a kész lekvárt faládákba rakják. Egy ilyen faládában 70 kg. lekvár van. Ezt a munkát fedett deszkabódé alatt főleg a fiatalság végzi. Vidám munka. Mindenki csupa lekvár. Panyola derék magyar népe boldog volt abban az esztendőben, mert olyan szilvatermés már régen volt. Szerintük a „nem tudom szilvá”-ból van a legjobb, legédesebb lekvár. A bercencei szilva esőben kicsattogzik. Egy közepes termőfa megadott 100 kg. szilvát, melynek ára akkor 8-9 P volt.

¹⁰ A VI. ásatás idején figyeltem meg és írtam le a tiszai süllőhalászatot. Id. Szőke Sándor gulácsi halász fiával többízben szemem látára rakta le és szedte fel horgait szép eredménnyel. Bő jegyzeteim, rajzaim és fényképfelvételeim alapján erről külön dolgozatot van készülőben.

¹¹ Végtelenül érdekes a szabad természetben tartózkodó egyszerű emberekkel huzamosabban együtt élni, ahogy erre nekem panyolai ásatásaim módot adnak. Ketten-hárman magunkra maradva a Tisza parton, az időjárásnak kiszolgáltatva, valósággal az ősember világát éljük. Ez pedig két pontban csúcsosodik ki: az egyik az élelmezés gondja, a másik a biztonság ébersége a mindig égő tűzhely mellett. Különösen éjjel, de nappal is, minden nesz, hang, mozdulat, fény, szag és általában minden érzéki észrevétel fokozottabb intenzitással hat idegrendszerünkre és a gondolkodás alapformái révén minden érzékelést elsősorban személyes biztonságunk szempontjából ítélünk meg s aszerint következtetünk. Hányszor szemtanúja voltam, hogy valaki feltűnt a szemhatáron és embereim szemügre véve addig nem nyugodtak, míg meg nem állapították, hogy ki az? Ha ez sikerült, megállapították azt is, hogy van-e ott keresnivalója vagy nincs? Jóban töri-e a fejét vagy nem? Mindezt elbírálva tartották tovább szemmel, avagy nem törődtek vele. Hogy a fátlan alföldi síkhoz szokott magyar nem szereti az erdőt, az a legtermészetesebb jelenség s más népeknél is megtaláljuk az erdőgyűlöletet, így pl. a síkföldi eszkimó az erdőt az ellenség sötét bűvőhelyének tekinti s abban nem telepedik meg. Szépen írja le K. Leden, Kjuvatin jégmezői c. könyvének „A fák határánál” c. fejezetében az eszkimók viselkedését az erdővel szemben.

¹² Az ásatások eredményeit együttesen feltüntető nagy helyszínrajzot az ásatásokról szóló főmunkában fogjuk közölni s u. o. fogjuk adni a részletesebb szakszerű ismertetést. Még többévi kutatásra van

szükség, hogy az egymásután sorakozó feltárt területsávok világos áttekinthetést nyújthassanak a helyzetről és az egyes alkatrészek összefüggéséről. Felemlítem ezen a helyen, hogy hasonló jellegű, de korban régebbi lelet került elő Lengyelországban, Poznantól E.-ra kb. 80 km.-re fekvő Biskupinban, egy tóba nyúló félszigeten. A vaskorszak első feléből (Kr. előtt 700-400) származó fából épült vár és lakott, utcákkal ellátott telep feltárását Kostrzewski professzor vezeti. A védőfal itt is fából és földből épült, mint Panyolán, de más technikával. Míg a panyolai építményt 6-7 méter vastag földréteg borítja, a biskupini mindjárt a felszín alatt fekszik. A megtartásra a lengyelek sem gondolnak. Ők a feltárt részeket megfigyelés után újra betemetik, a panyolait azonban felszedjük, mert különben a Tisza vinné el a legközelebbi áradáskor. A biskupini ásatásokról szemléltető előadást tartott Budapesten és Debrecenben dr. Antoniewicz Włodzimierz, a varsói egyetem rektora 1938 május 19-én, amikor a panyolai építményre a figyelmét külön is felhívtam. Magyarul ismerteti Kovács Mária: Fából épített Pompei Lengyelországban. Búvár, 1936 II. évf. 841-844. oldalakon, öt képpel. – Rövid francia-, angol- és németnyelvű képes ismertetőt adott ki róla a poznani Egyetem: Biskupin. Eine Moorfestung der frühen Eisenzeit címmel.

Az ásatást vezető Kostrzewski prof. a Déri Múzeum Evkönyveit cserében kapja. Az 1932-esben látható, első panyolai fényképfelvételeket ismernie kellett, amikor az 1933-ban felfedezett biskupini telep próbaásatását 1934-ben megkezdte. A leletkörülmények egybevetése szempontjából az újabb szakirodalomból felemlítem, Wilhelm Petzsch: Ein spätslawisches Haus am Fusse des Burgwalles von Gutzkow in Vorpommern c. dolgozatát négy táblával. Altschlesien, 1934. Band. 5. Breslau. (Seger-emlékkönyv) 326-331. oldalakon.

¹³ Naplóimat rendes gépírásra fogom áttenni, hogy azok kiadatlanul is a kutatók rendelkezésére álljanak. Gyorsírás nélkül jó és teljesen megbízható részletes naplót nem lehet írni. A gyors lejegyzés nem zavarja sem az elbeszélőt, sem a munkát és ami legfontosabb a gondolkozás, az emlékezés folytonosságát. Sokszor az elbeszélő nem is tudja, hogy amit mond, azt szórói-szóra lejegyeztük. Vonaton, rázós szekéren, csónakon, munkaközben, étkezésnél a napló állandóan kéznél legyen zsinórra kötött ceruzával, hogy a lejegyzést egy pillanatra se halasszuk el, mert egyetlen érdekes szó, szólásmód is igen értékes lehet s ha emlékeztünkre bízunk, csak feledés a vége. Minden nehézséget leküzdhetünk a gyorsírás ismeretével!

¹⁴ Elbúcsúzva Panyolától, az eddigi hét ásatás eredményeiből levont következtetésképpen e helyen is felhívom az olvasó figyelmét, hogy régi metszetek, okmányok, leírások alapján egész sorát ismerjük a XVI. és XVII. századból olyan alföldi erősségeknek, melyek azzal a módszerrel épültek, mint a panyolai. Ugyanis magyarok, törökök, egyaránt a kőnélküli Alföldön úgy építették a várfalakat, hogy két hatalmas, gerendákkal és cölöpökkel erősített sövényrekesz közé agyagos földet dögöltek 3-4 m. magasságban s 4-5 m. szélességben. A rőzsefönást kívülről sárral betapasztották. Ezért távolabbról úgy hatott, mintha gránitból épült volna. Lazatalajú, mocsaras helyen az ilyen nagysúlyú földfal lesüllyedne vagy oldalra dőlné. Ezt elkerülendő mocsaras helyen, hatalmas tölgyfatörzsekből, mesteri összeacsolással faltartó-talapatot építettek. Ilyen dögöltfaltartó-talapat – eddigi tudomásunk szerint – a panyolai tölgyfaépítmény, melyhez egyszeres palánk karósora csatlakozik és csak a következő ásatások fogják kideríteni, mennyire nyúlik még a föld alatt. A belső udvarból, magából az erősségből egyre több, a korra is világot derítő leletek kerülnek ki s így megvan a remény arra, hogy nemsokára tiszta és végleges képet alkothatunk erről a végtelenül érdekes lelőhelyről. Mivel senki sem

tudhatja, mi rejlik a föld alatt, feltevéseink sorát is ez a gondolat kérdőjelezi

¹⁵ Elindulás előtt való napot Panyola községben, Szarka Boldizsár református lelkész vendégszerető házában töltöttem. A gazdasági udvarhoz csatlakozó gyümölcsösének végén, mely a „kis mező”-re szolgál és ahova régi panyolai szokás szerint temetkeztek, még ma is áll egy papné sírján a fejfá. Ilyen kertekbe való temetkezést eddig csak Panyolán láttam. Megnéztem a szamosparti rév-kocsmát, a révet, hol egykoron kenderkötélen járt a hidas. Számos tájszót és szólásmódot gyűjtöttem. Máté Károly 80 éves panyolai magyar házában egy igen öreg élésládát mutatott. Kezefején hatalmas hólyagdaganat volt, rajta akácfafelevél és a bábaasszony selyemcérnát húzott rajta keresztül. Máté szerint az ilyen daganatra jó a *pokolfű* és az *acsalapú* is. Utóbbiból mutatott, a Szamosparton szedte. – Máté Gusztáv és István (f1937) panyolai öregek még *guggolva* pihentek. Órákig el tudtak guggolni az utcai kiskapu előtt, vagy a ház tornácán.

¹⁶ Mire e sorok nyomdába kerültek, Piros Gábor már elköltözött az élők sorából. Elbeszéléseit, kiszólásait, pajkos és igen jellegzetes élményeit Naplóimban megörökítettem, s őt magát többször lefényképeztem. Típusa volt a józanészjárású tiszakerti révész-csöszöknek, annyi ember- és természetismerettel, hogy kár minden mondatért, mely lejegyeztenül sírjába került. Furfangos eleven eszén csak az öreg Szőke Sándor, akkoron gulácsi mezőkerülő járt túl, mikor egyszer egy diófa odvából éjnek idején elszerkesztette tőle a feltveörzött vadmézet. Leírását adtam a Déri Múzeum 1934-es Évkönyvének 101. és 102. oldalain. Piros G. azok közül való volt, akik lelkivilágukban még igen sok pogány elemet őriznek. Elbeszélései a „*Zomok-kígyó*”-ról, a szívárványról, a vakemberről és az aranybáránnyól, árvízi vadászatáról s hasonlókról, a természet erőinek gyakori megszemélyesítésével, erre mutatnak. Ebből a szempontból veteksznek vele id. Szőke Sándor gulácsi halász és az én panyolai törzsfuvarosom, Bárányi Károly, ki falujának hírhedt alakja, akinek élete, gondolkozása, jelleme, tettei és tiszta pogány esze legalább is nyolc-tíz századdal ezelőtti állapotokra emlékeztetnek. A régi „tudósa-okról, akik megrontották az állatot, teljes meggyőződéssel beszél. A munkát nem szereti, de semmittevással a mezőn, folyóparton napokig elszemlélődne. Halászik, barkácsol, gyümölcsöt, gombát szed magának, de lováról sem feledkezik meg a máséból.” Amit megeszik az ember vagy állat, azt lehet!” A tűz mellett elüldögélne mindennap, különösen ha kolompér van benne. Valóságos ősemberféle, de minden bizonnyal középkori magyar.

¹⁷ Itt említem meg, hogy Kónya Péter gulácsi munkásom elbeszélése szerint Jándon, a régi Tiszameder partján áll egy öreg ház, melynek mestergerendájára ez van írva:

*„Bivéri kapitány
Itt ment által a Tiszán.”*

Ez a Bivéri II. Rákóczi Ferenc kapitánya volt az elbeszélő szerint. Különbön ezen a vidéken a nép szívében Rákóczi-kultusz él. Munkásaim sokszor emlegetik a „szegény bujdosót.” legendákat tudnak róla s a fentiekhez hasonló helyi vonatkozású hagyományokról nagy tisztelettel beszélgetnek. Így említettek egy nagy körtefát, mely alatt tűzhelyet találtak. A hagyomány szerint Rákóczi ott pihent utoljára. Szabó János nevű halászának adta azt a helyet.

E helyen említem meg, hogy Csokonai Vitéz Mihály híre-neve Szatmárba is eljutott. Piros Gábor panyolai ember elbeszélte, miképpen prédikált Csokonai a juhászoknak. Ezek még bort is ígértek neki és

mindent, amit a községben kap, csak prédikáljon. Csokonai így fejezte be beszédét:

„Egy szóval paradicsom-alma (sic!)
A juhásznak tanyája,
Meri oda nem hallik
A világnak lármája.”

Legációban egyszer a pap leányainak udvarolván, megfélekedett a prédikációról. A pap sürgetésére az utolsó percben indult, de tévedésből biblia helyett szakácskönyvet vitt magával a templomba. Éppen ott nyitotta fel, hol az ecetkészítés volt elmondva, de ő nem jött zavarba, abból is tudott prédikálni, „mert volt a fejében!”

¹⁸ A vidrát, ha víz alatt úszik, felszálló apró légbuborékok jelzik. A vidravadász a buborékok után csónakon követi a vidra útját, s a csónak orrában készen álló társa a levegőért felbukó állatot akár bottal, akár baltával fejbe vágja. Szöke Sándor elbeszélése. Ecsedi István dr. „Népies vadászat és vadfogás” c. dolgozatában ezt az adatot használta fel. Déri Múzeumi Jelentés, 1932.

¹⁹ Jenei Pál gyógyszerész barátom ezt az adatot saját maga beszélt el. – Hasonló rendeltetésű a „kigyókő”, mely a hályogot gyógyítja. Szöke szerint a kigyók összetömörülnek és egynek a farkára fűjják a követ, mely később leesik. Ezért a földiő nagyságú kigyókó mindig lyukas és nyolc világoskék kigyószem van benne. Aki ezt a nyakában hordja, a hályog leesik a szeméről. Még a marhának is használ. (Nagyon valószínű, hogy a sárgaszemű kigyókó népvándorláskori gyöngy lehet.) Id. Szöke kigyókőve bejárta az egész Bereg vármegyét.

²⁰ Az Ószamos partján fekszenek Matolcs, Tunyog, Györtelek, Géberjén, Fülöpösdaróc, Fülrjös és Ökörítő községek. Tunyognál és Györteleknél megnéztem az Ószamost. Tavasszal könnyűjártatú halászcsonakon az egész Ószamost fel lehetne kutatni. Botanikusnak és ornithologusnak paradicsomként kínálkozó kutatóterület.

²¹ Mindezekről részletesen „Előtanulmányok a panyolai tölgyfá-építményhez” c. munkámban szólok „A régi magyar malomgát” c. fejezetben.

²² Előtanulmányok id. dolgozatom „Az ős cége a rekesztőhalászatban” c. fejezete foglalkozik röviden ezzel a kérdéssel is.

²³ Még Szöke Sándor is fürdött többször, holott ismeretes a szólás-mód: halásznak mosdani, kabátján gombnak lenni, nem szabad! Ehhez hasonló gyakorlati elvet hirdet ez: bolond ember, aki vizen a markába köp, tűz mellett gyufával gyújt a pipára!

²⁴ A régi vízimalmok hatalmas 100 x 150 cm. átmérőjű, belül kivájt négy tölgyfatörzsön feküdtek. A tölgyfatörzseket felülről vájták ki, egy hosszanti nyíláson keresztül. Ezt később is nyitva hagyták, mert ha valami baja történt, szivárgás, lyukadás, belülről ki lehetett javítani. Ezeket a kivájt törzseket nevezték *lombácnak*. Négy tombácra keresztgerendákat tettek s ezekre épült a malomház. A malmok elpusztulásával a tombákokat kútbélésnek használták fel. Ilyen bődönbélésű kút a beregmegyei Gulácson még kettő van, az egyik Király Sámuelé, a másik Szabó Istváné. Mindkettő lefűrészelt végű tombákokkal készült, melyek tiszai malmokat tartottak. Varga Lajos gulácsi vízimolnár híres *szigonyoshalász* volt. Tombácos malmában Szöke gyermekkorában sok jó *molnárpogácsát* evett, melyet földdel telt ládán, forró hamuban sütöttek. Egyszer harmincad magával Ugornyaról (Vásárosnamennyal szemben) húztak fel egy vízimalmot a gulácsi Szilvásszegig. Hét napig vesződtek vele. Kalmár Lajos nevű gazdája 280 forintért vette. Szöke szemtanuja volt annak is, hogy Varga vízimolnár hogy szigonyozott meg egy nagy harcsát. Tiszavirágzaskor, azaz kérészjárás idején csónakon feleveztek Igonyára (gulácsi határ rész-

neve) és lassan ereszkedtek lefele a kérészrajok után. Egyszer csak észrevették, hogy több harcsa úszik felfelé, kapkodva a kérészekből. Szóke tartotta a kormányt, Varga pedig egy háromágú szigonyral a hajó orrában állott. A szigony nyeléhez 30 m. hosszú kötél volt kötve, mely karikába szedve feküdt a csónak fenekén s a másik végét a csónak orrához, a vaskarikába erősítették. Varga molnár a csónakot ráhajtatta a legnagyobb harcsára, úgyhogy a szembejövő harcsa jobbfelől került. A hal ilyenkor el van „álmétkodva” s nem törődik a veszedelemmel, csak a finom csemegével. Varga szigonyával résen állva, engedte a harcsát maga mellett keveset elúszni és abban a pillanatban, kissé hátrafelé dőlve, teljes erővel belevágta a szigonyt a nagy hal nyakába. A harcsa az elengedett szigonyral menekült, a kötél utána bomlott és a hajót a halálosan sebzett szegény állat vontatta maga után. Ilyenkor a feszült kötél irányában kormányt kell tartani, míg a hal bírja. Ezúttal a harcsa valami nagy fekvő törzs alá került, mire a kötél rettenetesen megfeszült és a szigony kb. 1 y₂ kiló hússal kiszakadt az állat testéből. Az ifjú Szóke megborzadt ekkor e kegyetlen és veszedelmes művelettől és félrelévő dolgára kéredzkedve, félelmében megszökött. Ehelyett egy előbbi kanyarodóhoz kellett volna menni és megvárni, mikor a kimúlt harcsát viszi a víz. Így nevelődött pár évtizeddel ezelőtt a tiszai halász! Vad és nyers állati ösztön üzte, hajtotta az elemiét szerző embert, kinek ismertetett eljárása a legősibb halászati mód fennmaradását bizonyítja. Megemlítjük még, hogy a gulácsi vízimalom ezelőtt 35 esztendővel pusztult el. A molnár a malomkövet a Tiszába eresztette. Ma is ott fekszik, mint iratlan sírköve egy igen tökéletes népi alkotmány. Szóke Sándor azt állítja, hogy a téli jégzajok elől a tombácós malmokat szétszedték és biztos helyen tartották.

²⁵ Nagy Károly ny. erdőfőtanácsos szíves közlése.

²⁶ Lásd bővebben a „Szatmár és Bereg” mátészalkai hetilap 1937 szeptember 19. és 26. számaiban megjelent „Kutatásaim a Szamos mentén stb.” c. beszámolómat! Különlenyomat is van a szerző tulajdonában. Rápolton vendégeink voltak: Széchenyi Ilonka, Balogh Magda, Hodászról két úrleány, Radeckzy László, dr. Széchenyi Béla, Jeney György, Kerekes László és Kalmár Dániel rápolti református lelkész.

²⁷ Idevonatkozólag részletes tájékoztatót ad „A méhkasalakú földbevéjt üregek problémája” c. ősrégészeti tanulmányom, mely sok ábrával 1932-ben jelent meg.

²⁸ Régészeti ásatásoknál erős zsákvászonból készült kisebb-nagyobb méretű zacskókat szoktam használni, melyek összehasonlíthatatlanul jobbak a papírcsomagolásnál, s mindenütt kéznél vannak. A zacskókhoz bádoglemezekre nyomott számok vannak, melyek bekötéskor a zacskó madzagára jönnek. Az anyagfeldolgozóskor ez a jelzés igen megfelelő, mert a számok szerint minden feljegyzés Naplóba jön s nem a papírcsomagra. Mindezeket kezdő-régészek számára közlöm.

²⁹ A nép fantáziája minden régészeti ásatással Attila sírját, koporsóját hozza kapcsolatba, ami mutatja, hogy a nagy király emléke ma is elevenen él a nép lelkében. A panyolai ásatást pl. a környék lakossága el sem tudja másnak képzelni, mint a hún király temetkezési helyének.

³⁰ A régi magyar átkelhelyek feldolgozására, megírására még nem vállalkozott senki. A gázlók, az álló- és repülőhidak (komp) kezdetleges formái; ménesek- gulyák szabad átkelése, hadak, harcosok átúsztatása tömlők segítségével stb. igen érdekes fejezetei volnának egy ilyen dolgozatnak. Evlia Cselebi török történetíró többször leírja, hogy fegyvereit, ruháját tömlőre rakta, maga pedig két ló között, azok sörényébe kapaszkodva úsztatott át a folyón, ahogy azt a tatároktól látta. Régen szokásban volt a jószágot a repülőhidhoz vagy komphoz kötni és úgy átúsztatni. Fele vámot fizettek érte. Nyári vizén a nyájak

könnyen átúsztak a folyón, de a téli hideg vizén nem. Ilyenkor megvárták a folyó befagyását. Átkelő alkalmatosságok voltak a malomgátak és a hajó- vagy tombácós malmok is, tutajok mindenféle fajtái stb.

³¹ Mikor Vámbéry Ármin a középázsiai Oxus-folyó vidékén járt, látta, hogy a nomád kirgiz-családok jöttek egymásután. Kb. 3 óráig tartózkodtak egy helyen s akkor mentek tovább. Kérdőzködésére az egyik kirgiz-asszony így magyarázta meg életmódjukat: „csak nem lehetünk olyan lusták, mint ti mollák és nem tölthetünk egy egész napot egy helyben! Mozognia kell az embernek, mert ime a nap, a hold, a csillagok, a víz, az állatok, a madarak és a halak mind-mind mozognak, csupán csak a halott és a föld fekszik mozdulatlanul!” Középázsiai utazás. Pest, 1873. 215. l. Ugyancsak Vámbéry írja: A kirgiz és az özbég képes órákig ülni mozdulatlanul szűk sátrában, vagy a beláthatatlan terjedelmű sivatagon, mert míg az előbbiben a tekintét a nemes takarók vagy szőnyegek már ezerszer is látott színein legetteti, addig az utóbbinál a futóhomok hullámalakúlag fodrozott felülete szokta őt gyönyörködtetni. Vázlatai Közép-Ázsiából. Pest, 1868. 259. l. Ezek az idézetek szolgáljanak összehasonlítással és magyarázattal.

³² A magyar szépirodalomban nincsen annyira nyoma az egykori nádrengetegek poétikus szépségének, mint ahogy az várható volna. A legkedveltebb magyar írók egyike, *Bársony István* örökszépségű könyvei: Erdőn-mezőn, Magyar földön, Csend, Víg világ, A róna és az erdő, Magyar természeti és vadászati képek, A szabad ég alatt, Délibáb, Az én világom stb. adnak egy-egy fejezetben gyönyörű leírást a magyar tájról és a nádasról is. Az északi *csuvasok* nagyon szép, költőies mítoszt alkottak a nádról és azt tartják, hogy az emberek az éneklést a nádtól tanulták. Nádasok mellett el-elhallgatták, hogy zizeg-susog a nád? Szerintök ezt mondja: ves-ves-ves... tsi-Dzi-Dzi...

Mikor ezt a nádzizegést utánozni kezdték, akkor származott a dal. Mészáros Gyula: A csuvas ősvallás emlékei. I. köt. III. 1.

³³ A Tiszaháton és a Szamosközön szinte pogány mitológiára emlékeztető naivsággal emlegetik a *zomok-kígyót*, mely elhordta egykor a jószágot. Panyolán – a hagyomány szerint ^- a Tizsakertben tanyázott kettő a mogyorókokorban. Egy panyolai ember három kaszáló fiát meg is támadták, bár az apa óva intette őket, hogy oda ne menjenek. Éppen hadonászva védtek magukat, mikor Öreg apjuk arra ment. Ő csak megfenyegette a két kígyót s azok távoztak. Piros Gábor panyolai ember szerint az Ecesdi-lápon is garázdálkodott két zomok-kígyó. Ott is hordta a jószágot. Végül is elhatározták, hogy megölik. Körös-körül rájuk gyűjtötták a nádast. Az egyik kiszabadult, de a másik benne égett. Két mérföldre hallatszott az ordítása. – Szőke Sándor szerint (Gulács) a hetényi erdőben két fekete kígyó élt. Egy gulácsi ember az egyiket lelőtte (mert a zsírja köszvény ellen jó) s erre a másik feldühödve, a vadászt hazauzte. Még a házat is körülcsúszkálta. Ezen a vidéken is azt tartják, hogy annak a kútnak van jó vize, amelyikben *fehér kígyó* van.

³⁴ Szatmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérte. írta s kiadta: szirmai Szirmay Antal. I–II. rész. Budán, 1809–1810. 58 és 348 l.

³⁵ A csengeri református egyház kriptájának XVI–XVII. századból származó híres ékszerleleteit Csenger múltjának lelkes kutatója, Molnár József hajdúnánási tanár, majd Höllriegl József nemzeti múzeumi igazgató tárták fel. Höllriegl a leleteket kitűnő szakdolgozatban publikálta az Archaeologiai Értesítő 1934. (XLVII.) évf. 97–114. és 1936. (XLIX.) évf. 49–66. oldalain, 15 ábra, közöttük a templom alaprajza, kíséretében. A leletben volt 16 drb aranygyűrű, 2 pár arany karperec, 49 drb aranyboglár, melyeken az eddig ismert legrégebb aranybélyegek vannak (mesterjegyek); ruha- és pártadiszek; 7 drb ezüstpártaóv aranyzárral; 3 drb ezüstlánc csüngővel; 1 db tollbokrétatartó ezüst-

bői, aranycsipke, főkötő és szoknya darabja; 5 drb XVI–XVII. századi ezüst- és aranypénz; 1 ezüstcegegy; 1 cápa fog-amulett (ez az első, mely ősmagyar sírból származik) aranyozott ezüstoffoglatban; 3 szablya, melyet kettétörve tettek a halott mellé; aranylánc, aranykarperec férfi karjáról; címeres kardmarkolatkupak; Melith György síremlékének és a Melith-család címerének kötöredékei; Prépósvári István kő síremlékének töredékei és a lófog, mely a loáldozat szimbóluma volt a késő keresztény korban, ahogy azt számos más lelet is bizonyítja.

³⁶ Ez elpusztult templom alapjának feltárásáról nincs tudomásom. Csiszár Árpád ismeri a téglatormelékes helyet. Feltárása annál inkább célszerű volna, merthízen Csengernek egyháztörténeti szerepe az 1570 július 26-i református zsinat révén közismeretes. A híres Méliusz Péter itt szövegezte meg a csengeri hitvallást, az unitáriusok elleni küzdelmének végső eredményeképpen. Ezeknek a vajúdo éveknek végtelenül érdekes eseményeit legújában dr. Révész Imre debreceni «gyetemi tanár dolgozta fel „*Debrecen lelki válsága, 1561-1571*” címmel. Ez a kiváló tanulmány a Század 1936. évf. 39-75. évf. 39-75. és 163-203. oldalain jelent meg. Lásd még Kiss Kálmán: A szatmári református egyházmegye c. régebbi művét (1878). Ennek kiegészítése: Varga Lajos: A szatmári ev. ref. egyházmegye 20 éves története 1875–1894. Szatmár, 1896.

³⁷ A tatárfalvi templomot Henszlmann Imre kb. 1863-ban látogatta meg a szatmári püspök társaságában. Utjának leírását, illetve a tatárfalvi templom ismertetését közli „A szatmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei” c. tanulmányában, amely az Archaeológiai Közlemények (1864. évf.) IV. köt. (127-157. oldalain) jelent meg. A templom korát a XV. század második felébe teszi. Alaprajzát nem közli. Henszlmann szerint ez az egyetlen téglaeépület, melyen polychrom hatás utáni törekvés látszik a vörös és fekete téglák szabályos változásával. Főleg az ablakívekben tűnik fel. A hajóba nyíló ablakok szokatlanul az északi falban vannak.

³⁸ Ez a kiváló munka 86 oldal terjedelemben nemcsak a madárvilágot tárgyalja, hanem adja a lápra vonatkozó szakirodalmat, foglalkozik a lép keletkezésével, földrajzi helyzetével, a környező községek települési viszonyaival, a lép növényzetével, sajátjaival és a lép-széli nép foglalkozásával. Végül a lecsapolás történetét is ismerteti.

³⁹ Dr. Györffy István egyetemi professzor szóbeli közlése alapján a magyar ló az Alföldön kipusztul, mert nemrég a magasabb termetű loanyag kitenyésztése végett az összes ilyen méneket kiherélték. Zoológusaink ez elhamarkodott és meggondolatlan tett miatt most kutatnak utána túl a csonka haza határain. A faj fenntartása talán még sikerülni fog. A magyar lóval foglalkozó legújabb tanulmány Hankó Béla debreceni egyetemi tanár szakavatott tollából jelent meg „A magyar ló eredete” címmel. Debrecen, 1935. 24 l. Címe dacára a szorosabbb értelemben vett magyar lóval ebben a tanulmányban nem foglalkozik.

⁴⁰ Most, hogy e sorokat sajtó alá rendezem, eszembe jut a „Te vagy a legény Tyukodi pajtás!” kezdetű táborig dalnak 6. versszaka, mely így kesereg a labanc ellen:

*„Pusztítani jött, nem segítségre, –
Hogy elfoglalja országunk végre;
Álnoksággal nemzetünknek esküdt vesztére:
De az Isten ráfordítja még ő fejére!”*

Ez a vágyszerű jóslat az ausztriai események folytán teljesülnék vehető, merthízen Ausztria nincs többé.

⁴¹ Lásd dr. Lambrecht Kálmán: A magyar malmok. Történeti anyag c. könyvét. Budapest, 1914. Sajnos, a második kötet a szerző korai halála miatt nem jelenhetett meg. Ez tárgyalta volna a szerke-

zetet, a molnárszerszámokat, kezelést stb. A Magyarság Néprajza c. négykötetes új mű részletekbe nem bocsátkozik, ellenben adja a szakirodalmat.

⁴² A régebbi kínai tájképfestészetet Otto Fischer, Chinesische Landschaftsmalerei. München, 1921. c. mű tárgyalja, sok műmelléklettel. A japánok utolérhetetlen nagy mestere, Hokusai, akiről Perzynski-nek jelent meg könyve a Künstlermonographien c. sorozatban, több színes és nem színes képpel. Az ázsiai művészet anyateje után vágyva közeledik a Boromisza Tibor által alapított és vezetett Magyar Képirók Társasága, melynek működését mind az államnak, mind a társadalomnak messzemenő pártfogásban kellene részesíteni.

⁴³ A vár ostromát feldolgozta Lukinich Imre dr.: Az északkeleti várháborúk történetéhez, 1561-65. c. tanulmányában. Hadtört. Közlem. 1913. évf. 383-4. és 584. lapokon.

Függelék.

Az 53. oldalon, a 14. képen közölt s a karlsruhei levéltárban felfedezett XVII. századi erődítménytervezeten látható német szöveg és annak magyar fordítása¹ a következő:

KOE. BIBLIOTHEK – CARLSRUHE.

Dieses ist die gelegenheit der drei flüsse, Crassna, Samos und Teiss wie die zusamben fliesen oder eins in das ander laufft, sampt noch einem kleinem fluss Panola genandt, zwischen dem, der Samos und der Teiss, man willens ist, ein Werck anzulegen, darvon beede Fluss, die Samos und Teiss zu defendiren.

Der Grundt oder das landt auf jenseit der Samos da Apati liegt, sampt dem Ecke dahin das Werck kommen soll, und lengst der Teiss hinauffwärts, ist vil niedriger als dis seits bei Oyczva wenn das nu die zween flüsse Teiss und Samos gross und sich ergiessen, wierdt seibiege gegendt, weit und breit von vier bis Sechs schuch hoch mit Wasser bedeckt. Diese gegendt ist auch voll Obst Bäumen und ein groser Eichener Waldt, alleine wo das Werck komen soll, ist ein Platz, darauf nicht sonders viel Baume stehen. In sollicher Zeit nu, wenn das Wasser so stehet und alles überschwemmet, wirdt zur der vermeinter Schantz, nimand zukomen, weder sie hinaus gehen kenen, auser auf kleinen Schiflein, darumb müssen allezeit, mit Profiantd wohl versehen sein, und Meel im forot haben, weilen man keine Boss Mühl, drein wird ordnen kennen. Wie gross das vermeintes Werck sein soll, ist zwar nichts anbefohlen, nur das gemeldt, das so hoch soll incaminisirt sein, als die Wasser im ergiessen aufsteigen, damit das Werck nicht verdorbe. Es wer wohl hübsch und gutt. alleine der Kosten kam sehr hoch, und die befürderung gar langsamb und mit den grösten ungelegenheiten so ein solliche Arbeit, die angefangen und nicht vermocht verfertigt zu werden, dann der Kalch muess aus Siebenbürgen von Kivár geholet sein und ist zubetrachten, wie es mit andern unsern Bau stehet. Darumb will ich setzen das da weder Kalch, Ziegel, noch steine zubekomen sein und man gleichwohl ein bestendigs Werck bauen will, soll und muss sein. Zu sollichem vorsatz, ist in beigefügtem Profil anstatt der incaminisirung Eichene Pfäle, dicht neben einander inschlagen zulassen, darhinden mit guten Rasen versetzen, die Erde wohl stampfen und dann zwischen den Pfälen überall, mit grinem Müss wohl ausstupfen, versichere wenn es fleissig gemacht wird, dass Wasser dem Werck im nichten wird schaden können. Die Contrascarpa umb das Werck rund umb, soll gants geschlossen bleiben, damit künftig von Offtern ergiessung der Wasser, der Graben nicht möchte verschleimt werden. Dis Werck ist zu besetzen mit 50 bis 100 mann zwen Constabel und etwa mit 4 Stück Geschütz mundirt. Zur aufbauung

¹ A fordításért Greiner Mihály úrnak e helyen is hálás köszönetet mondok.

dieses Werck muss man 6000 Gulden reinisch haben dan der Erde kompt auszuführen, bei 7000 Schacht, von einer 30 Kreitzer thut. 3500 f. wo sein andere Notwendigkeiten.

Diesem Werck gegen über, ist das Land so hoch, das es nimahlen vom Wasser überschwemmt wirdt. Als hab ich auf selber seiten aucli ein Werck aufgeriessen in der meinung das eben das darvon suchere sein vermocht, als von H. aber mehrers möcht kosten.

Dattuin Kaschau den 11 Marty 1673 Lucas Georg Ssicha.

Magyar fordítása:

KIR. KÖNYVTÄR – CARLSRUHE.

Ez a helyzetkép mutatja, amint a három folyó: a Kraszna, a Szamos és a Tisza egyesül, egyik a másikba folyik, mutat még egy kis folyót, amelyiknek Panola a neve. A Szamos és a Tisza között egy védőmű építése van tervbevéve, ahonnan a két folyót védeni lehetne.

A terep a Szamoson túl, ott, ahol Apáti fekszik, a szögletben, amelyekben a mű épülne és a Tisza mentén felfelé sokkal alacsonyabb, mint az innenső oldalon Olcsva mellett. Ha most a két folyóban, a Tiszában és a Szamosban a víztükör emelkedik és a folyók kiáradnak, a vidéket szerte-széjjel négy-hatlábnyi víz borítja. Van ezen a vidéken sok fa, meg egy nagy tölgyes, csupán azon a helyen, hova a művet tervezik, kevés fa van.

Amidőn a vízállás magas és mindent elönt a víz, a tervezett sánc-hoz senki sem tud férni, legfeljebb kis csónakokon. így mindenkor bőven el kell látni élelemmel, lisztből nagy készletet kell tartani, mert malmot beleépíteni nem lehet. Arravonatkozólag, hogy mekkora legyen a sánc, nincsen utasítás, a rendelkezés csak annyi, hogy magassága az áradás alkalmával fellépő legnagyobb vízállást elérje, hogy a mű tönkre ne menjen. Ez igen szép és jó volna, de igen nagyok lennének a költségek és az előrehaladás igen lassú lenne. Abból pedig igen nagy kellemtlenségek származnak, ha egy ilyen elkezdett munkát nem sikerül befejezni. Homokot és meszet Erdélyből Kővárból kell hozni, azt is meg kell gondolni, hogy állunk a többi építőanyaggal. Felteszem, hogy helyben sem meszet, sem követ, sem téglát nem lehet kapni, pedig állandó sáncot akarnak építeni, ezt kell és szükséges is megtenni. Ezért a mellékelt metszetben a felépítés helyett a következő eljárás van tervbevéve. Egyasmellett sűrűn tölgyfaoszlopokat verünk be, mögéjük jó pázsitot teszünk, a földet jól dögöljük, a karók hézagait pedig jól zöld mohával tömitjük. Bizonyos, hogyha ezt gondosan csinálják, a víz a műben kárt nem tehet. Az ellenpartot a mű körül mindenütt zártan kell építeni, hogy a jövőben az esetleges többszöri elöntés által az árok el ne iszaposodjék. A művet megszállhatja 50–100 ember, 2 csendőr, valamint 4 ágyú. A felépítéshez 6000 rajnai forint kell. A kb. 7000 akna földmunka, à 30 krajcár, 3500 frt, más kiadás is van még.

Ezzel a sánccal szemben a part olyan magas, hogy azt a víz sohasem önti el. Én tehát ezen az oldalon is terveztem egy sáncot, mert úgy gondolom, ez biztosabb, mint a H-val jelzett, bizonyos azonban, hogy drágább is.

Kelt Kassa, 1673 március 11. Ssicha Lukács György.

A curtouche-ban a következő szöveg áll:

Erklärung der Buchstaben. A = Das Kastell und Dorff Apati. B - Zween Schiffmühl. C = Hier die überfuhr. D = Das Dorff Oyczwa. E = Eine Hohe Brücke über die Crasna. F = Hier ist Anzeigung, das vor Zeiten ein Schantz gewest was. G = Ein Damm. H = Das vermeintes Werck. a) Zween doppeltl Reihe Baracqwen. b) Profi-

andthaus. *c)* Wachtstuben. *d)* Eine Batterie. *l.)* Ein Hewelin. *k)* Ein anders vorgeschlagenes Werck darinne. *e)* Commandants Quartier. *()* Profiandthaus. *g)* Rossmühl. *h)* Reiter Baracqwen. *i)* Pferd Stallungen auf 60. *k)* Muschqwetir Baracqwe. *l)* Wachtstube. *m.* Batteri.

Magyar fordítása:

Λ betűk magyarázata. *A* = Kastély és Apáti falu. *B* = Vizimalom. *G* = Komp. *D* = Olcsva falu. *E* = Magas híd a Krasznán. *F* = Ezen a helyen régen állítólag sánc volt. *G* = Töltés. *H* – *A* tervezett erősség. *a)* Két kétsoros barakk, *b)* Raktár, *c)* Órszoba. *d)* Üteg. 7. Ravelin. *K* = *A* másik tervezett erősség és benne: *e)* *A* parancsnok lakása. *f)* Raktár, *g)* Szárazmalom, *h)* Barakk a lovasság számára, *i)* Istálló 00 ló számára, *k)* Barakk a muskétások számára. *l)* órszoba üteggel.

*

A 14. képen csak a H- és K-jelű tervezett erősségek vannak feltüntetve. A lekicsinyített képen a betűk nem látszanak. A szöveg maga értékes adatokat nyújt. Különösen becses a panyolai ásátások szempontjából a kettős töltött palánk építésének leírása.

Képek jegyzéke.

Borítékon a Szamos tájképe Olcsvaapáti és Panyola között. U. a. a M. táblán. Szerző felvétele.

Szövegközötti képek:

	Oldal
1. Panyola és környéke. 1: 75.000-es katonai térkép után ...	7
2. A panyolai kettős töltött palánk keresztmetszete. Szerző eredeti rajza	9
3. Leletek a panyolai palánk romjaiból. Fot. Piribauer I. . . .	10
4. Haltartó vesszőből a VI. panyolai ásatásból. Szerző eredeti vázlatá után Mata J. rajza	11
f). A jándi mammutállkapocs. Fot. Kozmann L	15
0. A jándi földalatti csatorna nyílása. Szerző eredeti vázlatá után Mata J. rajza	16
7. A magyar Szamos térkép vázlatá	17
8. Cégénydányádi régészeti leletek a Szamos medréből. Mata J. rajza	24
9). Csontnyílhegy a cégénydányádi Szamosmederből. Szerző eredeti rajza	25
10. Újabb kőkori lakógödör szelvénye. Szerző eredeti vázlatá után Mata J. rajza	35
11. Régészeti leletek a szamosparti lelőhelyekről. Mata J. rajza.	36
12. Kaszafenőök tokja bikatökből. Mata J. rajza	45
13. Az olcsvaapáti XVIII. századi Károlyi-kastély alaprajza. Eredeti fénykép után	52
14. Tervbevett XV11. századi erősségek alaprajza a Szamos torkolatánál. Eredeti fénykép után	53

Műnyomású táblák:

I. tábla: A panyolai kettős töltött palánk megmaradt talapzata, az ÉNY-i saroknál. Fot. Kozmann
a III. ásatáskor .....

6

	oldal
Tiszai táj a panyolai Zsaró-kertnél. Fot. Scherf	
Emil	8
A VI. panyolai ásatás kezdete. Fot. Szerző	8
A VI. panyolai ásatás cölöpei. Fot. Szerző	8
Cölöpcsoport a VI. panyolai ásatásból. Fot. Szerző	8
Talpgerenda a VI. panyolai ásatásból. Fot. Szerző	8
Sátortanya a VI. panyolai ásatáskor. Fot. Szerző	8
Tizsakerti részletek a gulácsi parton. Fot. Szerző	16
A VII. panyolai ásatás. Fot. Szerző	16
Részlet a VII. panyolai ásatásból. Fot. Szerző	16
Faragott horgas fák a VII. panyolai ásatásból. Fot. Szerző	16
Csöszkunyhó a panyolai határon. Fot. Szerző	16
Haláskunyhó váza a szamoszegi palajon. Fot. Szerző	16
Villámsujtott fa Panyolán. Fot. Szerző	16
Folyóvízmerő gémmel a matolcsi Szamos partján. Fot. Szerző	16
A cégénydányádi Kende-kastély. Fot. Szerző	24
Cégénydányádi magyar ház. Fot. Szerző	24
Malomgát cölöpmaradványai a cégénydányádi Szamosmederben. Fot. Szerző	24
U. a. másik részlet. Fot. Szerző	24
Szamos tájképe Apáti és Panyola között. U. ez a borítékon. Fot. Szerző	24
Szamos tájképe Panyola és Kérsenjén között. Fot. Szerző	24
Csordaitató a rápolti parton. Fot. Szerző	24
Az expedíció zászlós hajója. Fot. Szerző	24
A rápolti vízimalom. Fot. Szerző	32
A rápolti vízimalom nagy vizes kereke. Fot. Szerző	32
A rápolti vízimalom tiltója. Fot. Szerző	32
XVII. A rápolti vízimalom tiltószára. Fot. Szerző	32
XVIII. A tatárfalvi XV. századi templom. Fot. Szerző	32
XVIII. Tatárfalvi utcarészlet. Fot. Szerző	32
XIX. A hermánszegi harangtorony. Fot. Szerző ...	32
XIX. Alföldi magyar ló korcsmaradványai Szamos-sályiban. Fot. Szerző	32
XX. Felfelé a Szamoson halásmódra, csónakvontatással. Fot. Szerző	48
XX. Az angyalosi Domahidy-hegy. Fot. Szerző	48
XXI. Szamosújlaki templom. Fot. Szerző	48
XXI. Szamosújlaki magyar ház. Fot. Szerző	48
XXI. Matolcsi szárazmalom. Fot. Szerző	48
XXII. Szegényember háza a kéri Szamosotlítás tövében. Fot. Szerző	48
Szerző sátortanyája a panyolai parton. Fot. Szerző	48
Az olcsvaapáti Szamosrét ősi tekerőfája. Fot. Szerző	48
Az olcsvaapáti hidasépítő telep. Fot. Szerző	54
Az olcsvaapáti hidasépítő telepen gerendát fűrészelnek. Fot. Szerző	54
Vízhozta óriási nyárfatörzs a jándi palajon. Fot. Szerző	54
Szöke Sándor szállóhalász. (Gulács.) Fot. Szerző	

Név- és tárgymutató.

Namen- und Sachregister.

- Acsalapu 59.
agyagbánya 34.
agyagkorsó 10.
agyagkúp 35.
akácfa 31.
Alaszka 18.
Altschlesien 58.
Amazonasz 18.
Angyalos 16, 19, 39, 42, 46.
angyalosi hegy XVII. T.
anthropologus 42.
Antoniewicz Włodzimierz 58.
Apáti 14, 15, 19, 20, 21, 53, 66.
apátság 53.
aprószemű paszuly 51.
Aquila naevia 16.
aranybárány és a vakember 59.
Arch. Ért. 62.
Arch. Közlemények 63.
Attila sírja 51, 61.
Ausztria 63.
ágas 8.
árvíz 56.
árvízi vadászat 59.
átkelő helyek 61.
ázsiai művészet 64.
- Badeni nagyhercegek levéltára 52, 53.
bakos 15, 23, 50.
bakonszegi nádfedeles kastély XVIII. T., 56.
Bakó Péter XVIII. T., 47.
Balogh András 16, 29, 43.
Balogh-kúria 44.
- barakk 66, 67.
Bárányi Károly 59.
Batterie 67.
bálvány 49.
bárdos erdő 55.
Bársony István 62.
Bereg vm. 15.
beregzászi hegység 12.
Berlin 37.
- békászó sas 16.
Béla-tanya 56.
bikatök 44.
biskupini ásatás 58.
Bivéri kapitány 59.
Bodrogek 38, 49, 56.
Boromisza Tibor 64.
Borovszky Samu 40.
bödönbélésű kút 60.
Brazília 18.
Breslau 58.
budapesti vendégek 17.
burok 31.
búvár 45.
Búvár folyóirat 58.
bükki kultúra 36, 37.
búrgezdai puszta 44, 45.
- Cápa-fog-amulett 63.
Gervus giganteus 14.
cége 26, 60.
Cégénydányád IX. T., X. T., 19, 23, 24, 25, 26, 47.
Childe G. 37.
Cigánd 49, 56.
cigányok 44, 46.
cinke 23, 38.
cirkalom, lecirkalmaz 31.
Contrascarpa 65.
cölöpépítmény III. T., 1, 2, 8, 11, 12, 25, 26.
cölöpmaradvány X. T., 23, 25.
- Csákány 31.
Csegöld 19, 38, 39.
Csenger 7, 13, 17, 19, 37, 39, 40, 41.
csengeri ékszerlelet 62.
csengeri hitvallás 63.
csengerjános puszta 41.
csengeri zsinat 63.
cserekereskedés 52.
cserkésztaborozás 18.
csiholóvas 28.
csík, halcsík 45.
csíkázás 44.

- esillagkötés 49.
- id. Csiszár Árpád, ifj. Csiszár Árpád, – László, – Gj'örgy 16, 18, 20, 27, 34, 39, 41, 46, XII. T., XV. T.
Csokonai 59, 60.
Csongrád 55.
csontnyílhegy 25.
csordaitató VIII. T., 29.
csónak] arás 22.
csónakvontatás XVII. T.
csörgő réce 45.
csúsztató 54.
csuvas mítosz a nádról 62.
csűrhe 22.
Czuczor-Fogarasi 27.
- Daróc 19.
darugém 14.
darutoll 45.
Debrecen 33, 34, 40, 48, 54.
Debrecen lelki válsága 63.
dob 31.
Domahidy-hegy XVII. T., 46.
Domahidy-kastély 46.
Domahidy-kripta 46.
dögvész 34.
döngölt fal 9, 66.
dübörgő malom 46.
- Ecsedi István 60.
Ecsedi-láp 22, 43, 45, 54, 62.
edényfestés 36, 37.
egyszeres palánk I. T., VI. T., 8.
elkottyán 20.
elmocsárosodás 34.
Erdély 66.
Erdélyi Ferenc 29.
Erge 41.
erősségek a Szamos torkolatánál 53.
eszkábálni 32.
eszkimó 57.
Evlia Cselebi 61.
- Fakéreg 32.
fakomp 55.
faltapaszrög 36.
Farkas Máté 16.
faszén 1. széndarab!
fatemplom 46.
fatorony 54.
Fehérgyarmat 19.
fehérkígyó a kútban 62.
fehérynárfa 35.
fekete kígyó 62.
fenékgátas malom 26.
Ferdinánd császár 53.
festett cserepek 36, 37.
festett mennyezetképek 47.
- féleresz IV. T.
Fischer Ottó 64.
forgó 20.
földvár XVII. T.
főúrrajz 6.
FYecskay János 30.
Fülpös 19.
- Gabonaverem 56.
Galgóczy Árpád 46.
gangos fa 30, 32.
garandhajó 30, XIV. T.
garat 30, 49.
gálgém 50.
gátasmalom 49.
gázló 61.
gerenda fűrészelés XXI. T.
gerendely 31, XIII. T.
Gergely i 19.
gergelyi fok 16, 17.
gergelyi fűzes 18.
gerlice 14.
Géberjén 19.
gébics 23.
gém-kém 44, 45.
gémszerkezet 23.
gémtelep 15.
gólya 45.
gödény 45.
Greiner Mihály 2, 65.
gríz 31.
guggolva pihenő 59.
Gulács 11, 13, 19, 29, 55, 60,
IL T., V. T.
Gutzkow 58.
- Gyámolkaró 11.
gyertyánfa 31.
gyógyfű 21.
Győrffy István 50, 63.
Győrtelek 19.
gyurgyalag 13, 14, 21, 24, 39, 51.
Gyügye 19, 29, 33, 47.
- Habarics József 29, 31, 32, XIII. T.
Hadtört. Közlem. 64.
Hajdúböszörmény 48.
hajómalom 28, 29, 49, XIII. T.
halastó 15.
halászcser 23, 50.
halászkunyhó 21, VII. T.
halfogóhely 54.
halottkém-halottgém 44.
haltartó 11.
halvány 43, 56.
Hankó Béla 63.
harangtorony 42, XV. T., XVIII. T.
harcsafogás szigonnal 60, 61.
harcsaporonty 20.

harcsahorog 20.
 harcsafiú 22.
 hattyú 45.
 havasi partfutó 50.
 hályog 60.
 hámfá 49.
 három ige bajusz 33.
 Henszlmann Imre 63.
 Hermánszeg 19, 43, XVI. T.
 Hetény 62.
 Heves megye 34, 50.
 hidas 1. komp!
 Hillebrand Jenő 37.
 Hodász 61.
 Hoff er András 10, 12.
 Hokusai 64.
 Holtszamos 23, XIX. T.
 hombár 43.
 horogzinór IV. T.
 Hortobágy 29, 33.
 hólyagdaganat 59.
 Höllriegl József 10, 62.
 Igonnya 60.
 Japán művészet 52.
 Jánd 13, 14, 15, 19, 55, 59.
 jándi csatorna 13, 14, 16.
 Jánk 21.
 Jánosi tanya 19.
 járom 49.
 jáspopál 10, 12.
 jelző kolomp a garatban 31.
 Jeney György 61.
 Jeney Pál 21, 44, 60.
 jégmadár 39.
 jószágusztatás 38, 61.
 II. József-kori térképek 53.
 Kacsaól 50.
 Kalmár Dániel 46, 61.
 Kalmár Lajos 60.
 kanalas réce 45.
 kanfaros ház XV. T.
 kantárfá 30, XIV. T.
 kaparó háló 14.
 kapatás (malac-) 22.
 Karlsruhe 53, 65.
 karóverő bak 26.
 Kaschau-Kassa 66, 67.
 Kastell 66.
 kaszafenőkötök 44.
 kályhacsempe 24.
 Károlyi-várkastélv 52, 53, 54.
 káva 31, 49.
 kecskefűz 20.
 Kecskemét 49.
 kenderfűz 20.

kenderköteles hidas 59.
 kercse 43.
 Kerekes László 61.
 keresztág 30, XIII. T.
 Keresztesi István 40.
 keresztvas 31.
 keringő 49.
 kertbe való temetkezés Pan vo-
 lán 59.
 kettős töltött palánk 8, 9, I. T.
 27, 41, 48.
 Kér 19, 21, 22, 51, XI. T., XIX. T.
 kérész járás 60.
 kés 10, 11.
 kétközháló 20, 22, 27.
 kígyókő 60.
 kígyózsír köszvény ellen 62.
 kínai művészet 52, 64.
 kincstári rév 54.
 Király János 21.
 Király Mózes 16, 29.
 kirgizek 62.
 Kisar 20, 29, 55.
 Kis Gedus VII. T.
 Kismező árka 56.
 Kiss Kálmán 63.
 Kivár = Kóvár 65.
 Kjuvatin jégmezőin 57.
 Kocsord 19.
 koloncos kapu 41.
 Komlód-Tótfalu 19, 4L
 komp 67.
 kompépítő-telej) 54, 55, XXI. T.
 kondás 21.
 kocsmá 48.
 korpás liszt 32.
 korsó 10.
 Kostrzewski 58.
 kova 27, 37.
 Kovács Mária 58.
 Kovács János ifj. 2.
 Kozma György 14, 15.
 Kónya Péter 59.
 Kosa Ferenc 54.
 Kosa Bertalan 54.
 köcsőgfá IV. T.
 Kölesei Kende Györgv báró 25,
 26, 47, IX. T.'
 köleshántoló 49.
 kőpad = kőpad 30, 31, 49.
 kőpadtálc 32.
 kőpéce 31.
 körtöltés, -gát 54, 56.
 kötárgy 9, 12.
 középzásiai utazás 62.
 középkori apátság 53.
 középkori cserepek 9, 10, 11, 24, ,,
 25.
 középkori földvár 46, XVII. T.

- középkori halászeszköz 11.
középkori magyar 59.
középkori templom 42.
Kraszna, Crassna, Crasna 65, 66,
67.
Krasznatorkolat 53, 54.
kultúrréteg 34.
kurtakocsmá 50.
kutyaharapás gyógyítása 51.
kuruc tábori dal 45, 63.
küllő 30, XIII. T.
- Lakógödör 33, 34, 35, 36, 37.
Lambrecht Kálmán 63.
lapis conclavi 44.
lapocka deszka 31, XIII. T.
lápi ember 44.
lármás sas 16.
Leden K. 57.
lefolyó cső 31.
lekvárfőzés Panyolán 57.
Lengyelország 58.
levontatni 32.
lépvessző 32.
létra 8, 12.
Lovassy Sándor 43.
lófog, lóáldozat 63.
lósztatás, lófürdetés 38.
Luby Margit 48, 49.
Lukinich Imre 64.
lyuksoros gerenda lásd talp-
gerenda!
lyuksoros horgas 12, VI. T.
- Macska (száraz malomban) 49.
macskabőrzacskó 22.
Magyar Képirók Társasága 64.
magyar ló 43, 63, XVI. T.
magyar palánk 58.
Magyarság Néprajza 64.
Magy. Tud. Akadémia 43.
makkoltató erdő 54.
malomalj 30.
malomgát 8, 26, X. T.
malomkő 31.
malomház 30, 49, XIII. T.
mammutcsont 15.
Mata János 2.
Matolcs 17, 19, 22, 23, 46, 50,
VIII. T., XIX. T.
matolcsi szárazmalom 48, 49, 50.
matolcs-cégényi átvágás 22, 50.
májás csillogású vízszél = apadás-
kor fellágyult partszegély, ha-
sonló a nyersmájhoz 52.
Máté Gusztáv és István 59.
Máté Károly 59.
mázás cserép 24.
medve (szárazmalomban) 49.
- Melith György síremléke 63.
Meliusz Péter 45, 63.
Merops apiaster 13, 51.
Mester Gyula 43.
mesterségek szótára 30.
meszes gránát 20.
mezei sorompó 52.
mezőcsősz VII. T.
méhész madár 13.
méhkasalaku üreg 34, 61.
méhkaslaku gabonaverem 56.
Mészáros Gyula 62.
moha 32.
Molnár József 62.
molnárpogácsa 60.
morotva 56.
Muschqwetir = muskétás 67.
muzsaji kő 31, 49.
München 61.
- \\adányi-kastély 56.
Nagy Károly erdőfőtanácsos 61.
Nagyrév 54.
Nagyszeg 7.
Nagytemplom 33.
nagy vizeskerék 30, 47.
nagy vizeskerék koszorúja 30,
XIII. T.
napraforgó göré = – szár 44, 51.
Naturhistorisches Museum 26.
Nábrád 12, 19, 22, 51.
Nádas 38, 45, 62.
nádfedeles ház IX. T.
nádfedeles kastély 5, 56.
nád mítosza 62.
neolith 35, 36.
„nem tudom szilva” 57.
Nemzeti Múzeum 10.
néprajz 6.
népvándorláskori cserepek 25.
népvándorláskori gyöngy 60.
Nycticorax griseus 50.
nyomófa XIII. T., 32.
- Obszidián 36, 37.
Olcsva 19, 54, 55, XL T., XIX. T.
olcsvaapáti kompépítő-telep 50,
54, 55, XXI. T.
olcsvaapáti Károlyi-kastély 53.
orgonafa 31.
Orinokó 18.
orsó 31, 49.
orvhalász 20.
Oxford 37.
Oxus 62.
O'yczva = Olcsva 65, 66, 67.
óriás szarvas 14.
Ökörítő 19.
örszoba 67.

- őszállatsont 14.
 ősgondolat 6.
 ősemlék 55, 59.
 őskori cserepek 24, 25, 34, 35, 36.
 őskori halmok 46, 47.
 ősszokás 6.
 őstáj 6, 13.
 őstelep 34.
 özbég 62.
- Pádimentum – gerenda 32.
 palaj 11, 13, 15, II. T., IV. T., V.T.,
 21, 23, 55.
 palánk I. T., II. T., 26.
 palánképítés 66.
 palló 30, XIII. T., XIV. T.
 Panyola 6, 7, 19, 21, 56, XI. T.,
 XIX. T. 65, 66.
 panyolai kerti temetkezés 59.
 panyolai ásatások I. T., II. T.,
 III. T., IV. T., VI. T., 8, 10.
 panyolai tölgyfaépítmény 6, 7, 8,
 13, 50, 58.
 parázsűz 20.
 partifecske 14, 21, 22, 24.
 partvédelem 8.
 pataki diák 47.
 paticsház 56.
 pászkaliszt 49.
 Pátyód 19, 39.
 persely 31.
 Perzynski 64.
 Petzsch W. 58.
 Péchy Szabolcs 12.
 Piros Gábor 14, 59, 62.
 pogácsasütés hamuban 60.
 pokolfü 21, 59.
 Pongo de Manserich 18.
 Populus alba 35.
 Porcsalma 16, 19, 21, 43, 14.
 Porkoláb Endre 33, 43, XII. T.
 Porkoláb Dániel 43.
 Poznan 58.
 Póti Sándor 32.
 Prepostvári István síremléke 63.
 profiandt 65.
 putrilakás 34.
- Rablólovag-világ 46, XVII. T.
 Radeckzy László 61.
 Ragyaárka 56.
 Rákóczi Ferenc 59.
 rákszem 21, 44.
 Rápol 19, 43, 45./XII. T.
 rápolti vízimalom 28, 46, XIII. T.
 rázófa 31, 47, 48.
 rekesztő halászat 26.
 Rewelin 67.
 réce 45.
- régészeti ásatás 61.
 réh 27.
 rémelyezni 31.
 Révész Imre (53.
 révház 22.
 révjárás 7, 37, 41, 43, 44, 48, 54,
 XVI. T., XIX. T.
 révkocsmaház 48, 59.
 révkunyhó 14.
 rézkor 37.
 riolit 10, 12.
 Rossmühl 65, 67.
 rómaiakori cserepek 24, 25, 43.
 rőzsefonadék 8.
 rőzsetörmelék 11.
 rőzseszorító horgas cövek 12.
 ruhamosás a Szamosparton 46.
 ruhaszáritó csillag 28.
 rüffed 27.
- Samos = Szamos 65, 66.
 Santiago 18.
 Sarkady Károly 47.
 saroglya 46.
 sánc 67.
 sárgarigó 14, 18, 23, 50.
 sáttortanya IV. T., XX. T.
 Schantz 65, 66.
 Scherf Emil 8.
 Schiffmühl 66.
 Seger-emlékkönyv 58.
 selyemcérna daganatban 59.
 Semjén 19, 21, 22, 51.
 Siebenbürgen 65.
 sírhalom 46.
 Sixtus-kápolna 47.
 somfa 31.
 Somogyi Zsigmond 12.
 sorompó 52.
 Ssicha Lukács Gy. 66.
 Sterna hirundo 50.
 Streicher Andor 12, 53.
 supplikans 5.
 Suta Mihály 21.
 süllőhalász 12, 57. IV. T.
- Szabó János 59.
 Szabó József XIX. T., 49.
 Szabó Kálmán 57.
 Szamosbecs 19, 39, 41.
 Szamosköz 6, 14, 62.
 Szamoszályi 19, 33, 37, XVI. T.
 Szamoszeg VII. T., 19, 21, 52,
 54, 55
 Szamostorkolat 6, 7, 16, 17, 55.
 Szamosújlak 19, 33, 47, XVIII. T.
 Szarka Boldisár 12, 51, 57, 59.
 szarufa, szaruülő 8.
 szatmári típusú ház XV. T.

- Szatmár és Bereg 56, 61.
szák IV. T.
szárazkerék 31.
szárazmalom 44, 49, 67, XIX. T.
szárazmolnár 30, XIX. T.
szárca 45.
Szekeres 44.
Széchenyi Béla 61.
Széchenyi Ilona 61.
Széchenyi-Wolkenstein Ernő gróf
56.
Székely-család 53.
Széky-kúria 56.
széndarabok 36, 37.
szigonyos halász 60, (il.
szilvatermés 57.
Szilvásszeg 60.
színes téglapítkezés 42.
Szirmay Antal 3, 40, 41, 45 54,
55, 62.
szita (drót- és selyem-) 32.
Szolnok 14, 54.
szóromalom 46.
Szög, szeg 56.
Szőke Sándor id. 12, 13, 14, 16, 18,
20, 21, 36, 46, 52, 55, 59, 60,
62, IV. T.
szórtelenítés 22.
Szuhányi főszolgabíró 41.
szürke gém 15, 18, 20, 21.
- Talpcsöves edény 36, 37.
Talpgerenda 8, 10, 12, III. T.
IV. T., VI. T.
taluszár 31.
Taormina 5.
taplókészítés 27.
tapló görögdinnyehéjből Perzsiá-
ban 28.
tarackgyökér 23.
Tarpa 27, 55.
Tatárfalva 16, 19, 29, 39, 40, 42,
XII. T., XV. T.
tatárfalvi templom 63.
Teiss = Tisza 65, 66.
tejke 31, 49.
tekerőfa révnél XIX. T., 54.
teknősbéka 45.
település 33, 34, 45, 54.
téglapince XVII. T., 46.
tiltó, tiltószár 30, 32, XIV. T.
Timár 55.
Tiszahát 13, 53, 62.
tiszaigari nádfedeles kastély 56.
tisza kultúra 37.
Tiszakert 7, 56.
Tisza-örvény 14.
tiszaporoszlói őstelep 34.
Tiszavid 14.
- Tiszavirágzás 60.
títók 11.
Tivadar 29.
tombác mint kútbélés 60.
tombácos malom 29, 41, 49, 60.
Tompai Ferenc 37.
lőrökfecske 13.
török palánk 58.
tőzegetes réteg 23.
trianoni határ 19.
Tringa alpina 50.
Tunyog 19, 48.
Túr-folyó 14, 17, 56, 57, VU. T.
Túr erdő 7.
Túrtó 11, 13, 55, II. T., IV. T.,
V. T.
Lutajosok 6, 62.
tűzgyújtás 27.
Tyúkód 19, 43, 44.
- Igornya 19, 21, 52, 60.
újabbkőkori lakóödrök 33, 34, 35,
36, 37.
Up de Graff F. W. 18.
úrrajz 6.
uszadékfa 11.
uszály 54.
usztatás folyón tatármódra 61.
utazás halászmódra 13.
úttest 8.
- Überfuhr 66.
üteg 67.
- Vadászat árvízkor 59.
vadgalamb 23, 35, 50.
vadliba 14, 45.
vadmézszedés 59.
vakember és az aranybárány 59.
vak varjú 50.
Varga Lajos vízimolnár 60, 61, 63.
varjú 39.
varsa 14, 20.
varsói rector 58.
vaskéslelet 24, 25.
vaslándzsa 24, 25.
vaskomp 55
vaskorszaki favár és -telep 58.
vám 31, 50.
Vámbery Ármin 27, 62.
vámoshordó 49.
Vásárosnamény 13, 14, 20, 60.
vidra 14, 20, 22, 39, 45.
vidravadászat 60.
vigyor 32.
villámsujtott fa VIII. T., 21.
virtyogás 22.
Viski Károly 27.

vízimalom 26, 47, 60.
vízimalomvontatás 60.
vízimolnár 30, XIII. T.
vízmerő gémm VIII. T.
Vízszabályozó Társulat 37.
Vítka 17.
veresfűz 20.
Veres-kert 43.
veréb 21.
Vezúv 5.

Wachtstube 67.
Záton 32.
zemplenmegyei kastély 56.
zomborál 45.
zomokkigyó 39, 51), 62.
Zsarókert 11, 55, II. T.
zsák-utca 41, 52.
zselyép, zselyépelés 32.

Tartalomjegyzék.

Inhaltsverzeichnis.

	Oldal Seite
1. <i>Gondolatok indulás előtt</i>	5
2. <i>A panyolai tölgyfaéptmény az újabb ásatások megvilágításában.</i>	6
3. <i>A panyolai Tiszától a Szamos torkolatáig.</i>	
A jándi Tiszapart titokzatos csatornája.....	13
1. <i>Felfelé a Szamoson.</i>	
1. A Szamos torkolatától Matolcsig.....	17
2. A cégénydányádi cölöpök rejtélye	23
3. A rápolti vízimalom. Az utolsó hajómalom a magyar Szamoson	28
4. Újabbkőkorszaki lelőhelyek Szamosújlak és Szamos-sályi között. 5–600 éves emberi lakások maradványai.....	33
5. Szamossályitól Csengerig.....	37
5. <i>Visszatérésünk. A szamosparti falvak.</i>	
1. Csengertől Tatárfalváig.....	40
2. Kirándulás az Ecsedi-láp ősi községeibe	43
3. Lefelé a Szamoson Angyalostól Matolcsig.....	46
4. A matolcsi szárazmalom.....	48
δ. Matolcstól a panyolai tölgyfaéptményig.	
Az olcsvaapáti kompépitő-telep	50
<i>Jegyzetek</i>	56
<i>Függelék</i>	65
<i>Képek jegyzéke</i>	67
<i>Név- és tárgymutató</i>	69